

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ

57-1

Brno 2016

PŘEHLED VÝZKUMŮ

57-1

PŘEHLED VÝZKUMŮ

Recenzovaný časopis
Peer-reviewed journal

Ročník 57
Volume 57

Číslo 1
Issue 1

Předseda redakční rady Head of editorial board	Pavel Kouřil
Redakční rada Editorial board	Herwig Friesinger, Václav Furmánek, Janusz K. Kozłowski, Alexander Ruttkay, Jiří A. Svoboda, Jaroslav Tejral, Ladislav Veliačik
Odpovědný redaktor Editor in chief	Petr Škrdla
Výkonná redakce Assistant Editors	Hedvika Břínková, Jiří Juchelka, Šárka Krupičková, Olga Lečbychová, Zuzana Loskotová, Ladislav Nejman, Rudolf Procházka, Stanislav Stuchlík, Lubomír Šebela
Technická redakce, sazba Executive Editors, Typography	Barbora Tesařová
Software Software	Adobe InDesign CC
Fotografie na obálce Cover Photography	Zelená Hora (okr. Vyškov). Starobronzový kamenný segment. Zelená Hora (Vyškov District). Early Bronze Age stone segment.
Adresa redakce Address	Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. Čechyňská 363/19 602 00 Brno IČ: 68081758 E-mail: pv@arub.cz Internet: http://www.arub.cz/prehled-vyzkumu.html
Tisk Print	Azu design, s. r. o. Bayerova 805/40 602 00 Brno

ISSN 1211-7250
MK ČR E 18648

Vychází dvakrát ročně
Vydáno v Brně roku 2016
Náklad 400 ks

Časopis je uveden na Seznamu neimpaktovaných recenzovaných periodik vydávaných v ČR.
Copyright ©2016 Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., and the authors.

EDITORIAL

Vážení přispěvatelé a čtenáři časopisu Přehled výzkumů. V letošním roce uběhlo 60 let od rozhodnutí pracovníků Ústavu referovat o svých výzkumech ve vlastním odborném časopise (viz příloha). První číslo Přehledu výzkumů shrnulo výzkumy provedené ve výzkumné sezóně 1956. Od tohoto roku časopis pravidelně předkládá souhrny výzkumů provedené v jednotlivých výzkumných sezónách. Postupem času došlo k posunu od čistě informačního souhrnu provedených výzkumů k plnohodnotnému vědeckému časopisu, který předkládá i studie a krátké články k aktuálním otázkám oboru se zaměřením nejen na moravskou prehistorii, ale i na její širší souvislosti. V současné době je časopis veden v evropské databázi ERIH a je na seznamu recenzovaných periodik vydávaných v České republice. Čtenářům je k dispozici nejen v tištěné podobě, ale taktéž volně na internetu v tiskové kvalitě (open access journal). Nezbývá než poděkovat všem redaktorům, kteří se na tvorbě časopisu v průběhu let podíleli, všem přispěvatelům a časopisu popřát nejen aby se v současné vědecké produkci neztratil, ale aby se dále zkvalitňoval a v neposlední řadě spoustu dalších čísel a spokojených čtenářů.

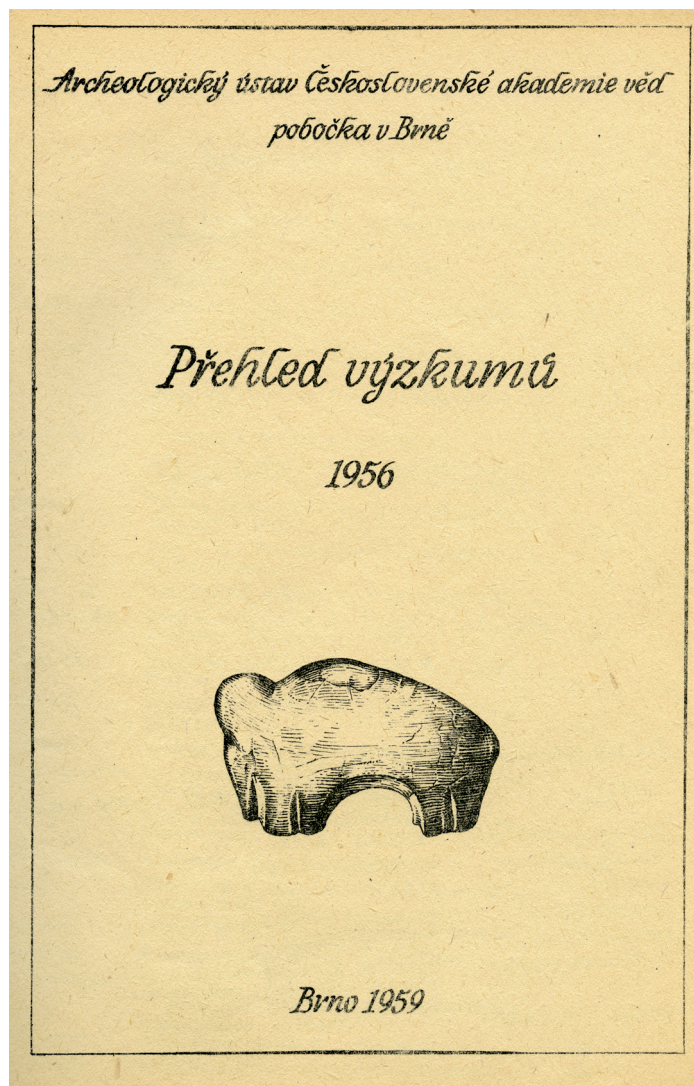
V Brně, 7. června 2016, redakce

Dear contributors and readers of Přehled výzkumů. Sixty years ago employees of our Institute founded a journal where they could publish their own research results (see attachment). The first issue of Přehled výzkumů summarized research conducted during 1956. Since the inaugural issue the journal regularly publishes research summaries for each field season. Over time the journal content widened its scope from research summaries to becoming a well-rounded scientific journal that also presents studies and articles addressing topical research questions, while focusing not only on Moravian prehistory, but also the wider context. The journal is currently listed on the ERIH European database and is also on the list of reviewed periodicals published in the Czech Republic. It is available to its readers in printed form as well as electronically as an open access journal. We would like to express our gratitude to all the editorial staff who participated in its production over the years and to all the contributors. We wish it all the best in the future, we trust it will continue its track record of continual improvement with many future issues and satisfied readers.

Brno, 7th June, editorial board

Sehr geehrte Mitwirkende und Leser der Zeitschrift Přehled výzkumů (Forschungsüberblick). In diesem Jahr sind 60 Jahre vergangen, seit die Mitarbeiter des Instituts entschieden haben, ihre Forschungsarbeiten in einer eigenen Fachzeitschrift zu veröffentlichen (vgl. Anlage). Die erste Ausgabe des Forschungsüberblicks brachte eine Zusammenfassung der in der Forschungssaison 1956 erfolgten Forschungsarbeiten. Seit diesem Jahr bringt die Zeitschrift regelmäßig Resümees der in den jeweiligen Forschungssaisonen durchgeführten Forschungen. Sukzessive entwickelte sich die Zeitschrift von einem rein informativen Überblick der erfolgten Forschungsarbeiten zu einer vollwertigen wissenschaftlichen Zeitschrift, die u.a. auch Studien und kurze Artikel zu aktuellen Fragen im Bereich vorlegt, die nicht nur auf die mährische Vorgeschichte, sondern auch auf ihre breiteren Zusammenhänge fokussiert sind. Die Zeitschrift ist heute in der europäischen Datenbank ERIH registriert und steht auf der Liste der rezensierten in der Tschechischen Republik herausgegebenen Periodika. Den Lesern steht sie nicht nur in gedruckter Form, sondern frei im Internet in Druckqualität (open access journal) zur Verfügung. Bleibt nur allen Redakteuren, die an der Schaffung der Zeitschrift im Verlauf der Jahre beteiligt waren, Dank auszusprechen und allen Mitwirkenden sowie der Zeitschrift zu wünschen, in der gegenwärtigen wissenschaftlichen Produktion nicht unter zu gehen, sondern im Gegenteil, noch besser zu werden, und nicht zuletzt viele weitere Ausgaben und zufriedene Leser.

Brno, 7. Juni 2016, die Redaktion

Ediční činnost

Pobočka ústavu v Brně zařazuje do své zprávy poprvé také ediční činnost. Vyvinula se z popudu vědeckých pracovníků ústavu jako skutečná potřeba a odpověď na tíživou otázku, která je v různých souvislostech zaměstnávala již delší dobu.

Podíváme-li se zpětně na naši archeologickou produkci, vidíme, že AR – původně rychle informující časopis o výzkumné činnosti, jež nahradil „Zprávy ústavů“ – se povznesl nad tento prostý cíl. AR se stal odborným časopisem přinášejícím též vážnou problematiku, přehledy o výzkumech v cizích státech, s dalšími speciálně zaměřenými rubrikami.

Část původního poslání AR nahrazovaly po několik let Liblické sborníky s přehledem všech výzkumů. Neudržely rovněž tuto náplň, neboť nebylo dost dobře možno obsáhnout s rozrůstajícími se výzkumy všechny akce. V posledních letech se v soulase s programem pravidelných konferencí v Liblicích omezily proto jen na výběrové zprávy a referáty s hlubším zaměřením.

Vyšli jsme tedy z potřeby podchytit veškeré práce provedené brněnskou pobočkou v jednom roce v – Přehledech výzkumů. Mají proto předně svůj význam pro archiv nálezových zpráv. Uveřejňují resumé skutečně všech výzkumů soustavných, zjišťovacích i záchranné akce. Přinášejí i kresebné tabulky s materiálem, plánky a cizojazyčný resumé. Mají tedy též jistou odbornou hodnotu nejen pro archiv a ostatní pracovníky domácí, ale i badatele zahraniční. Z tohoto důvodu představují též značný přínos pro knihovnu pobočky, která tak získává možnost výměny publikací, jež až dosud chyběla.

...

„Přehled výzkumů“ bude pobočka vydávat pravidelně každý rok a uvažuje se i o jiné, odborně vydávané řadě (Fontés, Materiály). Ediční činností sleduje pobočka dosáhnouti vydávání vlastního samostatného časopisu, v němž by její pracovníci měli takové možnosti publikační, jako jejich kolegové na všech ostatních archeologických pracovištích. ...

Obsah

Studie a krátké články Case Studies and Short Articles Studien und kurze Artikel

9

Petr Škrdla, Tereza Rychtaříková, Ladislav Nejman, Jaroslav Bartík, Alena Hrušková, Jan Krása
Ořechov IV: Nová lokalita bohunicienů nad údolím Bobravy

11

Jiří Svoboda, Martin Novák, Sandra Sázelová

Pavlov I. Předběžné výsledky výzkumu v letech 2013 – 2015

33

Jaroslav Bartík, Milan Vokáč, Martin Kuča, Alžběta Čerevková, Lubomír Prokeš, Miriam Nývtová Fišáková
**Sídlště kultury s moravskou malovanou keramikou u Slavíkovice a jeho postavení
v kontextu západní periferie lengyelské oikumeny na Moravě**

59

Lubomír Šebela

**Kulturní proměny na přelomu doby kamenné a bronzové na Moravě a mimo ni
ve světle kamenné štípané industrie**

87

Jaroslav Tejral

**Nochmals zum archäologischen Niederschlag der frühen Völkerwanderungszeit
in Nordprovinzen des römischen Reiches**

123

Přehled výzkumů na Moravě a ve Slezsku 2015 Overview of Excavations in Moravia and Silesia 2015 Übersicht den Grabungen in Mähren und Schlesien 2015

149

Paleolit, Paleolithic, Paläolithikum 151

Brno (k. ú. Líšeň, okr. Brno-město)	151
Brno (k. ú. Maloměřice, okr. Brno-město)	152
Klentnice (okr. Břeclav)	153
Kojatín (okr. Třebíč)	153
Olšovec (okr. Přerov)	154
Pavlov (okr. Břeclav)	154
Tvarožná (okr. Brno-venkov)	156

Neolit, Neolithic, Neolithikum 159

Bílov (okr. Nový Jičín)	159
Bohutice (okr. Znojmo)	159
Bučovice (okr. Vyškov)	159
Dambořice (okr. Hodonín)	160
Dolany (k. ú. Dolany u Olomouce, okr. Olomouc)	160
Jinačovice (okr. Brno-venkov)	160
Kelč (k. ú. Nemětice, okr. Vsetín)	161
Kobeřice (k. ú. Kobeřice ve Slezsku, okr. Opava)	161
Kojatín (okr. Třebíč)	162
Kyjovice (okr. Znojmo)	163
Lipůvka (okr. Blansko)	164
Luděřov (okr. Olomouc)	165
Luleč (okr. Vyškov)	165

Milovice (k. ú. Milovice u Mikulova, okr. Břeclav)	165
Modřice (okr. Brno-venkov)	166
Moravičany (okr. Šumperk)	166
Moravské Knínice (okr. Brno-venkov)	167
Neslovice (okr. Brno-venkov)	167
Ochoz u Brna (okr. Brno-venkov)	168
Olomouc (k. ú. Povel, okr. Olomouc)	168
Ostrožská Lhota (okr. Uherské Hradiště)	170
Podivín (okr. Břeclav)	170
Podivín (okr. Břeclav)	171
Podolí (k. ú. Podolí u Přerova, okr. Přerov)	171
Popůvky (k. ú. Popůvky u Brna, okr. Brno-venkov)	172
Postřelmov (okr. Šumperk)	173
Pozořice (okr. Brno-venkov)	174
Pravčice (okr. Kroměříž)	174
Prostějov (k. ú. Vrahovice, okr. Prostějov)	174
Přerov (okr. Přerov)	175
Radslavice (k. ú. Radslavice u Přerova, okr. Přerov)	175
Rozdrojovice (okr. Brno-venkov)	176
Skržice (okr. Kroměříž)	176
Sivice (okr. Brno-venkov)	176
Studénka (k. ú. Butovice, okr. Nový Jičín)	176
Šelešovice (okr. Kroměříž)	177
Třebíč (okr. Třebíč)	178
Uničov (okr. Olomouc)	178
Višňové (okr. Znojmo)	180
Zlín (k. ú. Malenovice u Zlína, okr. Zlín)	181

Eneolit, Eneolithic, Äneolithikum. 183

Babice (k. ú. Babice u Šternberka, okr. Olomouc)	183
Brodek u Prostějova (okr. Prostějov)	183
Dambořice (okr. Hodonín)	185
Dolany (k. ú. Dolany u Olomouce, okr. Olomouc)	185
Držovice (k. ú. Držovice na Moravě, okr. Prostějov)	186
Dub nad Moravou (okr. Olomouc)	188
Fryšták (k. ú. Dolní Ves, okr. Zlín)	188
Chvalkov-Lísky (k. ú. Lísky, okr. Kroměříž)	189
Ivančice (k. ú. Budkovice, okr. Brno-venkov)	189
Kobeřice (k. ú. Kobeřice ve Slezsku, okr. Opava)	190
Laškov (k. ú. Krakovec na Moravě, okr. Prostějov)	190
Měrovice nad Hanou (okr. Přerov)	191
Mikulov (k. ú. Mikulov na Moravě, okr. Břeclav)	191
Modřice (okr. Brno-venkov)	191
Moravičany (okr. Šumperk)	192
Olomouc (k. ú. Povel, okr. Olomouc)	192
Olšany u Prostějova (okr. Prostějov)	193
Opava (k. ú. Kylešovice, okr. Opava)	194
Podivín (okr. Břeclav)	194
Podivín (okr. Břeclav)	195
Popůvky (k. ú. Popůvky u Brna, okr. Brno-venkov)	195
Přerov (k. ú. Kozlovice u Přerova, okr. Přerov)	195
Raková u Konice (okr. Prostějov)	196
Senička (okr. Olomouc)	196
Slatinice (k. ú. Slatinice na Hané, okr. Olomouc)	198
Stavenice (okr. Šumperk)	198
Těšetice (k. ú. Těšetice u Olomouce, okr. Olomouc)	198
Újezd u Brna (okr. Brno-venkov)	199
Uničov (okr. Olomouc)	199

Úsov (k. ú. Úsov-město, okr. Šumperk)	199
Velká Bystřice (okr. Olomouc)	200
Všechovice (k. ú. Všechovice u Tišnova, okr. Brno-venkov)	200
Znojmo (k. ú. Znojmo-město, okr. Znojmo)	200
Doba bronzová, Bronze Age, Bronzezeit.	203
Blučina (okr. Brno-venkov)	203
Branišovice (okr. Brno-venkov)	203
Brno (k. ú. Bystřec, okr. Brno-město)	204
Brno (k. ú. Horní Heršpice, okr. Brno-město)	204
Bučovice (okr. Vyškov)	205
Dambořice (okr. Hodonín)	205
Dolany (okr. Olomouc)	206
Horní Němčí (okr. Uherské Hradiště)	206
Drahanovice (okr. Olomouc)	208
Drnholec (okr. Břeclav)	208
Ivanovice na Hané (okr. Vyškov)	209
Ivanovice na Hané (okr. Vyškov)	209
Javorník (k. ú. Bílý Potok, okr. Jeseník)	210
Klentnice (okr. Břeclav)	210
Kobeřice (okr. Opava)	211
Komořany (k. ú. Komořany na Moravě, okr. Vyškov)	212
Koválovice-Osíčany (k. ú. Koválovice u Tištiny, okr. Prostějov)	213
Litovel (okr. Olomouc)	213
Litovel (k. ú. Nasobůrky, okr. Olomouc)	215
Mackovice (okr. Znojmo)	215
Malešovice (okr. Brno-venkov)	216
Mikulovice (k. ú. Mikulovice u Znojma, okr. Znojmo)	216
Milovice (k. ú. Milovice u Mikulova, okr. Břeclav)	217
Modřice (okr. Brno-venkov)	217
Modřice (okr. Brno-venkov)	218
Moravičany (okr. Šumperk)	218
Moravský Krumlov (k. ú. Rokytná, okr. Znojmo)	219
Náměšš na Hané (okr. Olomouc)	220
Novosedly (k. ú. Novosedly na Moravě, okr. Břeclav)	220
Olomouc (k. ú. Povel, okr. Olomouc)	222
Otrokovice (k. ú. Kvítkovice u Otrokovic, okr. Zlín)	222
Podivín (okr. Břeclav)	223
Podivín (okr. Břeclav)	223
Podmolí (okr. Znojmo)	224
Podolí (k. ú. Podolí u Brna, okr. Brno-venkov)	225
Police (okr. Šumperk)	226
Popůvky (k. ú. Popůvky u Brna, okr. Brno-venkov)	227
Prostějov (okr. Prostějov)	227
Prostějov (k. ú. Čechovice u Prostějova, okr. Prostějov)	228
Prostějov (k. ú. Krasice, okr. Prostějov)	228
Racková (okr. Zlín)	229
Roštín (okr. Kroměříž)	229
Sudoměřice (okr. Hodonín)	229
Šelešovice (okr. Kroměříž)	229
Šumice (okr. Brno-venkov)	230
Těšetice (k. ú. Těšetice u Znojma, okr. Znojmo)	230
Uherský Brod (okr. Uherské Hradiště)	231
Újezd u Brna (okr. Brno-venkov)	231
Uničov (okr. Olomouc)	231
Valašské Meziříčí (k. ú. Bynina, okr. Vsetín)	231
Velké Opatovice (okr. Blansko)	232
Viničné Šumice (okr. Brno-venkov)	233

Vlasatice (okr. Brno-venkov)	233
Vřesovice (k. ú. Vřesovice u Prostějova, okr. Prostějov)	234
Zlín (k. ú. Malenovice u Zlína, okr. Zlín)	236
Žalkovice (okr. Kroměříž)	236

Doba železná, Iron Age, Eisenzeit. 237

Břeclav (okr. Břeclav)	237
Břestek (okr. Uherské Hradiště)	237
Dambořice (okr. Hodonín)	238
Horní Dunajovice (okr. Znojmo)	238
Hulín (okr. Kroměříž)	238
Ivanovice na Hané (okr. Vyškov)	239
Litovel (k. ú. Nasobůrky, okr. Olomouc)	239
Milovice (k. ú. Milovice u Mikulova, okr. Břeclav)	240
Modřice (okr. Brno-venkov)	240
Moravičany (okr. Šumperk)	241
Náměšť na Hané (okr. Olomouc)	241
Podivín (okr. Břeclav)	241
Podmolí (okr. Znojmo)	242
Pozořice (okr. Brno-venkov)	242
Pravčice (okr. Kroměříž)	242
Prostějov (k. ú. Čechovice u Prostějova, okr. Prostějov)	243
Prostějov (k. ú. Krasice, okr. Prostějov)	243
Slatinice (k. ú. Slatinice na Hané, okr. Olomouc)	243
Újezd u Brna (okr. Brno-venkov)	244
Uničov (okr. Olomouc)	244
Zlín (k. ú. Malenovice u Zlína, okr. Zlín)	245

**Doba římská a doba stěhování národů, Roman Age and Migration Period,
Römische Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit 247**

Drnholec (okr. Břeclav)	247
Držovice (k. ú. Držovice na Moravě, okr. Prostějov)	247
Ivanovice na Hané (okr. Vyškov)	248
Klentnice (okr. Břeclav)	248
Loštice (okr. Šumperk)	248
Milovice (k. ú. Milovice u Mikulova, okr. Břeclav)	249
Moravany (k. ú. Moravany u Brna, okr. Brno-venkov)	250
Moravičany (okr. Šumperk)	250
Opava (k. ú. Komárov u Opavy, okr. Opava)	251
Podivín (okr. Břeclav)	251
Podivín (okr. Břeclav)	251
Příkazy (okr. Olomouc)	251
Sudoměřice (okr. Hodonín)	252
Tučín (okr. Přerov)	253
Újezd u Brna (okr. Brno-venkov)	253

STUDIE A KRÁTKÉ ČLÁNKY
CASE STUDIES AND SHORT ARTICLES
STUDIEN UND KURZE ARTIKEL

Recenzovaná část

Peer-reviewed part

Rezensierte Teil

KULTURNÍ PROMĚNY NA PŘELOMU DOBY KAMENNÉ A BRONZOVÉ NA MORAVĚ A MIMO NI VE SVĚTLE KAMENNÉ ŠTÍPANÉ INDUSTRIE

CULTURAL TRANSFORMATIONS DURING THE TRANSITION FROM STONE AGE TO BRONZE AGE IN MORAVIA AND THE NEIGHBOURING REGIONS IN LIGHT OF LITHIC CHIPPED INDUSTRIES

LUBOMÍR ŠEBELA

Abstract

This study is based on the author's paper entitled „Przemiany kulturowe na prelomie epok kamienia i brązu na Morawach i wokół Moraw w świetle przemysłów krzemieniarskich“ written as part of a habilitation thesis completed at the Socio-Historical Faculty of the Rzeszów University. Polish and English versions of this paper are available on the Central Committee for Scientific Degrees and Titles (Warsaw, Poland) web page. Due to the wide scope of the issue, this work includes only a review of lithic industries from Young Eneolithic (Jevišovice, Bošáca and Globular Amphora cultures) until the end of the Early Bronze Age (the Věteřov group) on the territories of Moravia and Czech Silesia. Comprehensive analyses of typology, technology and changes in raw material preferences have revealed specific evolutionary patterns. Cultural transformations towards the end of the Stone Age resulted in the formation of the Bronze Age in eastern Central Europe. The research indicates that Moravia played an important role in these transformations, significantly influencing the adjacent regions (Lower Austria, Bohemia, Silesia and southwest Slovakia).

Keywords

Moravia – turn of the Stone and Bronze Ages – chipped stone industries – cultural transformations – genesis of the Bronze Age

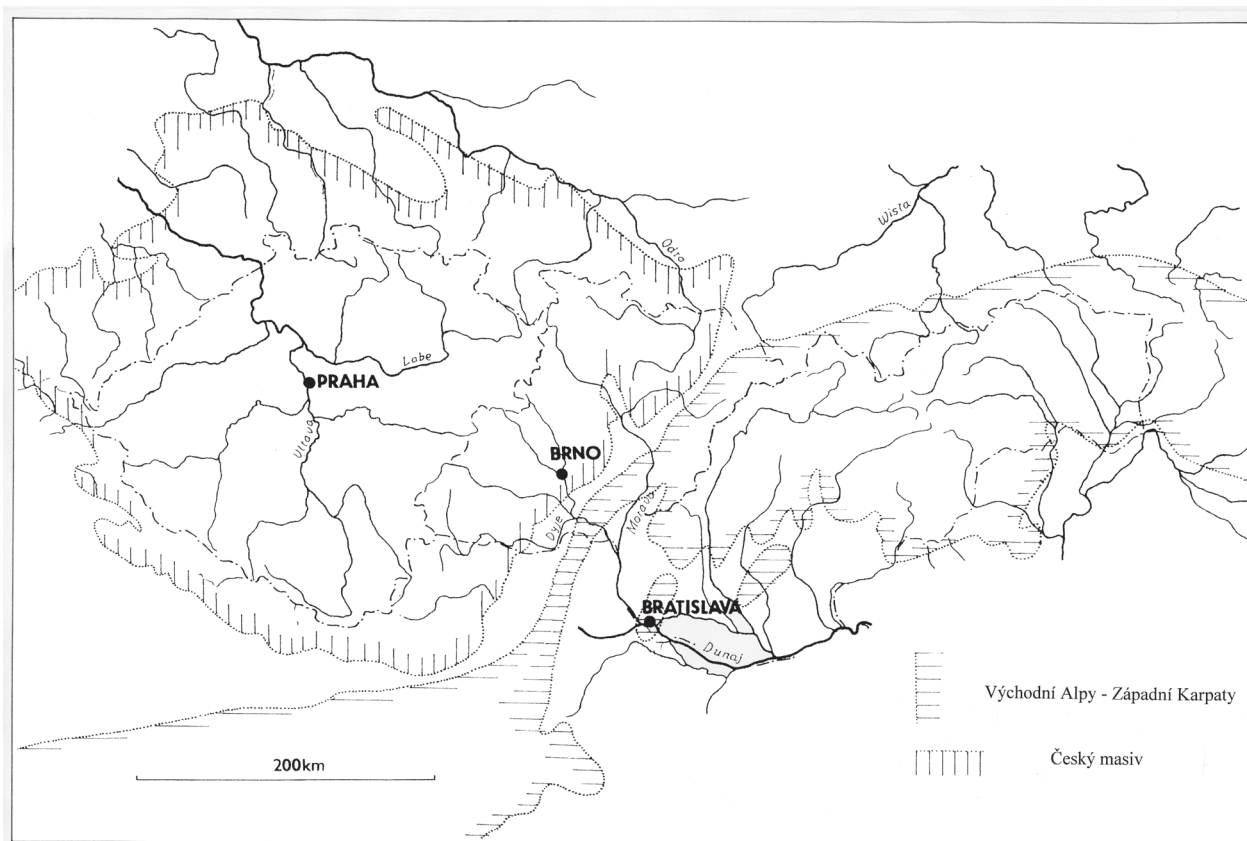
1. Vymezení tématu

Žádost k zahájení habilitačního řízení autora je založena na sérii prací zaměřených na přelom doby kamenné a doby bronzové ve východní části střední Evropy na základě studia kamenné štípané industrie (Šebela 1997–1998, 2014a, 2014b, 2014c; Šebela, Přichystal 2014; Kopacz, Šebela 1992a, 1992b, 1998, 2006, 2010a, 2010b; Kopacz, Přichystal, Šebela 2009, 2014; Přichystal, Šebela 2004, 2013; Kopacz *et al.* 2006; Škrdla, Šebela 1997; Valoch, Šebela 1995). Centrem jeho odborného zájmu byla a je Morava. Je to region nacházející se mezi Karpatským obloukem a Českým masívem a mezi údolím Dunaje na jihu a rozsáhlou centrální evropskou planinou na severu (mapa 1). Díky takto situovanému území sehrávala Morava důležitou roli v prehistorických dobách, zahrnující v to i období přechodu doby kamenné do doby bronzové. Morava byla v jistém směru křižovatkou multikulturních kontaktů. Z tohoto pohledu jsou zde dobře pozorovatelné kontakty Moravy ve vztahu k sousedním oblastem, a to k Weinviertelu v Dolním Rakousku, východním Čechám, Slezsku (obzvláště k Hornímu Slezsku) a Malopolsku. Vzhledem k období zájmu autora může být konstatováno,

Poloha studovaného regionu (Morava a české Slezsko) na mapě Evropy (černě).

Location of the study area (Moravia and Czech Silesia) on the map of Europe (black).

Mapa 1. Území Moravy v systému geologických jednotek východní části střední Evropy. Svislé šrafony vymezují oblast Českého masivu, horizontální šrafony Východní Alpy a Západní Karpaty.

Map 1. Territory of Moravia in the system of the geological units of the Eastern part of Europe. Vertical lines delimit the area of Czech Massive and horizontal the area of Eastern Alps and Western Carpathians.

že Morava byla ústředním místem epochálních přeměn promítajících se v mnoha regionech východní části střední Evropy. Následkem toho agrární komunity vycházející ze středního eneolitu byly transformovány do „proto-bronzových skupin“, odlišných v rámci kulturní, sociální stratifikace a etnického základu. V počátečním stupni to byl hlavně destruktivní proces, zobrazující se v archeologických pramenech zánikem tzv. sídlištních struktur a kulturních kontaktů, vytvořením nových identit, registrovaných archeology jako kultury nebo kulturní skupiny (často velmi lokální), vznikem fortifikovaných sídlišť a depoty drahocenných předmětů.

Rekonstrukci kulturních změn na území Moravy by v chronologickém schématu odpovídalo členění vytvořené pro pozdní dobu kamennou a počátek doby bronzové, které může být také aplikováno v sousedních oblastech:

- (1) mladý eneolit (cca 2900 – 2700 př. n. l.);
- (2) pozdní eneolit (cca 2700 – 2200 př. n. l.);
- (3) závěrečný eneolit (cca 2200 – 2000 př. n. l.);
- (4) starší doba bronzová (cca 2000 – 1500 př. n. l.).

Každé období tohoto chronologického schématu je vyplněno specifickým archeologickým obsahem. V průběhu času můžeme pozorovat rostoucí kulturní odlišnost archeologických identit v rámci původu, sídliště, kultur-

ních změn, atd. Urychlení transformačních procesů není zřejmě pouze uvnitř jednotlivých vývojových fází eneolitu, ale také uvnitř jednotlivých celků, t. j. u moravské kultury se šňůrovou keramikou, moravské větve kultury zvoncovitých pohárů a obzvláště v pak úněticko-věteřovské sekvenci. K rekonstrukci tohoto procesu jsou využívány všechny dostupné archeologické prameny. Pro studium kulturního vývoje je tradičním výchozím bodem evoluce keramiky. Toto téma bylo diskutováno ve všech pracích referenta, které jsou spojeny s problematikou přelomu doby kamenné do doby bronzové.

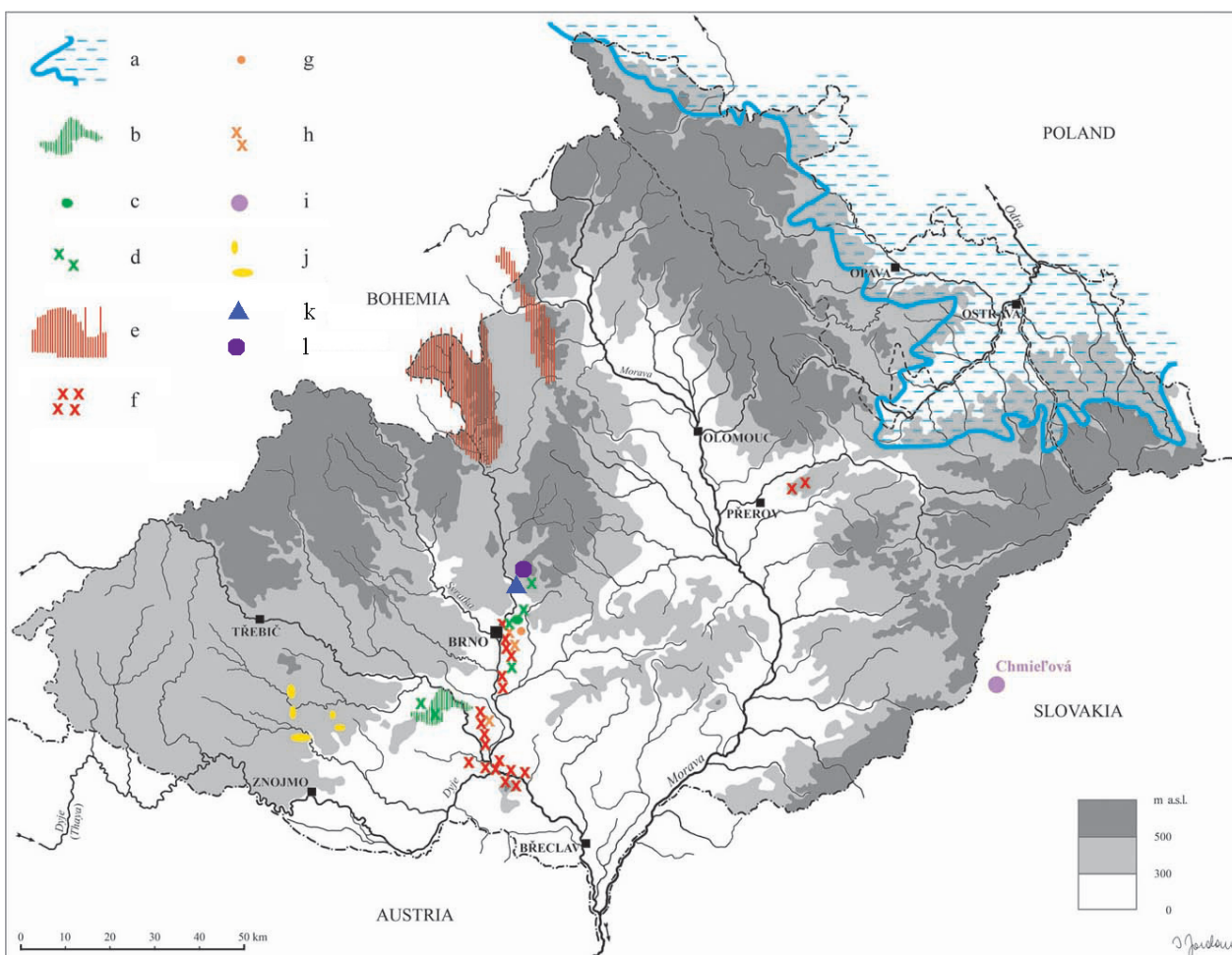
Transformace mezi dobou kamennou a bronzovou byly zakomponovány do dobře zavedených chronologických schémat. Kromě toho vzaly studie autora v úvahu další otázky, jakými jsou třeba vlivy z jiných prostředí, speciálně zvýšení bohatství u některých lidí na úkor ostatních, které jsou charakteristické pro časné stádium nové epochy, symbolizované nástupem bronzu. Tento kov se stal reálným civilizačním jevem, který zaujal své vůdčí postavení v mladším úseku starší doby bronzové. Jeho role byla spíše destruktivní než formující.

Ve většině prací referenta jsou úvahy na téma kulturních transformací založeny na bázi studia kamenných štípaných materiálů. V závislosti na detailní aktuální znalos-

ti tohoto fondu mohou důkazy tohoto druhu poskytnout důležitou informaci. Rozsah každé z nich sahá hodně nad rámec technologických a typologických otázek. Můžeme v nich najít odraz zjevných ekonomických a sociálních procesů. V období našeho zájmu kamenné soubory postupně ztratily svoji standardizaci a roli kulturních činitelů. Přestaly být předmětem výměnného obchodu. Místo toho vypovídají o neklidu na konci eneolitu, dokumentují uspokojování každodenních potřeb, podnikání malých komunit nebo jen samotných sídlišť. Pozoruhodný je výskyt kamenných nástrojů používaných ne výhradně pro

utilizační záměry, ale spíše jako symboly prestiže (např. *Krummesser*, *Flammförmigemesser*, silicitové monolitické i složené dýky, hroty specifických forem). Je evidentní, že mnohé z nich byly inspirovány kovovými předlohami. Fakt, že ve většině případů byly importovány do moravského prostředí z daleka, zvětšil jejich symbolický význam.

V publikacích autora jsou dostupné potřebné údaje ke všem hlavním moravským kulturám vyskytujícím se od mladého eneolitu až do konce starší doby bronzové,

Mapa 2. Území Moravy a českého Slezska s hlavními zdroji silicitových surovin na přelomu doby kamenné a doby bronzové: a – hranice kontinentálního zalednění s výskyty silicitů z glaciálních sedimentů; b – hlavní zdrojová oblast rohovců typu Krumlovský les, varieta KL I a KL II; c – zdrojová oblast rohovců typu Krumlovský les, varieta KL III; d – rohovcové brekcie; e – primární zdroje křídových spongolitů; f – křídové spongolity z říčních valounů; g – rohovce ze Stránské skály; h – moravské juraské rohovce z valounů; i – vrch Chmeřová (925 m nad mořem) u Vršatec (Slovensko) se zdroji radiolaritů; j – hlavní zdroje křemičitých zvětralin hadců; k – zdroje rohovců typu Olomučany; l – zdrojová oblast juraských rohovců z rudických vrstev. Podle Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, kresba I. Jordan; doplněno autorem.
Map 2. Territories of Moravia and Czech Silesia with principal sources of lithic raw materials at the turn of stone and bronze Ages: a – limits of the continental glaciation with occurrences of silicites from glacial sediments; b – main source area of cherts of the Krumlovský les type, varieties KL I and KL II; c – source area of cherts of the Krumlovský les type, variety KL III; d – chert breccias; e – primary deposits of Cretaceous spongolites; f – Cretaceous spongolites from river gravels; g – cherts from the Stránská skála Hill; h – Moravian Jurassic cherts from gravels; i – the Chmeřová Mt. (925 m a. s. l.) near Vršatec (Slovakia) with radiolarite deposits; j – main sources of siliceous weathering product of serpentinite; k – sources of Olomučany chert type; l – main source area of jurassic cherts of the Rudice formation. After Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, drawn by I. Jordan; completed by the author.

t. j. od jevišovické, bošácké kultury až k nitranské kultuře a věteřovské skupině. Je signifikantní, že pozdější jednotka (nitranská kultura, reprezentovaná pohřebištem v Holešově: Ondráček, Šebela 1985) byla jako první předmětem odborného zájmu pisatele, ještě před udělením stupně „CSc.“ (kandidáta historických věd). Zatímco prvně jmenovaná kulturní jednotka (jevišovická kultura) byla zpracována jako poslední (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, 31–39). Ukazuje se, že cesta vedoucí k vědeckému cíli nemusí být vždy přímá. Nicméně kulturní transformace na Moravě tu mohou být prezentovány v chronologickém pořádku, vycházejíce z mladého eneolitu.

Období přelomu doby kamenné do doby bronzové je z pohledu kamenné štípané industrie ve východní části střední Evropy charakterizováno jako období transformace, (Kopacz 1976, 1987, 2001; Lech 1982/1983; Kopacz, Valde-Nowak 1987; Valde-Nowak 1988; Lech, Piotrowska, red., 1997; Libera 2001). Industrii tohoto období charakterizuje řada jevů, z nichž nejdůležitější (Kopacz 2012) jsou:

- a) úpadek čepelovité techniky štípaní a nárůst úštěpové;
- b) využívání surovin, které jsou lokálního původu, často horší kvality;
- c) nárůst netypologických nástrojů (t. j. nástrojů, které se dají velmi těžko definovat v kategoriích, jež byly vytvořeny pro industrii paleolitu a neolitu);
- d) vznik speciálních (konvenčních) nástrojů (jedná se o artefakty s nepravidelnou nebo částečnou retuší nebo o kusy vykazující stopy opotřebení).

Těmto otázkám byla věnována při zpracování a vyhodnocování kamenné štípané industrie maximální pozornost a v charakteristice jednotlivých industrií dle kulturního zařazení jsou prezentovány nejzávažnější výsledky.

2. Problematika určování použité suroviny u kamenné štípané industrie

Studium kamenné štípané industrie nelze dnes realizovat bez petroarcheologické analýzy. Z tohoto důvodu přizval referent od samotných počátků studia kamenného inventáře ke spolupráci specialistu v oboru petroarcheologie – Antonína Přichystala z Ústavu geologických věd Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Průběžně byly společně získané výsledky publikovány v odborném tisku (viz seznam literatury).

Při studiu použité suroviny byla využita v podstatě destruktivní metoda, která se v praxi již plně osvědčila. Jedná se o metodu, kterou zavedl A. Přichystal (1984) před 30 lety. Jejím základem je srovnání struktury, uzavřenin a mikrofosilií zjištěných v surovině daného štípaného artefaktu se surovinami získanými z přírodních zdrojů. Každému nalezenému artefaktu byla věnována náležitá pozornost. Byl prohlédnut ve vodní imerzi pod stereomi-

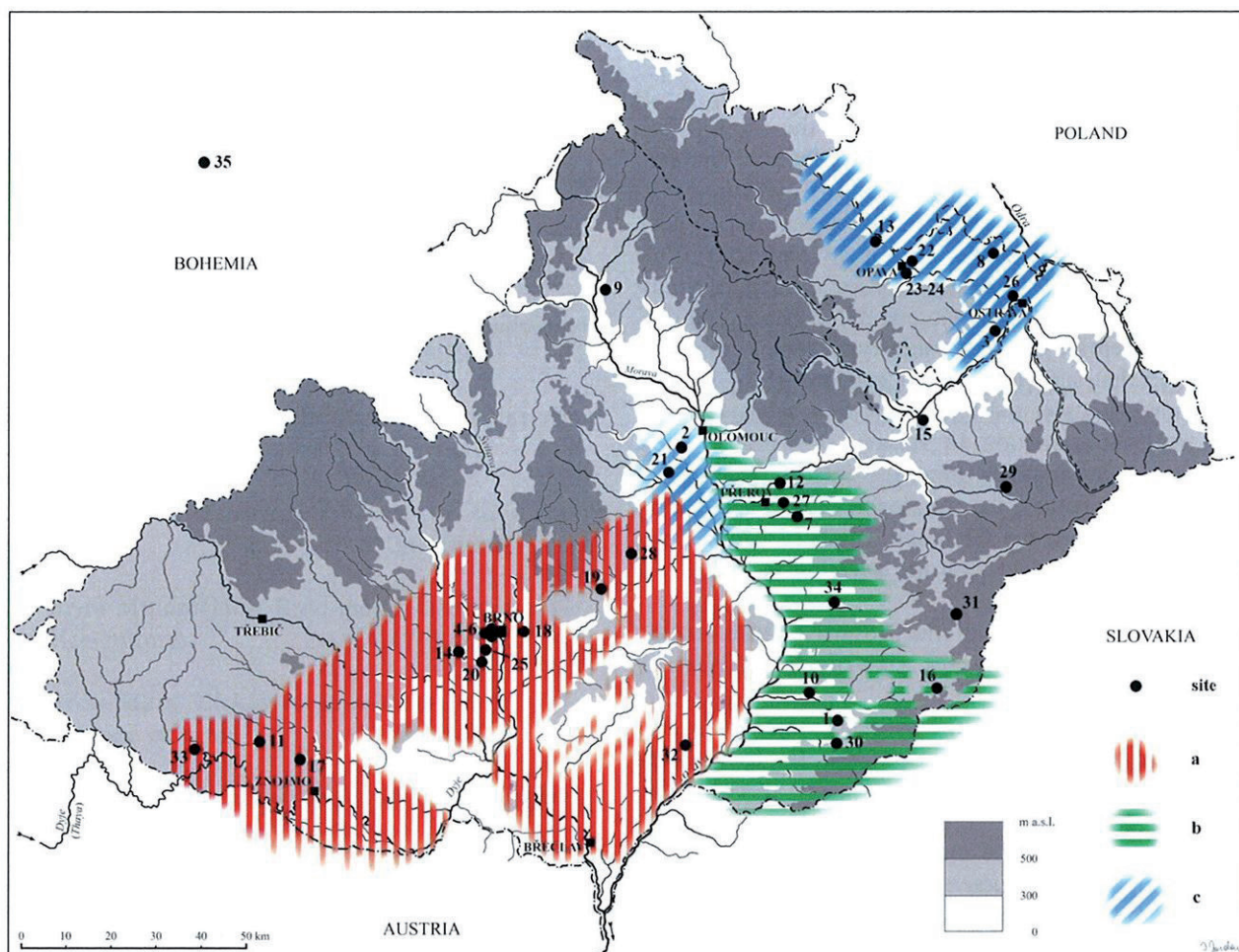
kroskopem. Nanesením vrstvičky vody nebo jeho ponořením do vody dojde totiž ke zprůhlednění silicitové hmoty a je možné ji studovat a v případě potřeby i fotograficky zdokumentovat. Podle zjištěné struktury a výskytu mikrofosilií se dá pak ve většině případů určit použitá surovina.

Na základě provedených analýz můžeme konstatovat, že na konci eneolitu a ve starší době bronzové byly pro výrobu kamenné štípané industrie využívány především silicity, jejichž zdroje registrujeme na území Moravy a v přilehlé části českého Slezska. Jejich zdroje jsou vyznačeny na mapě 2. Jedná se o silicity z glaciálních sedimentů, rohovce typu Krumlovský les (variety KL I až KL III), rohovcové brekcie, křídové spongolity, rohovce ze Stránské skály, moravské jurské rohovce, křemičité zvětraliny hadců, rohovce typu Olomučany a jurské rohovce z rudických vrstev. Posledně jmenované silicity byly zjištěny při dodatečném opracování kamenné štípané industrie jevišovické kultury z Brna-Maloměřic, které byly nedostupné v době tvorby rukopisu o štípané industrii mladého eneolitu na Moravě a v českém Slezsku (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, 46–48). Jejich dodatečné zpracování nyní probíhá (Šebela, Přichystal v přípravě). V menším měřítku byly v různé intenzitě využívány i silicity z území Čech (křemenec typu Tušimice, křídové spongolity z východních Čech, typu Ústí nad Orlicí), Bavorska (bavorský plattensilex), jižního a středního Polska (silicity krakovsko-čenstochovské jury, čokoládový silicit, kropenatý silicit typu Świeciechów a páskovaný silicit typu Krzemionki), jihozápadního Slovenska (radiolarity) a vzácně i východního Slovenska (obsidián). Základní charakteristiku zjištěných surovin najde zájemce v monografii z pera A. Přichystala o kamenných surovinách v pravěku východní části střední Evropy (Přichystal 2009; 2013).

3. Štípaná industrie mladého eneolitu

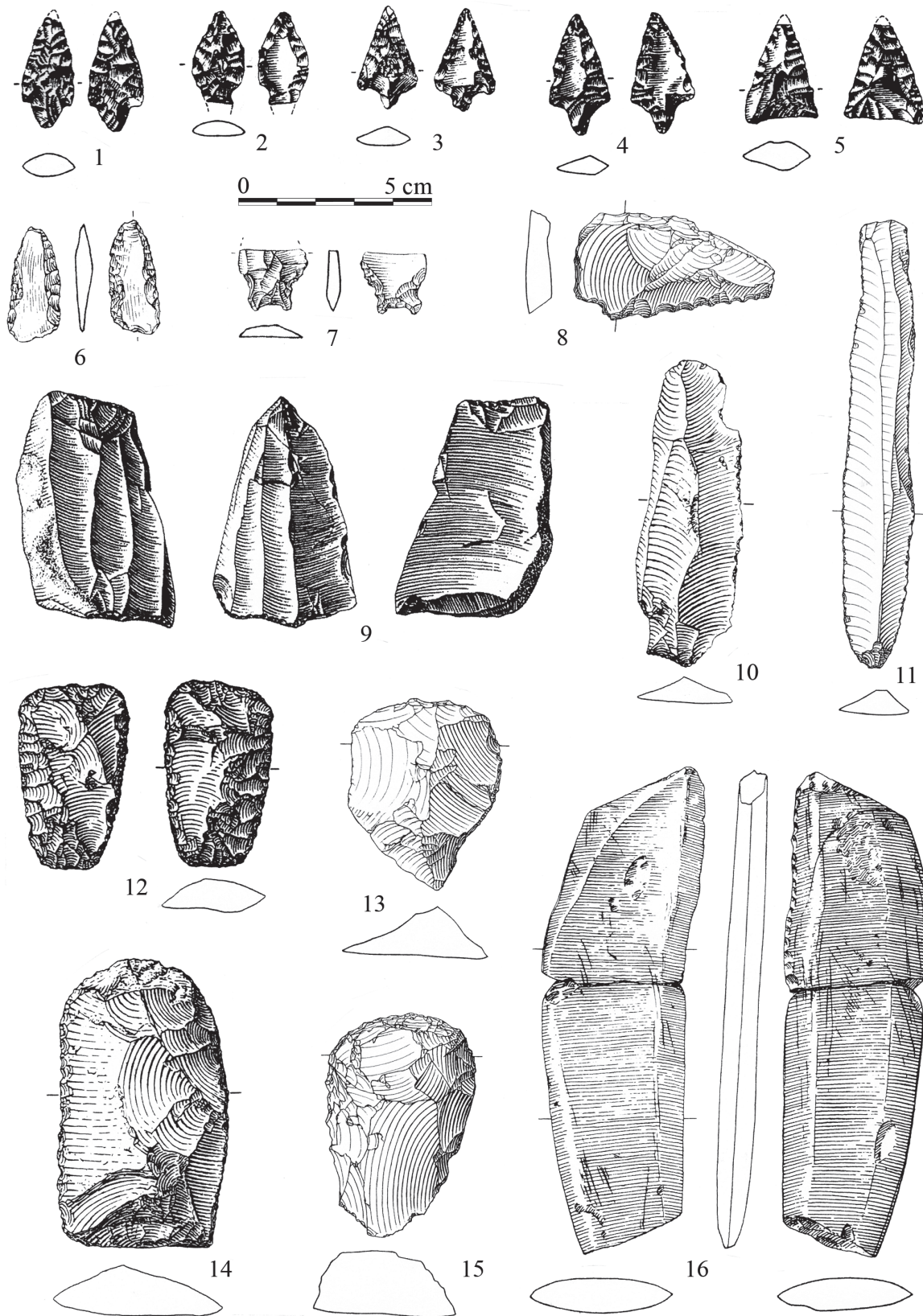
Mladý eneolit, závěrečné období vývoje lokálního eneolitu, je na Moravě a v českém Slezsku prezentován třemi kulturními jednotkami: jevišovickou kulturou, bošáckou kulturou a kulturou kulovitých amfor. První z nich, jevišovická kultura, se vyvíjela na badenském kulturním substrátu a pokrývala území jižní a střední Moravy, na východ až k řece Moravě (mapa 3) a také na území Dolního Rakouska a jihozápadního Slovenska. Výzkum v posledních letech naznačuje, že enkláva na Slovensku je spojena s migrací jevišovického lidu z Dolního Rakouska skrze Bratislavskou bránu na pravý břeh řeky Váhu (Šutěková 2008, Abb. 8).

Jevišovická kultura je známa jak z výšinných hradisk (Jevišovice – Starý Zámek, Vysočany – Palliardiho hradisko, Grešlové Mýto – Nad mírovcem, Brno – Maloměřice; srov. Medunová-Benešová 1972; 1973; 1977b; Valoch, Šebela 1995), tak i z nížinných (např. Brno – Starý Lískovec: Medunová-Benešová, Vítula 1994). Na základě

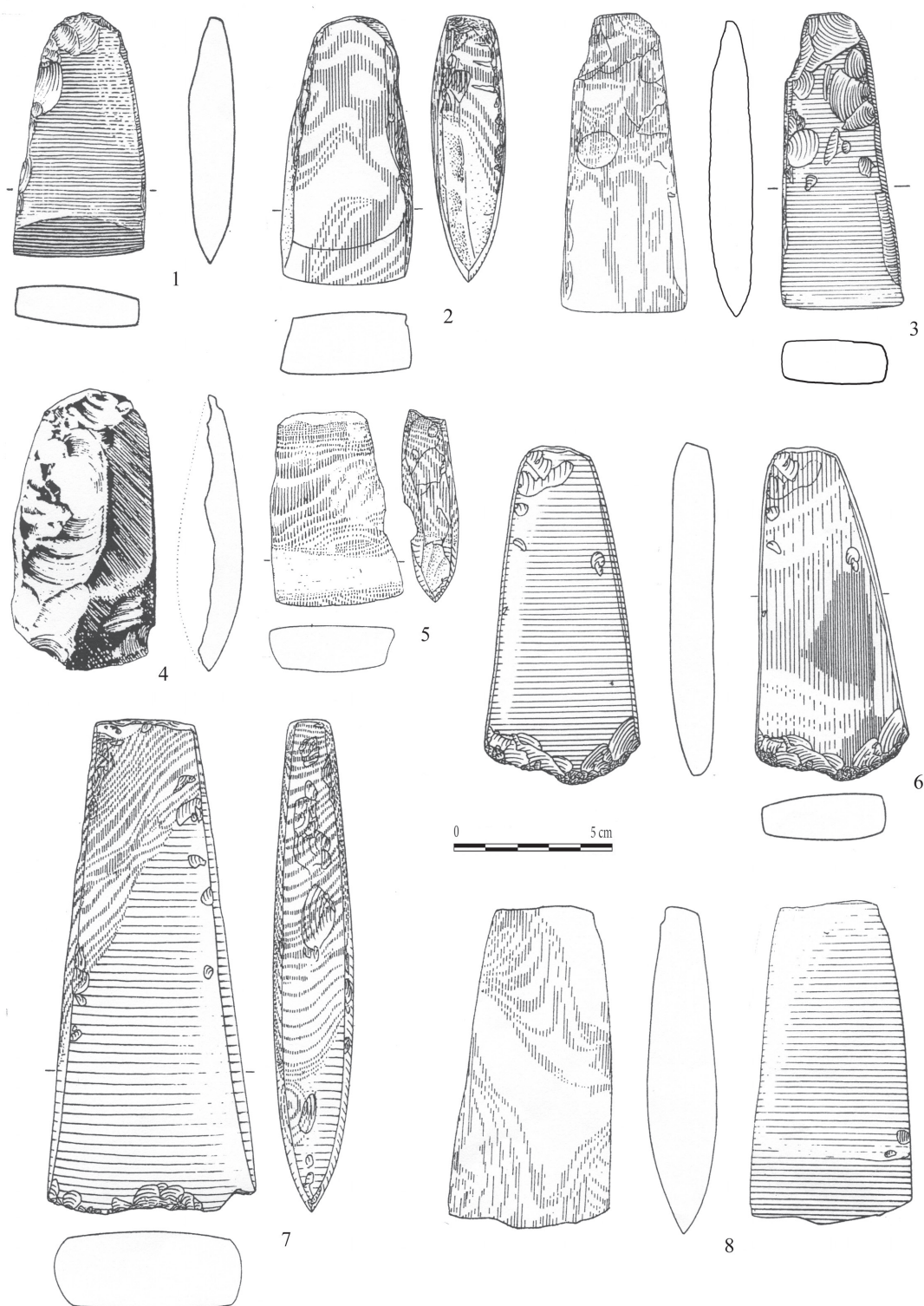
Mapa 3. Morava a české Slezsko (1 – 34). Hlavní sídlení oblast jevišovické kultury (a), bošácké kultury (b) a oblasti s výskytem nálezů kultury kulovitých amfor (c). Lokality se štípanými artefakty: 1 – Bánov, okr. Uherské Hradiště; 2 – Bílovice-Lutotín, okr. Prostějov; 3 – Bravantice, okr. Jičín; 4 – Brno-Líšeň, okr. Brno-město; 5 – Brno-Maloměřice, okr. Brno-město; 6 – Brno-Starý Lískovec, okr. Brno-město; 7 – Bystřice pod Hostýnem, okr. Kroměříž; 8 – Děhylov, okr. Opava; 9 – Dlouhomilov, okr. Šumperk; 10 – Drslavice, okr. Uherské Hradiště; 11 – Grešlové Mýto, okr. Znojmo; 12 – Hlinsko, okr. Přerov; 13 – Holasovice, okr. Opava; 14 – Ivančice, okr. Brno-venkov; 15 – Jeseník nad Odrou, okr. Nový Jičín; 16 – Jestřabí, okr. Zlín; 17 – Jevišovice, okr. Znojmo; 18 – Jiřkovice, okr. Brno-venkov; 19 – Luleč, okr. Vyškov; 20 – Mělčany, okr. Brno-venkov; 21 – Ohrozim, okr. Prostějov; 22 – Opava-Kateřinky/Malé Hoštice, okr. Opava; 23 – Opava-Kylešovice, okr. Opava; 24 – Opava-Vávrovce, okr. Opava; 25 – Ostopovice, okr. Brno-venkov; 26 – Ostrava-Krásné Pole, okr. Ostrava-město; 27 – Prusinovice, okr. Kroměříž; 28 – Radslavice, okr. Vyškov; 29 – Rožnov pod Radhoštěm-Hážovice, okr. Vsetín; 30 – Suchá Loz, okr. Uherské Hradiště; 31 – Valašské Klobouky, okr. Zlín; 32 – Vracov, okr. Hodonín; 33 – Vysočany, okr. Znojmo; 34 – Zlín-Prštné, okr. Zlín; 35 – Obědovice, okr. Hradec Králové (východní Čechy). Grafika I. Jordan.

Map 3. Moravia and Czech Silesia (1 – 34). Main settlement area of the Jevišovice culture (a), the Bošáca culture (b) and areas where finds of the Globular Amphora culture concentrate (c). Sites with lithic artifacts: 1 – Bánov, Uherské Hradiště district; 2 – Bílovice-Lutotín, Prostějov district; 3 – Bravantice, Nový Jičín district; 4 – Brno-Líšeň, Brno-město district; 5 – Brno-Maloměřice, Brno-město district; 6 – Brno-Starý Lískovec, Brno-město district; 7 – Bystřice pod Hostýnem, Kroměříž district; 8 – Děhylov, Opava district; 9 – Dlouhomilov, Šumperk district; 10 – Drslavice, Uherské Hradiště district; 11 – Grešlové Mýto, Znojmo district; 12 – Hlinsko, Přerov district; 13 – Holasovice, Opava district; 14 – Ivančice, Brno-venkov district; 15 – Jeseník nad Odrou, Nový Jičín district; 16 – Jestřabí, Zlín district; 17 – Jevišovice, Znojmo district; 18 – Jiřkovice, Brno-venkov district; 19 – Luleč, Vyškov district; 20 – Mělčany, Brno-venkov district; 21 – Ohrozim, Prostějov district; 22 – Opava-Kateřinky/Malé Hoštice, Opava district; 23 – Opava-Kylešovice, Opava district; 24 – Opava-Vávrovce, Opava district; 25 – Ostopovice, Brno-venkov district; 26 – Ostrava-Krásné Pole, Ostrava-město district; 27 – Prusinovice, Kroměříž district; 28 – Radslavice, Vyškov district; 29 – Rožnov pod Radhoštěm-Hážovice, Vsetín district; 30 – Suchá Loz, Uherské Hradiště district; 31 – Valašské Klobouky, Zlín district; 32 – Vracov, Hodonín district; 33 – Vysočany, Znojmo district; 34 – Zlín-Prštné, Zlín district; 35 – Obědovice, Hradec Králové district (Easter Bohemia). Graphic by I. Jordan.

Obr. 1. Jevišovická kultura. 1-5 – Grešlové Mýto; 6 – Ostopovice, obj. 1/1947; 7 – Ostopovice, obj. 3 a 4/1948; 8, 11, 13, 15, 16 – Jevišovice, vrstva B; 9 – Brno-Maloměřice; 10, 12, 14 – Ivančice, hradisko Réna. Podle Kopacz, Přichystal, Šebela 2014.

Fig. 1. Jevišovice culture. 1-5 – Grešlové Mýto; 6 – Ostopovice, Structure 1/1947; 7 – Ostopovice, Structure 3 a 4 /1948; 8, 11, 13, 15, 16 – Jevišovice, Layer B; 9 – Brno-Maloměřice; 10, 12, 14 – Ivančice, Hillfort Réna. After Kopacz, Přichystal, Šebela 2014.

Obr. 2. Mladoneolitické silicitové hlazené sekery, zhotovené z páskovaného silicitu typu Krzemionki Opatowskie, nalezené na území Moravy (1-7) a českého Slezska (8). 1 – Hlinsko, sonda 77D/86; 2 – Zlín-Přštné; 3 – Drslavice; 4 – Brno-Líšeň, hradisko Staré Zámky, vrstva I (jevišovická kultura); 5 – Ohrozim; 6 – Mělčany; 7 – Prusinovice; 8 – Bravantice. 1, 6, 8 – podle Šebela v přípravě; 2, 3, 5, 7 – podle Přichystal, Šebela 2004; 4 – podle Medunová-Benešová 1964.

Fig. 2. Young Eneolithic silicite polished axes from Moravia, made of the banded silicite of the Krzemionki Opatowskie type on the territories of Moravia (1-7) and Czech Silesia (8). 1 – Hlinsko, Sounding Trench 77D/86; 2 – Zlín-Přštné; 3 – Drslavice; 4 – Brno-Líšeň, Hillfort Staré Zámky, Layer I (Jevišovice culture); 5 – Ohrozim; 6 – Mělčany; 7 – Prusinovice; 8 – Bravantice. 1, 6, 8 – after Šebela in preparation; 2, 3, 5, 7 – after Přichystal, Šebela 2004; 4 – after Medunová-Benešová 1964.

bohatých materiálů (speciálně keramiky) bylo navrženo a bez námitek přijato vnitřní chronologické členění jednotky. A tak materiály z Grešlového Mýta by prezentovaly protojevišovický stupeň a nálezy z Vysočan starší fázi. Mladší fáze je dokumentována materiály z vrstvy B na Starém Zámku u Jevišovic (Medunová-Benešová 1977a, 78). V současné době je na základě sídliště z Brna-Starého Lískovce diskutována nejmladší fáze (Peška 2011, 318), kterou potvrzují i nálezy štípané industrie ze sídliště v Ostopovicích (viz níže).

Podle použité technologie je štípaná industrie jevišovické kultury čepelovitá. Základním polotovarem k produkci nástrojů byly čepele střední velikosti (od 5 do 10 cm), vzácně se vyskytly i delší kusy (obr. 1: 10, 11). Čepele byly odbíjeny z jednodstavových jader (obr. 1: 9). Chronologická diferenciacie jevišovické kultury je také patrná v kamenném inventáři, který je tvořen soubory štípané industrie z výše uvedených sídlišť jevišovické kultury a nedávno publikovanými materiály ze sídliště v Ostopovicích u Brna (Šebela 2014a). Tradice předcházejících období jsou patrné v nejstarších souborech jevišovické kultury, reprezentují je např. šipky s konkávní podstavou nebo trnem (obr. 1: 1–5). Jeden exemplář má na trnu slabě patrné zářezy (obr. 1: 2). Je velmi podobný šípkám typu Štramberk, které se objevují na konci neolitu a ve starším období eneolitu (Vencl 1964a, 50, obr. na str. 51; týž 1964b, 119, 120; Grepl 1973; Janák 2007, 146, obr. 4: 1–4; 5: 1–11; 6: 1–4). Není také vyloučeno, že produkce šipek s bočními zářezy mohla na Moravě přetrvat až do mladého eneolitu (Kopacz 2012, 30, poznámka 2), jak to dokládá nález z jevišovického sídliště v Ostopovicích (obr. 1: 7). Nástroje tradičního typu, reprezentované retušovanými čepelimi (obr. 1: 10, 11), škrabadly (obr. 1: 15), drásadly a čepelimi s příčnou retuší, jsou doprovázeny odlišnými formami zhotovenými z nesilicitových surovin. Jedná se o nástroje typu *Krummesser* (obr. 1: 16), které jsou typické pro tzv. přechodné období v Rumunsku, kde se objevují poprvé v pozdních souborech kultury Coțofeni a jamní kultury (Kopacz 2011, 74–75). Tyto nástroje mohou být interpretovány jako „předzvěst“ nové epochy. Pozornost si zasluhují také bifaciálně retušované artefakty z hradiska Réna u Ivančic (obr. 1: 12) a ze sídliště u Ostopovic (obr. 1: 6), které vykazují tvarovou shodu se segmenty. Tyto artefakty se objevují na Moravě v mladším období kultury zvoncovitých pohárů (viz níže). Na jejich základě můžeme připustit, že nositelé obou kultur mohli být v určitém kontaktu (Šebela 2014a, 141). Z hlediska použité suroviny bylo pozorováno, že mladé jevišovické soubory kamenné industrie jsou zhotoveny převážně z lokálních surovin, kde dominují křemičité zvětraliny hadců, rohovce typu Olomučany, atd. Ty postupně nahradily „tradiční“ suroviny (např. silicity z glaciálních sedimentů). Takový trend je typický pro všechny kamenné industrie z přelomu doby kamenné do doby bronzové (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014).

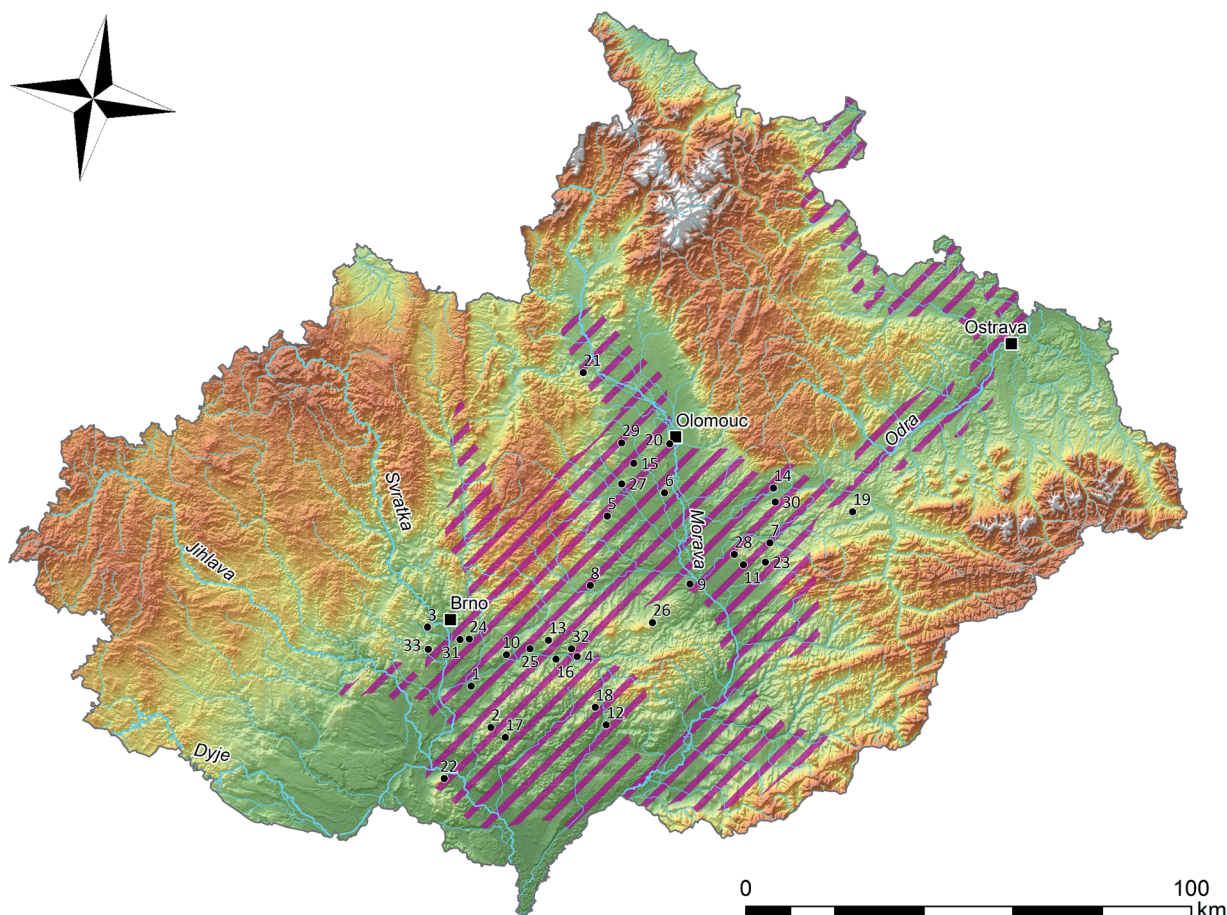
Území východně od řeky Moravy byly v období mladého eneolitu doménou lidu bošácké kultury (mapa 3),

koncentrované hlavně na Slovensku mezi středním Váhem, horním tokem Nitry a řekou Žitavou (Šutéková 2010, Abb. 8). Na Moravě jsou nejdůležitějšími lokalitami výšinné sídliště Bánov-Hrad a Hlinsko (mapa 3). Nálezy z Brna-Líšně a Hrubčic (okr. Prostějov) pravděpodobně naznačují cestu průniku bošáckého lidu do východních Čech (Obědovice; mapa 3: 35).

Na základě keramiky z Bánova bylo vytvořeno J. Pavelčíkem chronologické dělení bošácké kultury na Moravě. Byly vytvořeny dvě fáze – časná s podfázemi Ia a Ib a mladší II (Pavelčík 2004, 264–266). Nicméně toto členění nebylo specialisty přijato (např. Šutéková 2008, 132–134; 2010, 480–486, Tabelle 1, Abb. 9). A nemohlo být potvrzeno ani skromnou kolekcí kamenných štípaných artefaktů, kde dominují předměty zhotovené čepelovou technikou (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, Plate I–VI). Většina nástrojů je zhotovena z čepelí, kde dominují čepele s příčnou retuší, někdy i se zachovaným leskem. Zvláštní pozornost zasluhují hlazené sekery, které jsou produkovány jak z nesilicitových, tak i ze silicidových hornin (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, Plate III). Mezi posledně jmenovanými je i jedna sekera z Bánova, která je zhotovena ze silicitu krakovsko-čenstochovské jury, variety G (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, Plate III: 2), jehož zdroje jsou ve střední části krakovsko-čenstochovské vrchoviny. Není to jediný doklad využívání polské suroviny v moravském eneolitu. Výzkumem posledních let bylo zaregistrováno 28 takových seker (Přichystal, Šebela 2004, Fig. 7: 3; Šebela v přípravě). Svědčí o intenzivních kontaktech mezi oblastmi Moravy a jižního Polska.

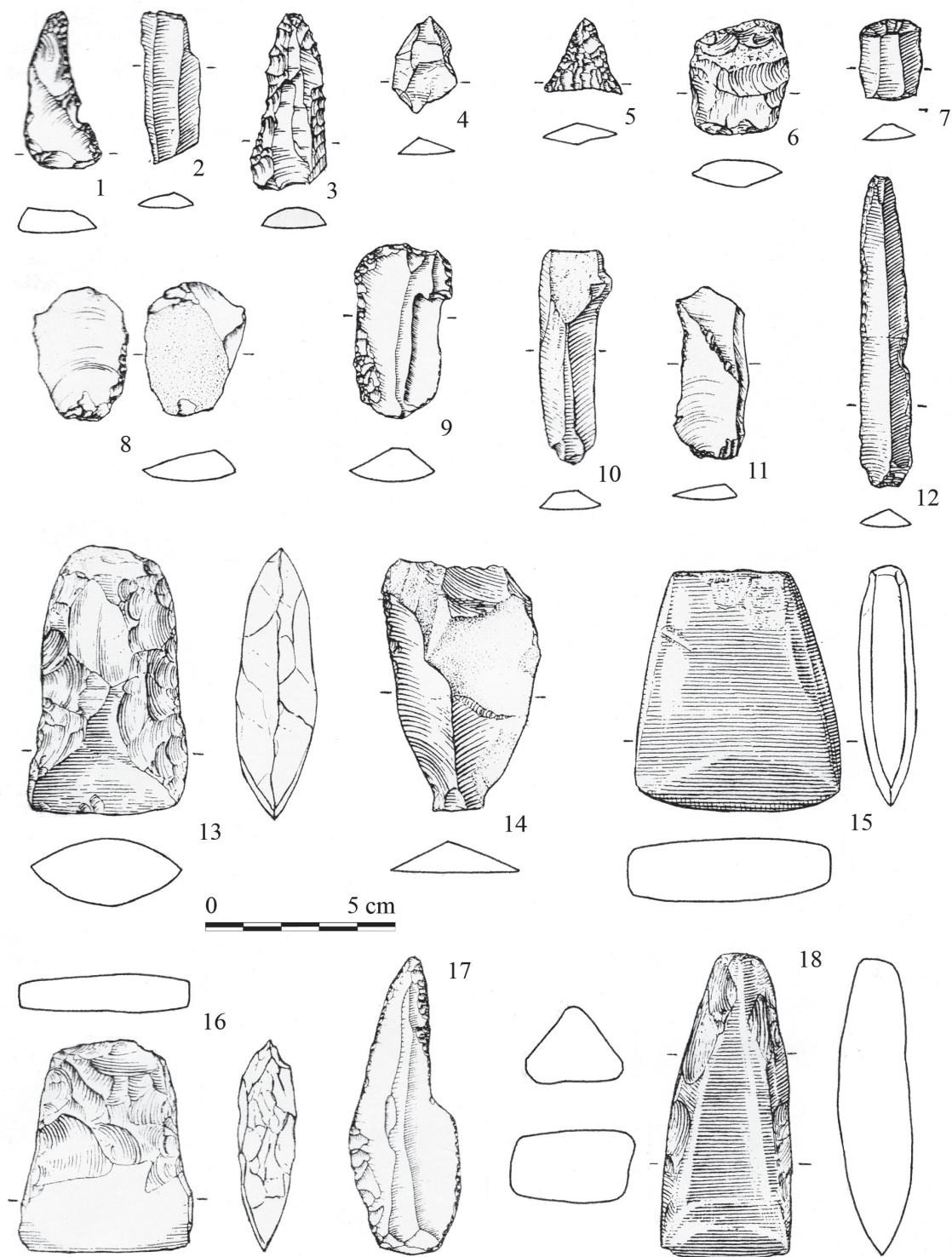
Severní Morava a české Slezsko byly v mladém eneolitu osídleny lidem kultury kulovitých amfor, pocházejícím z centrální evropské nížiny. Současně jsou známy materiály kultury kulovitých amfor z cca 50 lokalit z českého Slezska a přilehlé části Moravy (Peška 2013, 80). V literatuře převládá názor, že slezsko-moravská sídliště spadají do mladší vývojové fáze této kultury (Peška 2013, 94).

Štípaná industrie spojená s kulturou kulovitých amfor je poměrně chudá. K dispozici byly kolekce nálezů z Opavy, městské části Kateřinky/Malé Hoštice (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, Plate XXXIII–XXXVI) a z Opavy – Kylešovic (titíž 2014, Plate XXXVII–XXXVIII), zhotovené ze silicitů glaciálních sedimentů. Materiály ze sídliště v Opavě – Vávrovicích, lokalita U Palhanské cesty (Zezulová, Šedo 2008) nám nebyly zpřístupněny. Ve studovaných souborech jsou nejvýraznějšími formami škrabadla na čepelích. Sporadicky se vyskytují rydla a vrtáky. Unikátním, ale zatím emblematickým objevem, je šipka s trnem nalezená v Opavě – Kylešovicích (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, Plate XXXVIII: 14). Specifickou pozici v kamenných souborech mladého moravského eneolitu zaujímají sekery zhotovené z páskovaného silicitu typu Krzemionki Opatowskie (obr. 2), importované z prostředí kulovitých amfor ve středním Polsku (Přichystal, Šebela 2004, Fig. 1, 3a, b). Jeden exemplář byl zjištěn v kulturní vrstvě na eneolitickém hradisku v Hlinsku

Mapa 4. Morava. Lokality kultury se šňůrovou keramikou s nálezy kamenné štípané industrie: 1 – Blučina, okr. Brno-venkov; 2 – Boleradice, okr. Břeclav; 3 – Brno-Starý Lískovec, okr. Brno-město; 4 – Bučovice, okr. Vyškov; 5 – Bučovice-Vícemilice, okr. Vyškov; 6 – Dětkovice, okr. Prostějov; 7 – Drahlov, okr. Olomouc; 8 – Dřevohostice, okr. Přerov; 9 – Hoštoice-Heroltice, okr. Vyškov; 10 – Hradisko, okr. Kroměříž; 11 – Hrušky, okr. Vyškov; 12 – Kostelec u Holešova, okr. Kroměříž; 13 – Kyjov-Nětčice, okr. Hodonín; 14 – Letonice, okr. Vyškov; 15 – Lipník nad Bečvou, okr. Přerov; 16 – Lutín, okr. Olomouc; 17 – Marefy, okr. Vyškov; 18 – Morkůvky, okr. Břeclav; 19 – Nechvalín, okr. Hodonín; 20 – Němetice, okr. Vsetín; 21 – Olomouc, okr. Olomouc; 22 – Palonín, okr. Šumperk; 23 – Pavlov, okr. Břeclav; 24 – Prusinovice, okr. Kroměříž; 25 – Sivice, okr. Brno-venkov; 26 – Slavkov u Brna, okr. Vyškov; 27 – Slížany, okr. Kroměříž; 28 – Smržice, okr. Prostějov; 29 – Stará Ves, okr. Přerov; 30 – Těšetice, okr. Olomouc; 31 – Týn nad Bečvou, okr. Přerov; 32 – Velatice, okr. Brno-venkov; 33 – Želešice, okr. Brno-venkov.

Map 4. Moravia with the localities of Corded Ware culture with chipped stone industries: 1 – Blučina, Brno-venkov district; 2 – Boleradice, Břeclav district; 3 – Brno-Starý Lískovec, Brno-město district; 4 – Bučovice, Vyškov district; 5 – Bučovice-Vícemilice, Vyškov district; 6 – Dětkovice, Prostějov district; 7 – Drahlov, Olomouc district; 8 – Dřevohostice, Přerov district; 9 – Hoštoice-Heroltice, Vyškov district; 10 – Hradisko, Kroměříž district; 11 – Hrušky, Vyškov district; 12 – Kostelec u Holešova, Kroměříž district; 13 – Kyjov-Nětčice, Hodonín district; 14 – Letonice, Vyškov district; 15 – Lipník nad Bečvou, Přerov district; 16 – Lutín, Olomouc district; 17 – Marefy, Vyškov district; 18 – Morkůvky, Břeclav district; 19 – Nechvalín, Hodonín district; 20 – Němetice, Vsetín district; 21 – Olomouc, Olomouc district; 22 – Palonín, Šumperk district; 23 – Pavlov, Břeclav district; 24 – Prusinovice, Kroměříž district; 25 – Sivice, Brno-venkov district; 26 – Slavkov u Brna, Vyškov district; 27 – Slížany, Kroměříž district; 28 – Smržice, Prostějov district; 29 – Stará Ves, Přerov district; 30 – Těšetice, Olomouc district; 31 – Týn nad Bečvou, Přerov district; 32 – Velatice, Brno-venkov district; 33 – Želešice, Brno-venkov district.

Obr. 3. Kultura se šňůrovou keramikou. 1, 5 – Slížany, hrob 1; 2, 14 – Nechvalín, hrob 15; 3 – Lutín (naleziště I), hrob 5; 4 – Marefy (naleziště IV), hrob 6; 6 – Hoštice-Heroltice, hrob 1; 7 – Bučovice (naleziště II), hrob 1; 8 – Velatice (naleziště III), hrob 1; 9 – Velatice (naleziště I), hrob 1; 10 – Želešice, hrob 1; 11 – Dřevohostice (naleziště I), skupina III, mohyla 24; 12 – Lipník nad Bečvou, mohyla 1; 13 – Kostelec u Holešova (naleziště I), skupina VIII, mohyla 1; 16 – Pavlov, hrob 5; 16 – Pavlov, hrob 14; 17 – Kyjov-Nětčice (naleziště II), hrob 1; 18 – Stará Ves, mohyla 3. 1-18 – podle Kopacz, Šebela 1992b.

Fig. 3. Corded Ware culture. 1, 5 – Slížany, grave 1; 2, 14 – Nechvalín, Grave 15; 3 – Lutín (Site I), Grave 5; 4 – Marefy (Site IV), Grave 6; 6 – Hoštice-Heroltice, Grave 1; 7 – Bučovice (Site II), Grave 1; 8 – Velatice (Site III), Grave 1; 9 – Velatice (Site I), Grave 1; 10 – Želešice, Grave 1; 11 – Dřevohostice (Site I), Group III, barrow 24; 12 – Lipník nad Bečvou, Barrow 1; 13 – Kostelec u Holešova (Site I), Group VIII, barrow 1; 16 – Pavlov, grave 5; 16 – Pavlov, grave 14; 17 – Kyjov-Nětčice (Site II), Grave 1; 18 – Stará Ves, Barrow 3. 1-18 – after Kopacz, Šebela 1992b.

na Přerovsku (obr. 2: 1), kde je doloženo osídlení lidem bošácké kultury. Další kus byl zaregistrován na hradisku Staré Zámky u Líšně ve vrstvě I (obr. 2: 4), která patří jevišovické kultuře. Svědčí o kontaktech mezi oběma kulturními celky.

4. Štípaná industrie pozdního eneolitu

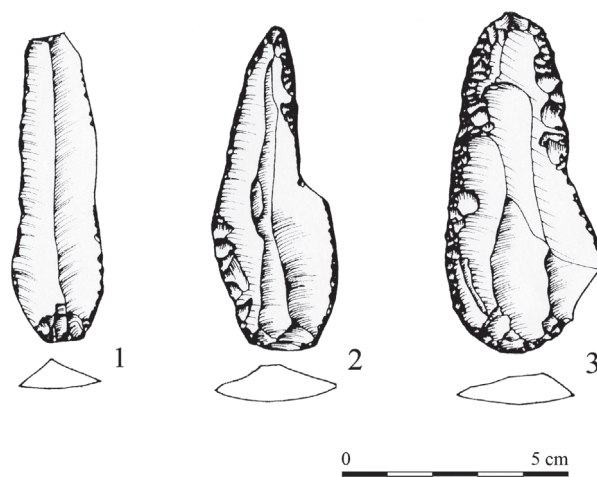
Rozvoj lokálního eneolitu byl na Moravě přerušen expanzí lidu kultury se šňůrovou keramikou, který sem přišel z Horního Slezska a z Čech. V tomto období na území vymezeném řekami Svratkou a Svitavou (na západě), Dunajem (na jihu) a Moravou (na východě) zanikají výšinné osady jevišovické kultury. Podle stavu bádání na počátku třetího tisíciletí je kultura se šňůrovou keramikou na Moravě reprezentována 327 hroby, z toho 102 hrobů bylo překryto mohyloou. Vedle kostrového pohřebního ritu, který je dominantní, se objevují i hroby se žárovými pohřby (Šebela 1993, 207). Morava je periferní oblastí zásahu kultury se šňůrovou keramikou. Z tohoto důvodu „šňůroví“ obyvatelé v moravském prostředí záhy po svém příchodu podlehlí silným vlivům z jiných kulturních center, hlavně z Karpatké kotliny a severního Balkánu. Zachovávajíce svůj pohřební ritus, obohatili vlastní keramický inventář o nové formy, které nemají analogie ve šňůrovém světě. Z důvodu této specifiky je toto seskupení archeologických památek v odborné literatuře označováno jako „moravská kultura se šňůrovou keramikou“.

Chronologické členění kultury se šňůrovou keramikou na Moravě se opírá o analýzu keramiky. Vychází z vývojového schématu, které vypracoval pro Čechy M. Buchvaldek (1986, 39–44, 116, 121, obr. 65). Byly vytvořeny tři hlavní vývojové fáze, jež jsou chápány jako skupiny nálezů I–III. Nejmladší fáze (III) se jeví striktně jako lokální projev šňůrového komplexu. Charakteristickým rysem moravské kultury se šňůrovou keramikou v jejím pozdním období je bohatství džbánů, které nahradily tradiční amfory a šňůrové poháry. Na základě změn forem džbánů byla fáze (nálezoá podskupina) III rozdělena na tři podfáze – IIIa, IIIb a IIIc (Šebela 1990, 120; Kopacz, Šebela 1992a, 69; 1992b, 109).

Je potřeba zdůraznit, že kultura se šňůrovou keramikou na Moravě trvala déle, než v jiných oblastech. Má se za to, že její první nositelé přišli na Moravu ještě v období trvání mladší fáze jevišovické kultury (nálezy zlomků sekeromlatu typu A ve vrstvě B na hradisku Starý Zámek u Jevišovic; Medunová-Benešová 1972, Taf. 93: 1–3, 6). Její poslední reprezentanti žili ještě v době formování protoúnětické kultury, o čemž svědčí aplikovaná úštěpová technika v produkci kamenné štípané industrie podskupiny IIIc. V českém Slezsku, kde kultura se šňůrovou keramikou zanikla dříve než na Moravě, se zformovala kultura Chłopice-Veselé. Jejím dokladem je i nově objevené a prozkoumané pohřebiště v Opavě – Vávrovicích (Hlas 2015, 191).

Vnitřní členění moravské kultury se šňůrovou keramikou se odráží nejen v produkci keramiky ale i kamenné štípané industrie. Analyzovaný soubor představuje kolekce 155 štípaných artefaktů, pocházejících z 33 lokalit (mapa 4). Soubory podfáze IIIa s IIIb jsou zhotoveny převážně ze silicitů z glaciálních sedimentů (Kopacz, Šebela 1992a, Tab. 3; Kopacz, Šebela 1992b, Tabelle 3). Výrazně patrné jsou v nich neolitické tradice jak v dominující čepelové technice, tak i ve skladbě nástrojů (např. silicitové sekery, škrabadla, retušované čepele, atd.; obr. 3: 7, 10, 12, 13, 16, 17). Mezi čepelami zaujímají specifické postavení tzv. *Flammförmigemesser* (nože ve tvaru plápolajícího ohně). Jedná se o masivní čepele, které jsou v bazální části nejvíce rozšířené. V zásadě je pro ně typická asymetrie předmětu mnohokrát ve tvaru písmene S v podélné ose (Valde-Nowak 2000, 469). Ve většině případů je můžeme srovnat s kapkovitým půdorysem, tzn., že v protikladu k zakulacené bazální části je nutné počítat se špičatě tvarovanou terminální částí (obr. 4: 1–3). V podfázi IIIc převažují suroviny lokálního původu (rohovce typu Krumlovský les, moravské jurské rohovce a rohovce typu Stránská skála). Čepelová technika je nahrazena úštěpovou a nástroje ztrácejí svoje typologické rysy. Nevyskytují se již kamenné sekeromlaty a silicitové sekery (Kopacz, Šebela 1992a, 77, Tab. 3; 1992b, 115, Tabelle 3). Objevují se nové formy nástrojů, zhotovené z úštěpů, kterými jsou odštěpovače (obr. 3: 6), retušované úštěpy a nepravidelné nožovité nástroje.

Kultura se šňůrovou keramikou zaniká v období, kdy se na Moravě objevují první skupiny obyvatelstva kultury zvoncovitých pohárů (dále jen KZP), původem z Pyrenej-

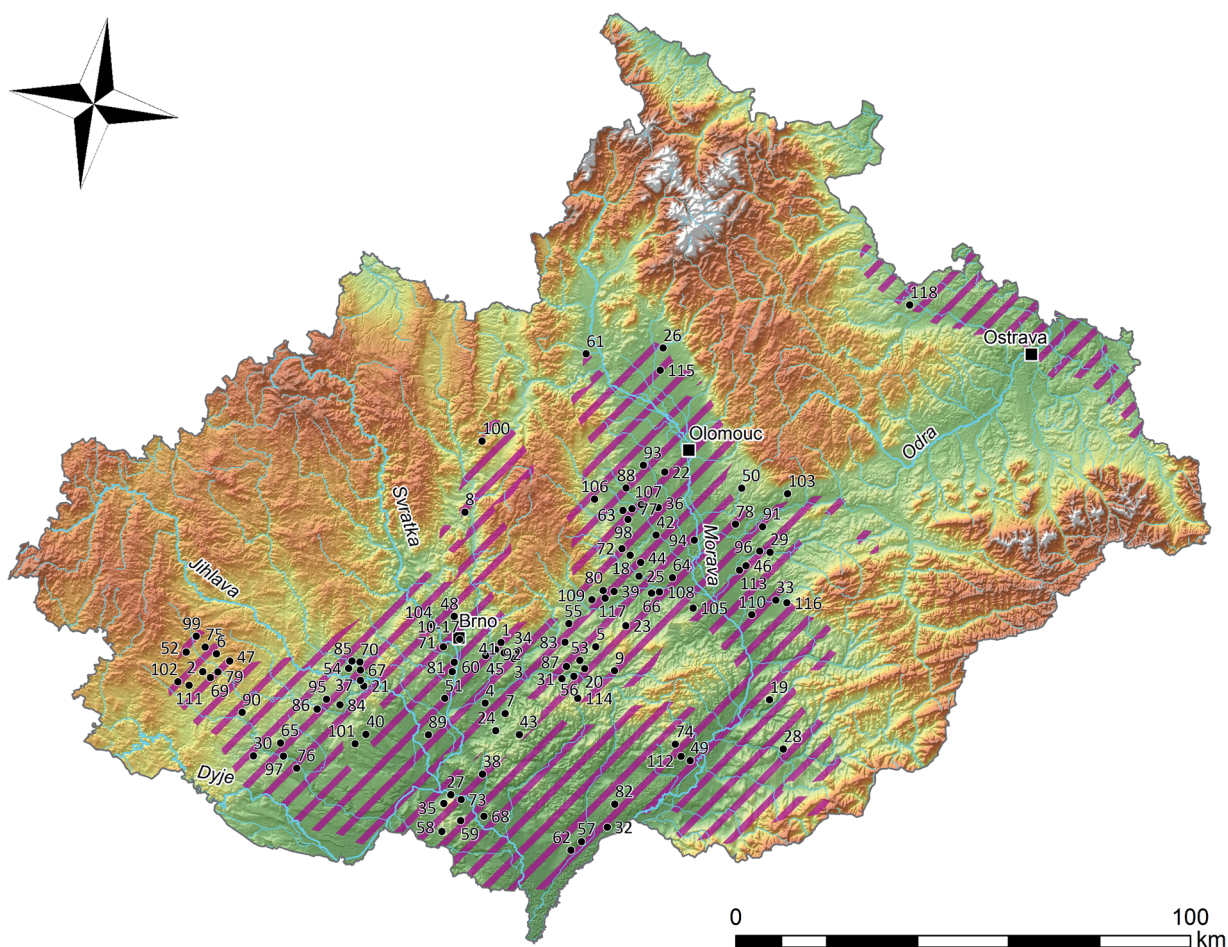
Obr. 4. Kultura se šňůrovou keramikou. *Flammförmigemesser*. 1 – Stará Ves, mohyla 3; 2 – Kyjov-Nětčice (náleziště II), hrob; 3 – Letonice, mohyla 6. Podle Valde-Nowak 2000.

Fig. 4. Kultura se šňůrovou keramikou. *Flammförmigemesser* (literally flame-shaped knives). 1 – Stará Ves, Barrow 3; 2 – Kyjov-Nětčice (Site II), Grave; 3 – Letonice, Barrow 6. After Valde-Nowak 2000

ského poloostrova (Kopacz, Přichystal, Šebela 2009, Map 1). Díky těmto migracím v kombinaci s asimilačními procesy se na Moravě zformovalo druhotné centrum KZP, největší v celé střední Evropě (nálezy jsou známy z cca 350 moravských lokalit). Z Moravy pak lidstvo kultury zvoncovitých pohárů penetrovalo do sousedních oblastí – Slezska, Malopolska, na jihozápadní Slovensko a především do Čech (mapa 6). Kultura zvoncovitých pohárů je známa hlavně z pohřebišť, ačkoliv nyní registrujeme i četné pozůstatky sídlišť (srov. Ondráček, Dvořák, Matějčíková 2005; Šebela 2014c). Na základě keramiky byla vytvořena chronologická sekvence několika stupňů nebo nálezových skupin, nejčastěji čtyř – I, I/II, II a III (Dvořák

1989, 202, 204; Ondráček, Dvořák, Matějčíková 2005, 16, Abb. 5). Nálezová skupina I reprezentuje počátky této kultury, zatímco nálezová skupina III její závěrečné stádium. V posledně jmenované nálezové skupině se zdobené zvoncovité poháry, jež jsou nejcharakterističtějšími formami keramiky, již neobjevují.

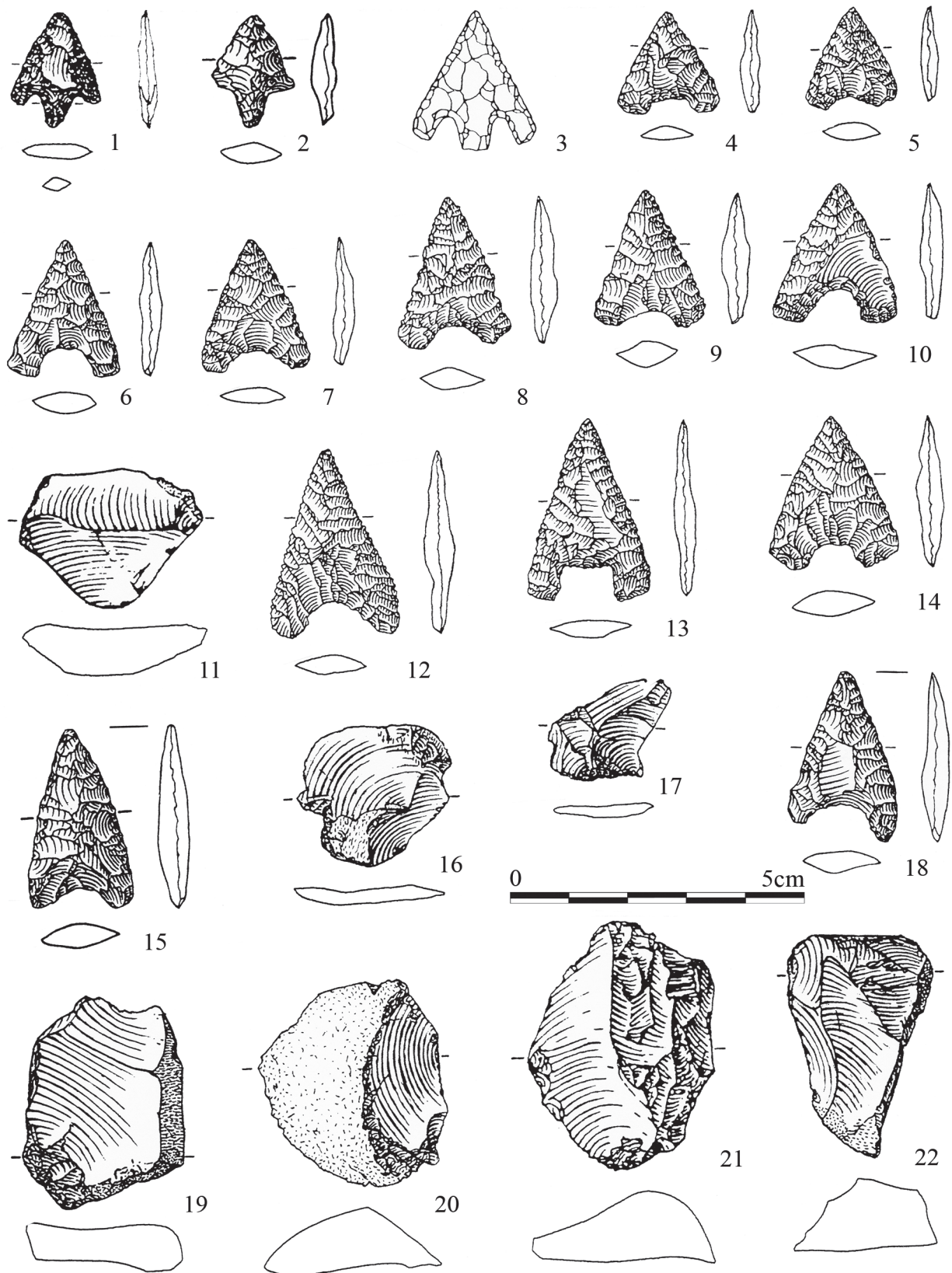
Vývoj moravské kultury zvoncovitých pohárů (dále jen MKZP) je výrazně patrný i v souborech kamenné štípané industrie pocházející jak ze sídlišť, tak i z výbavy hrobů. Analyzovaný soubor kamenné štípané industrie, který byl doplněn ojedinělými nálezy silicitových šipek, tvoří 117 ks ze 118 lokalit (mapa 5). Ve starším období (fáze I a I/II,

Mapa 5. Morava (1 – 117) a české Slezsko (118) s lokalitami kamenné štípané industrie kultury zvoncovitých pohárů: 1 – Bedřichovice, okr. Brno-venkov; 2 – Blatnice, okr. Třebíč; 3 – Blažovice, okr. Brno-venkov; 4 – Blučina, okr. Brno-venkov; 5 – Bohdalice-Pavlovice, okr. Vyškov; 6 – Boňov, okr. Třebíč; 7 – Borkovany, okr. Břeclav; 8 – Bořitov, okr. Blansko; 9 – Brankovice, okr. Vyškov; 10 – Brno-Bosonohy, okr. Brno-město; 11 – Brno-Černá Pole, okr. Brno-město; 12 – Brno-Holásky, okr. Brno-město; 13 – Brno-Obřany, okr. Brno-město; 14 – Brno-Řečkovice, okr. Brno-město; 15 – Brno-Slatina, okr. Brno-město; 16 – Brno-Štýřice, okr. Brno-město; 17 – Brno-Židenice, okr. Brno-město; 18 – Brodek u Prostějova, okr. Prostějov; 19 – Březolupy, okr. Uherské Hradiště; 20 – Bučovice, okr. Vyškov; 21 – Budkovice, okr. Brno-venkov; 22 – Bystročice, okr. Olomouc; 23 – Dětkovice, okr. Prostějov; 24 – Diváky, okr. Břeclav; 25 – Dobromilice, okr. Prostějov; 26 – Dolní Sukolom, okr. Olomouc; 27 – Dolní Věstonice, okr. Břeclav; 28 – Drslavice-Havřice, okr. Uherské Hradiště; 29 – Dřevohostice, okr. Přerov; 30 – Hluboké Mašůvky, okr. Znojmo; 31 – Hodějvice, okr. Vyškov; 32 – Hodonín, okr. Hodonín; 33 – Holešov, okr. Kroměříž; 34 – Holubice, okr. Vyškov; 35 – Horní Věstonice, okr. Břeclav; 36 – Hrubčice, okr. Prostějov; 37 – Hrubšice, okr. Brno-venkov; 38 – Hustopeče, okr. Břeclav; 39 – Ivanovice na Hané, okr. Vyškov; 40 – Jezeřany-Maršovice, okr. Znojmo; 41 – Jiřkovice, okr. Brno-venkov; 42 – Klenovice na

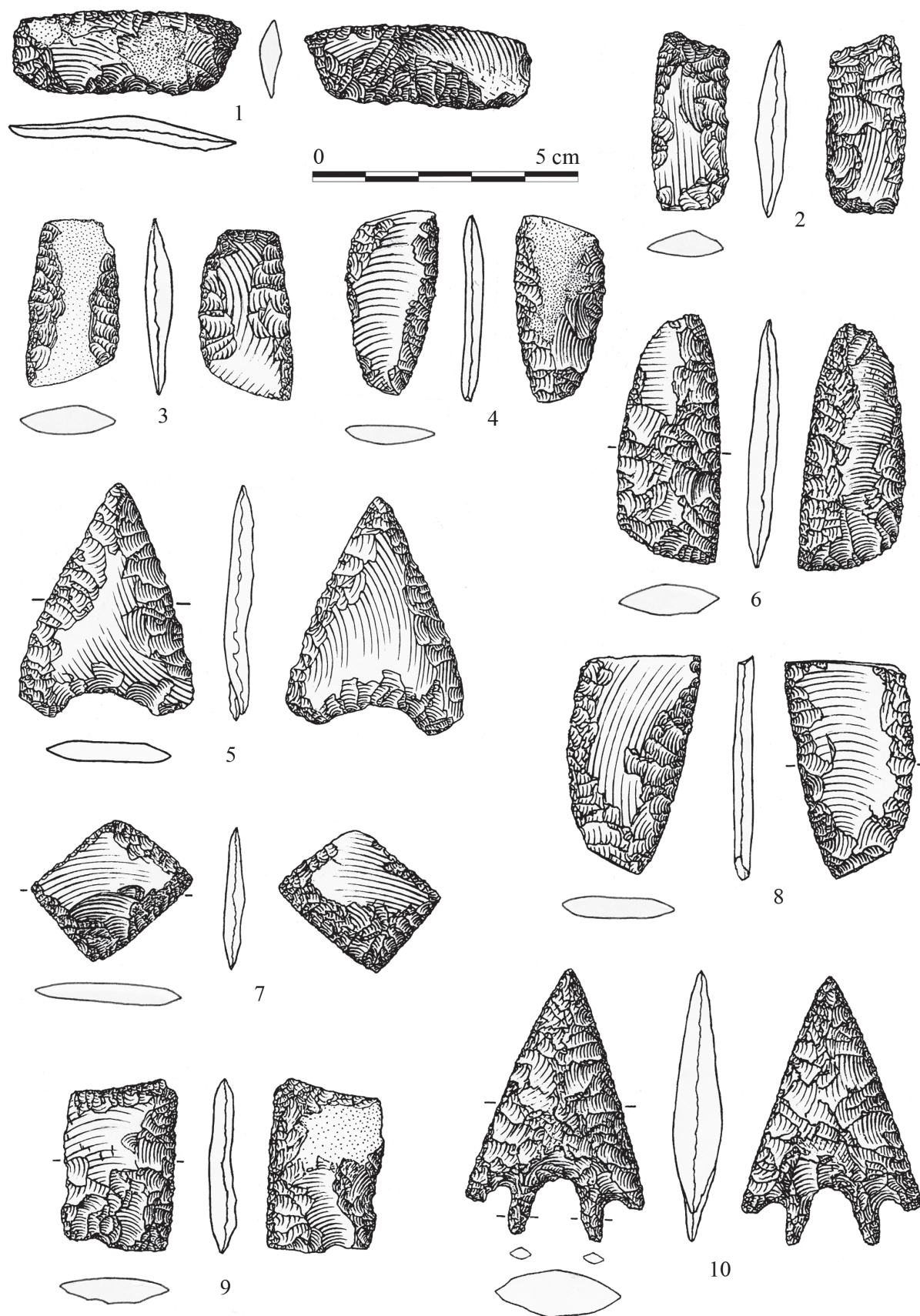
Hané, okr. Prostějov; 43 – Klobouky u Brna, okr. Břeclav; 44 – Kobeřice, okr. Prostějov; 45 – Kobylnice, okr. Brno-venkov; 46 – Kostelec u Holešova, okr. Kroměříž; 47 – Krhov, okr. Třebíč; 48 – Kuřim, okr. Brno-venkov; 49 – Labuty, okr. Hodonín; 50 – Lazníky, okr. Přerov; 51 – Ledce, okr. Brno-venkov; 52 – Lesůňky, okr. Třebíč; 53 – Letonice, okr. Vyškov; 54 – Lhánice, okr. Třebíč; 55 – Luleč, okr. Vyškov; 56 – Marefy, okr. Vyškov; 57 – Mikulčice, okr. Hodonín; 58 – Mikulov, okr. Břeclav; 59 – Milotice, okr. Břeclav; 60 – Modřice, okr. Brno-venkov; 61 – Mohelnice, okr. Šumperk; 62 – Moravská Nová Ves-Hrušky, okr. Břeclav; 63 – Mostkovice, okr. Prostějov; 64 – Němčice nad Hanou, okr. Přerov; 65 – Němčičky, okr. Znojmo; 66 – Nezamyslice, okr. Prostějov; 67 – Nová Ves, okr. Brno-venkov; 68 – Nové Mlýny, okr. Břeclav; 69 – Ohrazenice, okr. Třebíč; 70 – Oslavany, okr. Brno-venkov; 71 – Ostopovice, okr. Brno-venkov; 72 – Otaslavice, okr. Prostějov; 73 – Pavlov, okr. Břeclav; 74 – Polešovice, okr. Uherské Hradiště; 75 – Popovice, okr. Třebíč; 76 – Prosiměřice, okr. Znojmo; 77 – Prostějov, okr. Prostějov; 78 – Přerov-Předmostí, okr. Přerov; 79 – Příštpo, okr. Třebíč; 80 – Pustiměř, okr. Vyškov; 81 – Rajhrad, okr. Brno-venkov; 82 – Ratíškovice, okr. Hodonín; 83 – Rousínov-Rousínovec, okr. Vyškov; 84 – Rybníky, okr. Znojmo; 85 – Senorady, okr. Třebíč; 86 – Slatina, okr. Znojmo; 87 – Slavkov u Brna, okr. Vyškov; 88 – Služín, okr. Prostějov; 89 – Smolín, okr. Břeclav; 90 – Střelice, okr. Znojmo; 91 – Sušice, okr. Přerov; 92 – Šlapanice u Brna, okr. Brno-venkov; 93 – Těšetice, okr. Olomouc; 94 – Tovačov, okr. Přerov; 95 – Tulešice, okr. Znojmo; 96 – Turovice, okr. Přerov; 97 – Tvořihráz, okr. Znojmo; 98 – Určice, okr. Prostějov; 99 – Vacenovice, okr. Třebíč; 100 – Vanovice, okr. Blansko; 101 – Vedrovice, okr. Znojmo; 102 – Vesce, okr. Třebíč; 103 – Veselíčko, okr. Přerov; 104 – Veverské Knínice, okr. Brno-venkov; 105 – Věžky, okr. Kroměříž; 106 – Vícov, okr. Prostějov; 107 – Vrahovice, okr. Prostějov; 108 – Vrchoslavice, okr. Prostějov; 109 – Vyškov, okr. Vyškov; 110 – Záhlinice, okr. Kroměříž; 111 – Zvěrkovice, okr. Třebíč; 112 – Žádovice, okr. Hodonín; 113 – Žalkovice, okr. Kroměříž; 114 – Ždánice, okr. Hodonín; 115 – Želechovice, okr. Olomouc; 116 – Žopy, okr. Kroměříž; 117 – Hoštice-Heroltice, okr. Vyškov; 118 – Opava-Kylešovice, okr. Opava. Podle Kopacz, Přichystal, Šebela 2009.

Map 5. *Moravia (1 – 117) and Czech Silesia (118) with localities of the chipped stone industry of the Bell Beaker culture: 1 – Bedřichovice, Brno-venkov district; 2 – Blatnice, Třebíč district; 3 – Blažovice, Brno-venkov district; 4 – Blučina, Brno-venkov district; 5 – Bohdalice-Pavlovice, Vyškov district; 6 – Boňov, Třebíč district; 7 – Borkovany, Břeclav district; 8 – Bořítov, Blansko district; 9 – Brankovice, Vyškov district; 10 – Brno-Bosonohy, Brno-město district; 11 – Brno-Černá Pole, Brno-město district; 12 – Brno-Holásky, Brno-město district; 13 – Brno-Obřany, Brno-město district; 14 – Brno-Řečkovice, Brno-město district; 15 – Brno-Slatina, Brno-město district; 16 – Brno-Štýřice, Brno-město district; 17 – Brno-Židenice, Brno-město district; 18 – Brodek u Prostějova, Prostějov district; 19 – Březolupy, Uherské Hradiště district; 20 – Bučovice, Vyškov district; 21 – Budkovice, Brno-město district; 22 – Bystročice, Olomouc district; 23 – Dětkovice, Prostějov district; 24 – Diváky, Břeclav district; 25 – Dobromilice, Prostějov district; 26 – Dolní Sukolom, Olomouc district; 27 – Dolní Věstonice, Břeclav district; 28 – Drslavice-Havřice, Uherské Hradiště district; 29 – Dřevohostice, Přerov district; 30 – Hluboké Mašůvky, Znojmo district; 31 – Hodějice, Vyškov district; 32 – Hodonín, Hodonín district; 33 – Holešov, Kroměříž district; 34 – Holubice, Vyškov district; 35 – Horní Věstonice, Břeclav district; 36 – Hrubčice, Prostějov district; 37 – Hrubšice, Brno-venkov district; 38 – Hustopeče, Břeclav district; 39 – Ivanovice na Hané, Vyškov district; 40 – Jezeřany-Maršovice, Znojmo district; 41 – Jiřkovice, Brno-venkov district; 42 – Klenovice na Hané, Prostějov district; 43 – Klobouky u Brna, Břeclav district; 44 – Kobeřice, Prostějov district; 45 – Kobylnice, Brno-venkov district; 46 – Kostelec u Holešova, Kroměříž district; 47 – Krhov, Třebíč district; 48 – Kuřim, Brno-venkov district; 49 – Labuty, Hodonín district; 50 – Lazníky, Přerov district; 51 – Ledce, Brno-venkov district; 52 – Lesůňky, Třebíč district; 53 – Letonice, Vyškov district; 54 – Lhánice, Třebíč district; 55 – Luleč, Vyškov district; 56 – Marefy, Vyškov district; 57 – Mikulčice, Hodonín district; 58 – Mikulov, Břeclav district; 59 – Milotice, Břeclav district; 60 – Modřice, Brno-venkov district; 61 – Mohelnice, Šumperk district; 62 – Moravská Nová Ves-Hrušky, Břeclav district; 63 – Mostkovice, Prostějov district; 64 – Němčice nad Hanou, Přerov district; 65 – Němčičky, Znojmo district; 66 – Nezamyslice, Prostějov district; 67 – Nová Ves, Brno-venkov district; 68 – Nové Mlýny, Břeclav district; 69 – Ohrazenice, Třebíč district; 70 – Oslavany, Brno-venkov district; 71 – Ostopovice, Brno-venkov district; 72 – Otaslavice, Prostějov district; 73 – Pavlov, Břeclav district; 74 – Polešovice, Uherské Hradiště district; 75 – Popovice, Třebíč district; 76 – Prosiměřice, Znojmo district; 77 – Prostějov, Prostějov district; 78 – Přerov-Předmostí, Přerov district; 79 – Příštpo, Třebíč district; 80 – Pustiměř, Vyškov district; 81 – Rajhrad, Brno-venkov district; 82 – Ratíškovice, Hodonín district; 83 – Rousínov-Rousínovec, Vyškov district; 84 – Rybníky, Znojmo district; 85 – Senorady, Třebíč district; 86 – Slatina, Znojmo district; 87 – Slavkov u Brna, Vyškov district; 88 – Služín, Prostějov district; 89 – Smolín, Břeclav district; 90 – Střelice, Znojmo district; 91 – Sušice, Přerov district; 92 – Šlapanice u Brna, Brno-venkov district; 93 – Těšetice, Olomouc district; 94 – Tovačov, Přerov district; 95 – Tulešice, Znojmo district; 96 – Turovice, Přerov district; 97 – Tvořihráz, Znojmo district; 98 – Určice, Prostějov district; 99 – Vacenovice, Třebíč district; 100 – Vanovice, Blansko district; 101 – Vedrovice, Znojmo district; 102 – Vesce, Třebíč district; 103 – Veselíčko, Přerov district; 104 – Veverské Knínice, Brno-venkov district; 105 – Věžky, Kroměříž district; 106 – Vícov, Prostějov district; 107 – Vrahovice, Prostějov district; 108 – Vrchoslavice, Prostějov district; 109 – Vyškov, Vyškov district; 110 – Záhlinice, Kroměříž district; 111 – Zvěrkovice, Třebíč district; 112 – Žádovice, Hodonín district; 113 – Žalkovice, Kroměříž district; 114 – Ždánice, Hodonín district; 115 – Želechovice, Olomouc district; 116 – Žopy, Kroměříž district; 117 – Hoštice-Heroltice, Vyškov district; 118 – Opava-Kylešovice, Opava district. After Kopacz, Přichystal, Šebela 2009.*

Obr. 5. Kultura zvoncovitých pohárů. 1 – Přerov-Předmostí (naleziště I), hrob 1/1957; 2 – Prosiměřice, hrob 1/1958; 3 – Borkovany, hrob 1/1956; 4-14, 16, 17, 19-22 – Jezeřany-Maršovice, objekt 67-68/1977 (hrob s kruhovým příkopem); 15 – Brno-Holásky, hrob 68/1940; 18 – Brno-Holásky, hrob 7/1935. Podle Kopacz, Přichystal, Šebela 2009.

Fig. 5. Bell Beaker culture. 1 – Přerov-Předmostí (Site I), Grave 1/1957; 2 – Prosiměřice, Grave 1/1958; 3 – Borkovany, Grave 1/1956; 4-14, 16, 17, 19-22 – Jezeřany-Maršovice, structure 67-68/1977 (grave with a ring ditch); 15 – Brno-Holásky, Grave 68/1940; 18 – Brno-Holásky, Grave 7/1935. After Kopacz, Přichystal, Šebela 2009.

Obr. 6. Kultura zvoncovitých pohárů. Měrefy. Identifikované kusy štípané industrie z hrobu XLII (1-5) a XXI (6-10). 1-4, 6-9 – segmenty; 5, 10 – bifaciálně plošně retušované hroty. Kresba J. Brenner.

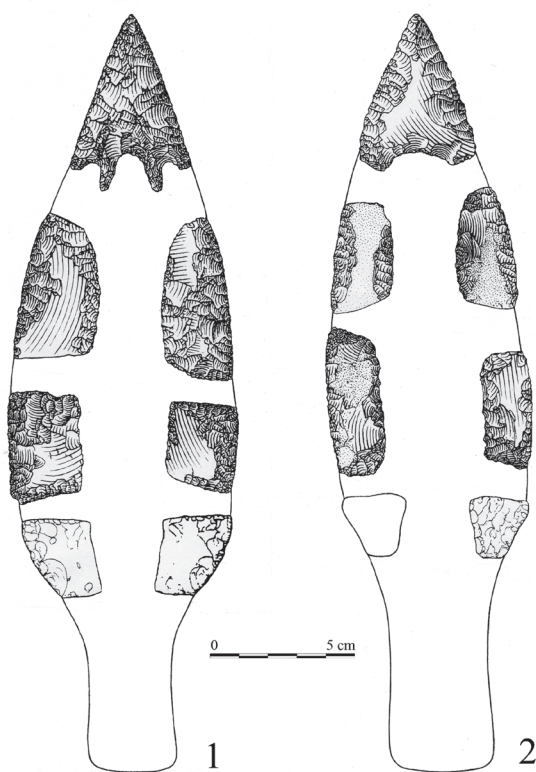
Fig. 6. Bell Beaker culture. Měrefy. Identified pieces of the chipped stone industry from grave XLII (1-5) and XXI (6-10). 1-4, 6-9 – segments; 5, 10 – triangular points with bifacial retouch. Drawn by J. Brenner.

II) dominují šipky. Vzácně se objevují šipky s trnem (obr. 5: 1–3); forma z Borkovan s kvádrovitě zakončenými křídélky i trnem (obr. 5: 3) nejlépe představuje šipku nejstarší fáze kultury zvoncovitých pohárů na území západní Evropy (Furestier, 2005, I, 293). Ostatní exempláře mají pravouhlý nebo trapezovitý zářez v bázi a kvadraticky tvarovaná křídélka (obr. 5: 6, 13). Jsou zhotoveny většinou ze surovin ze vzdálených zdrojů (silicity z krakovsko-čenstochovské jury nebo silicity z glaciálních sedimentů), ale také z lokálních surovin (rohovce typu Krumlovský les). Doprovází je různě tvarované úštěpy (obr. 5: 16, 17, 19–22). Ze surovinového složení je zřejmé, že se tvůrci KZP záhy po svém příchodu na Moravu rychle zorientovali ve výskytu lokálních surovin a začali intenzivně využívat silicitové zdroje v oblasti Krumlovského lesa. Navázali rovněž kontakty se zdroji silicitových surovin v jižním Polsku (silicity krakovsko-čenstochovské jury). Charakteristickými rysy kamenné štípané industrie jsou plošná retuš, využívaná při tvorbě šípek, a dominující úštěpová technika, objevující se na Moravě již v závěrečné fázi kultury se šňůrovou keramikou (podskupina IIIc). Později byla aplikována v protoúnětické kultuře a v tzv. epišňůrovém příkarpatském kulturním komplexu (v oblastech na východ od řeky Moravy).

Kamenná štípaná industrie mladšího období MKZP, v kontrastu k předchozímu období využívala hlavně lokální suroviny (především rohovce typu Krumlovský les). Nadále se vyskytují silicitové šipky, které jsou nyní užší a delší, většinou mají konkávní bázi (obr. 5: 15, 18). Pozoruhodná je přítomnost „tradičních forem“ (škrabadel, retušovaných čepelí, čepelí s příčnou retuší, atd.) vytvořených z regulérního čepelovitého polotovaru, ale i silicitových seker zjištěných vzácně v hrobech české větve KZP (Přichystal, Šebela 2013, Figure 1 až 4). Z velké části se v tomto případě pravděpodobně jedná o reutilizované předměty ze starších dob. V praxi tomu dobře vyhovuje role optimalizace, která se v tomto čase stává vládnoucí formou ekonomického života, kde dochází mimo jiné i k celkovému využívání pozůstatků dřívějších sídlišť (nejčastěji kultury s lineární a moravskou malovanou keramikou). Jedná se o formu tzv. odpadkového hospodářství (*garbage economy*: Furestier 2005, I, 267, 268; Kopacz, Přichystal, Šebela 2009, 131, 136).

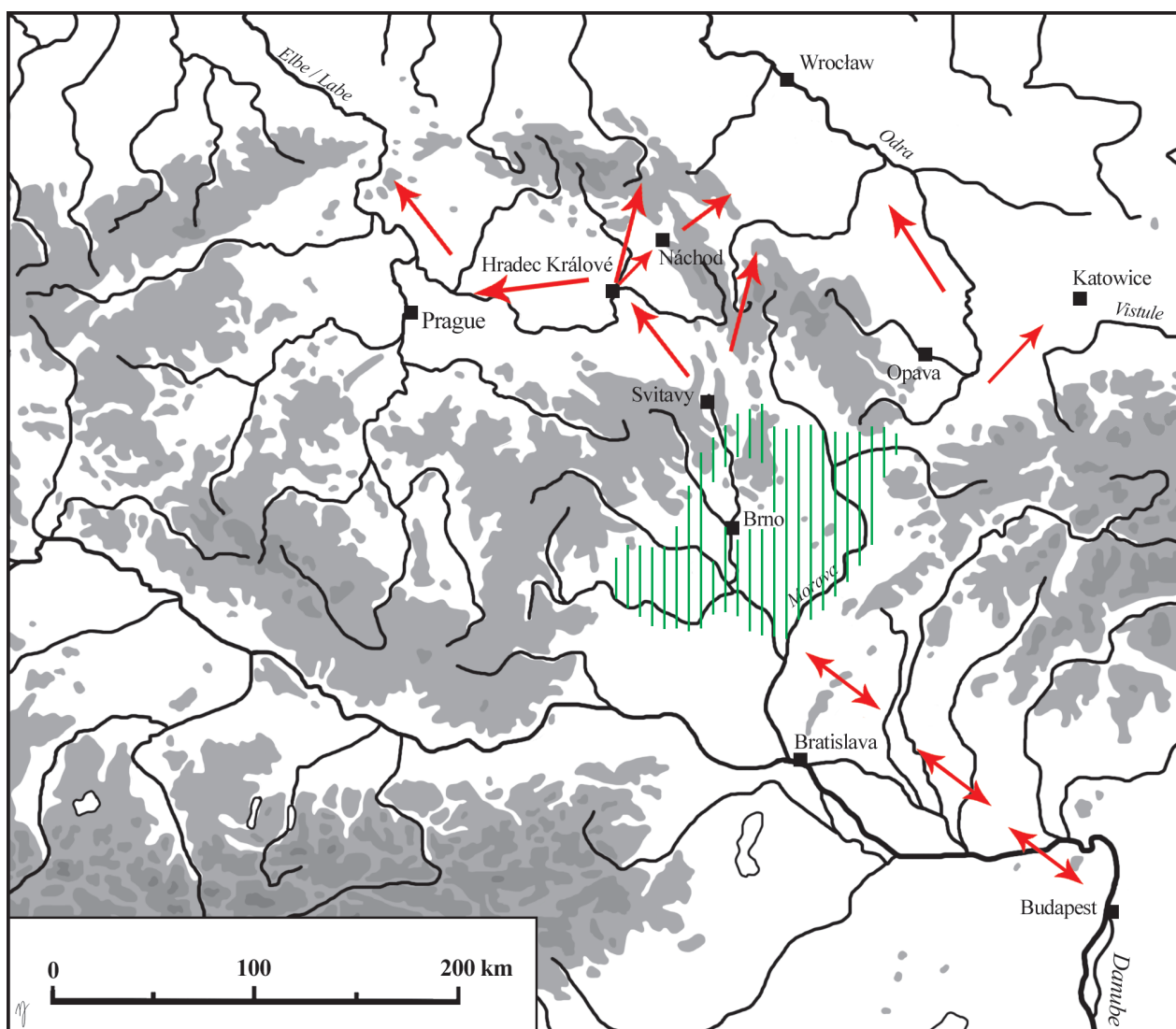
Na Moravě se v tomto období objevují nové, dosud neznámé artefakty. Jedná se o oboustranně opracované formy pravouhlého nebo trapezoidního tvaru (obr. 6: 1–4, 6–9). Poprvé byly zjištěny na pohřebišti kultury zvoncovitých pohárů v Marefách (okr. Vyškov) společně s velkými šípkami, jejichž délka je větší než 40 mm (obr. 6: 5, 10). Navrhli jsme pro ně označení oboustranně plošně retušovaný trapezoid a oboustranně plošně retušovaný hrot (Škrdla, Šebela 1997, 80). Výskyt těchto trapezoidů jsme později zaznamenali i v souborech únětické kultury a větševské skupiny. Provedenou traseologickou analýzou vybraných kusů ze Šumic (větševská skupina) byly na pracovním ostří zaznamenány a fotograficky zdokumentovány kolmé nebo mírně ukloněné rýhy (obr. 14). Zjiště-

ný fakt by se dal interpretovat tak, že nástroj „vykonával pohyb ve směru kolmém na ostří, a nikoliv, jak by se dalo u pilkovitě upraveného ostří očekávat paralelně s ostřím“ (Kopacz *et al.* 2006, 113). Díky svému pravouhlému tvaru se daly tyto artefakty skládat vedle sebe a mohly vytvářet složené nástroje s potřebnou délkou pracovního ostří. Jelikož byly součástí složeného nástroje, zvolili jsme pro ně označení segment (Kopacz *et al.* 2006, 112). V případě dvou souborů z Maref, kde je kombinace minimálně 4 segmentů a oboustranně plošně opracovaného hrotu, volíme označení složená segmentová dýka (obr. 7: 1–2). Můžeme konstatovat, že segmenty byly využívány jako řezné vložky složených nástrojů, počítaje v to i tzv. složené segmentové dýky. Lidstvo KZP rozvinulo ve střední Evropě měděnou metalurgii. Mezi kovovými artefakty jsou dýky, které se nepochybně staly archetypy pro silicitové dýky. Vedle složených silicitových dýk se vyskytly na Moravě i exempláře monolitické. Nejlepší kus je zhotoven ze spongolitu (pravděpodobně moravského původu) a byl nalezen ve výbavě hrobu KZP v Hošticích-Herolticích (Matějčková 2009, Plate C3: 8). Další kus pochází z povrchového sběru na katastru Klenovic na Hané (Kopacz, Přichystal, Šebela 2009, XXXV: 2). Předpokládá-

Obr. 7. Kultura zvoncovitých pohárů. Marefy. Rekonstrukce zasazení silicitových artefaktů do násady (dřevo event. kost). 1 – hrob XXI; 2 – hrob XLII. Kresba J. Brenner.

Fig. 7. Bell Beaker culture. Marefy. Hafting reconstruction of the chipped silicite artifacts into the handle made of the wood or bone. 1 – grave XXI; 2 – grave XLII. Drawn by J. Brenner.

Mapa 6. Morava a sídlištní území kultury zvoncovitých pohárů (zelené svislé šrafury). Červené šipky naznačují směr expanze lidu kultury zvoncovitých pohárů do sousedních oblastí. Podle Kopacz, Přichystal, Šebela 2015.

Map 6. Moravia and settlement area of the Bell Beaker culture (green vertical lines). Red arrows show the directions of the expansions of the people of the Bell Beaker culture into the neighbouring areas. After Kopacz, Přichystal, Šebela 2015.

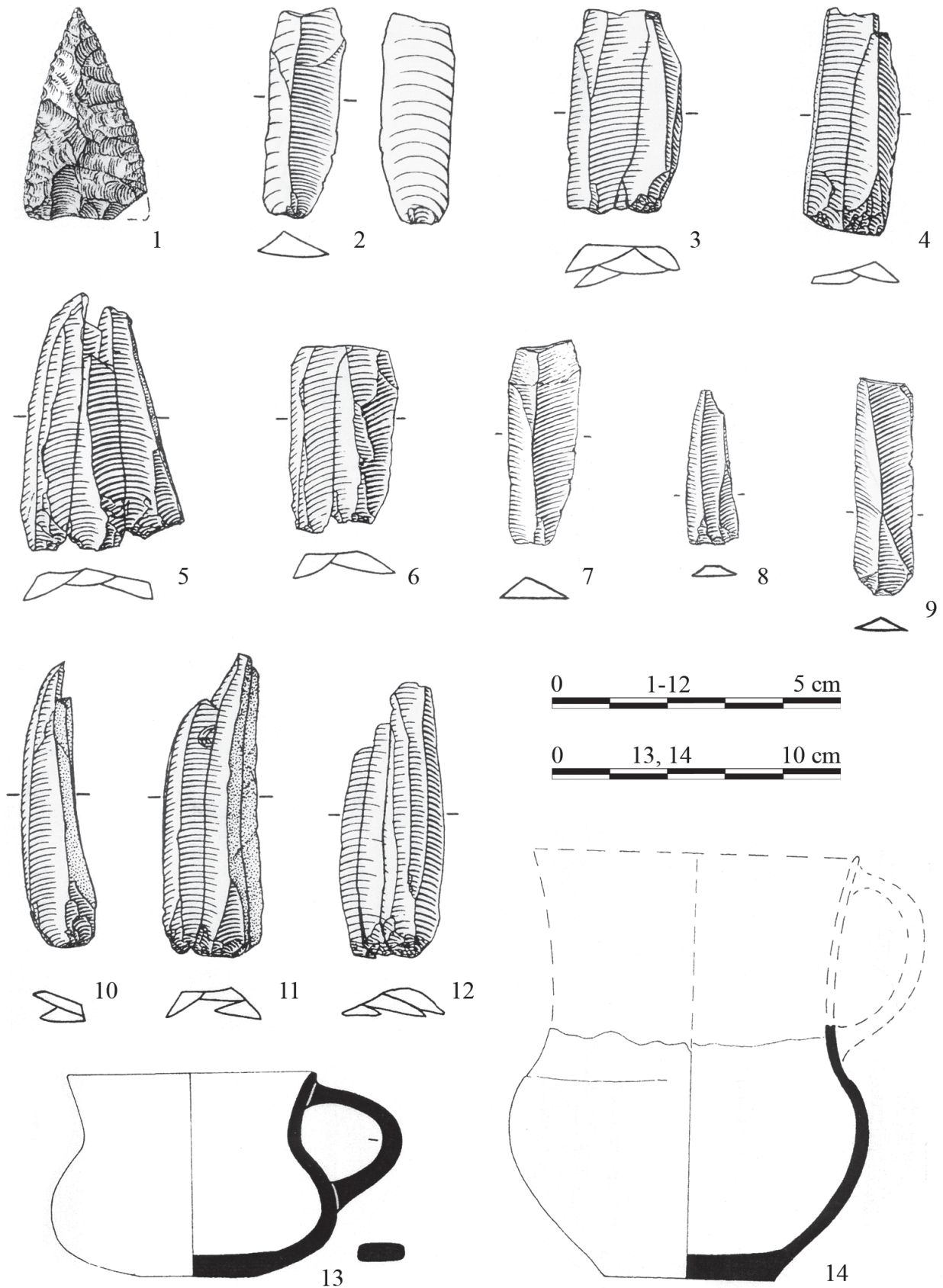
me, že obě monolitické i složené dýky byly zhotoveny na Moravě. Bez ohledu na použitou surovinu měly tyto artefakty význam spíše symbolický než praktický.

Unikátem na Moravě je hrob z Dětkovic (okr. Vyškov). Jeho výbavu tvořily dvě nádoby (hrnek s uchem a džbánek). V hrnku s uchem (obr. 8: 13) se našlo vedle šipky z obidiánu (obr. 8: 1) také 85 čepelí, z nichž se zachovalo do dnešních dnů jen 50 kusů (obr. 8: 2–12). Podle profilace nádob můžeme daný celek přiřadit k nálezové skupině III. Soubor štípaných artefaktů klasifikujeme jako depot, který mohl být uložen do nádoby z důvodu rituálních nebo i ochranných. Zde by mohly přicházet v úvahu neklidné poměry na Moravě na sklonku eneolitu, kde v té době existovalo vedle sebe několik kulturních skupin. Považujeme ho za import. Čepelě byly zhotoveny z révaitu, původem z oblasti východní Moravy, a radiolaritu, který

nepochází z Bílých Karpat. Posledně jmenovaná surovina může naznačovat vztahy k oblastem v Transdanubii, ale nelze vyloučit ani alpskou a karpatskou oblast. Podobně tvarované čepelě stejných rozměrů jsou známy z kultury Somogyvár-Vinkovci (Kopacz 2012, 34, poznámka 5).

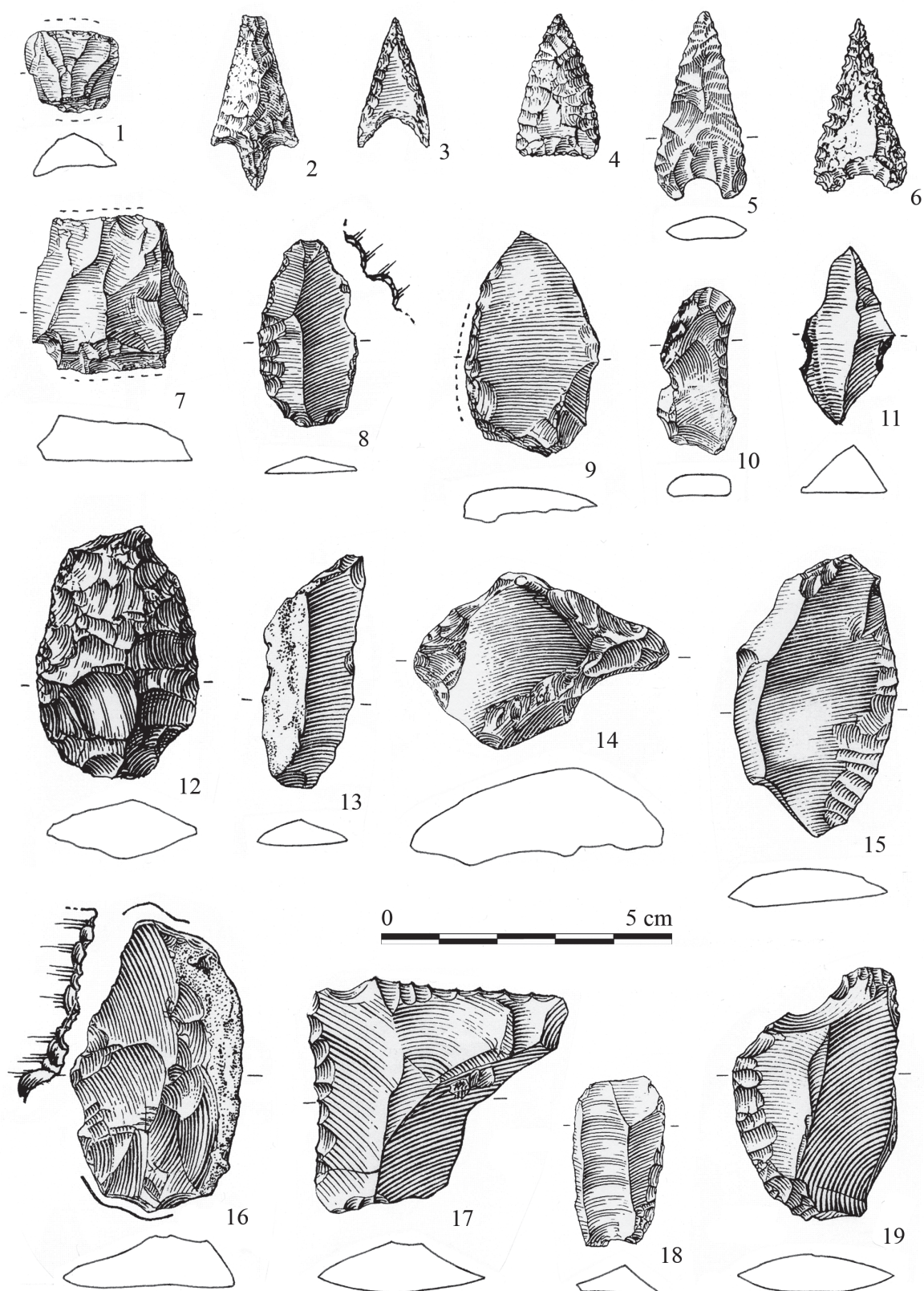
5. Štípaná industrie starší doby bronzové

Na samotném konci eneolitu, v období, kdy se na jižní Moravě formoval únětický komplex, proniklo ze severu přes Moravskou bránu do severní části tohoto regionu lidstvo s keramikou identifikovanou jako Chloupice-Veselé. Odtud se pak přesouvalo na jih trasou podél levého břehu řeky Moravy na Uherskohradištsko a východní část

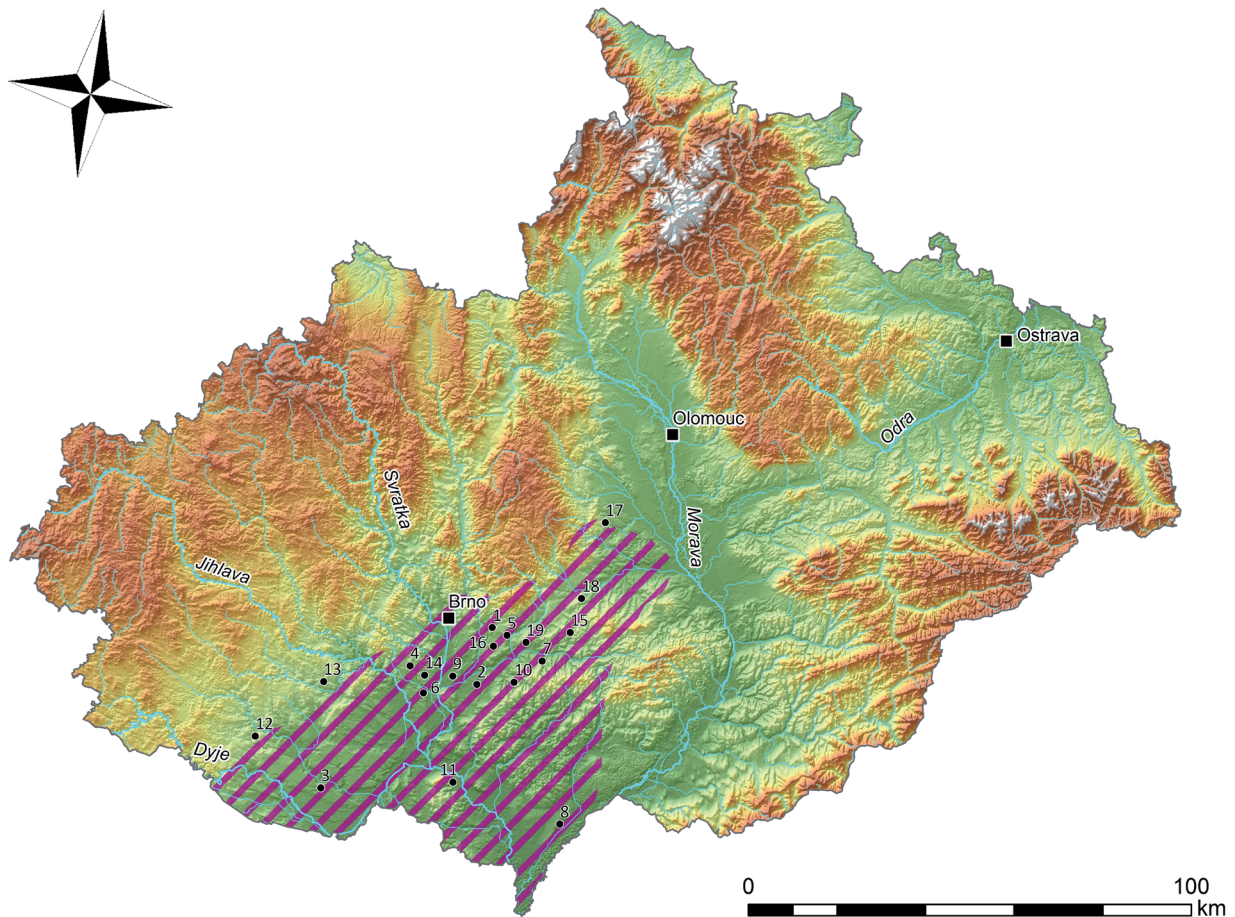
Obr. 8. Kultura zvoncovitých pohárů. Dětkovice. Depot štípaných artefaktů (1-12) uložených v menší nádobě (13). Podle Kopacz, Přichystal, Šebela 2009.

Fig. 8. Bell Beaker culture. Dětkovice. Depot of the chipped stone artefacts (1-12) founded in the smaller vessel (13). After Kopacz, Přichystal, Šebela 2009.

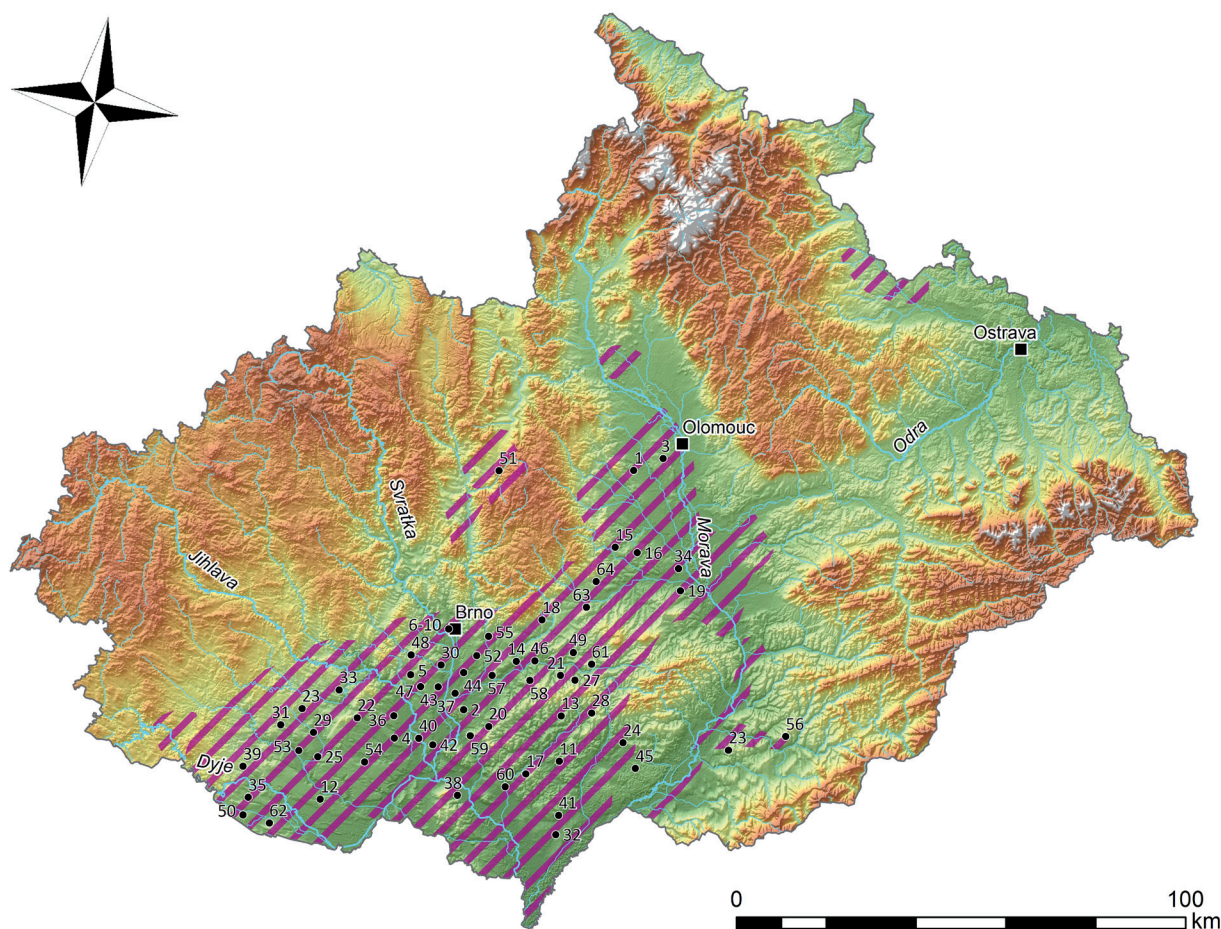
Obr. 9. Nitranská kultura. Holešov. Pohřebiště. 1 – hrob 119; 2 – hrob 59; 3 – hrob 322; 4 – hrob 207; 5 – 381; 6 – hrob 270; 7 – hrob 80; 8 – hrob 250; 9 – hrob 47; 10 – hrob 360; 11 – hrob 325; 12 – hrob 280; 13 – hrob 334; 14 – hrob 408; 15 – hrob 349; 16 – hrob 369; 17 – hrob 326; 18 – hrob 212; 19 – hrob 346. Podle Ondráček, Šebela 1985.

Fig. 9. Nitra culture. Holešov. Cemetery. 1 – Grave 119; 2 – Grave 59; 3 – Grave 322; 4 – Grave 207; 5 – Grave 381; 6 – Grave 270; 7 – Grave 80; 8 – Grave 250; 9 – Grave 47; 10 – Grave 360; 11 – Grave 325; 12 – Grave 280; 13 – Grave 334; 14 – Grave 408; 15 – Grave 349; 16 – Grave 369; 17 – Grave 326; 18 – Grave 212; 19 – Grave 346. After Ondráček, Šebela 1985.

Mapa 7. Morava. Sídlištní území protoúnětické kultury s nálezy kamenné štípané industrie: 1 – Bedřichovice, okr. Brno-venkov; 2 – Blučina, okr. Brno-venkov; 3 – Božice, okr. Znojmo; 4 – Bratčice, okr. Brno-venkov; 5 – Jiříkovice, okr. Brno-venkov; 6 – Ledce, okr. Brno-venkov; 7 – Marefy, okr. Vyškov; 8 – Moravská Nová Ves-Hrušky, okr. Břeclav; 9 – Opatovice u Rajhradu, okr. Brno-venkov; 10 – Otnice, okr. Vyškov; 11 – Pavlov, okr. Břeclav; 12 – Plaveč, okr. Znojmo; 13 – Rybníky, okr. Znojmo; 14 – Slavkov u Brna, okr. Vyškov; 15 – Syrovice, okr. Brno-venkov; 16 – Šardičky, okr. Vyškov; 17 – Šlapanice, okr. Brno-venkov; 18 – Určice, okr. Prostějov; 19 – Vyškov, okr. Vyškov.

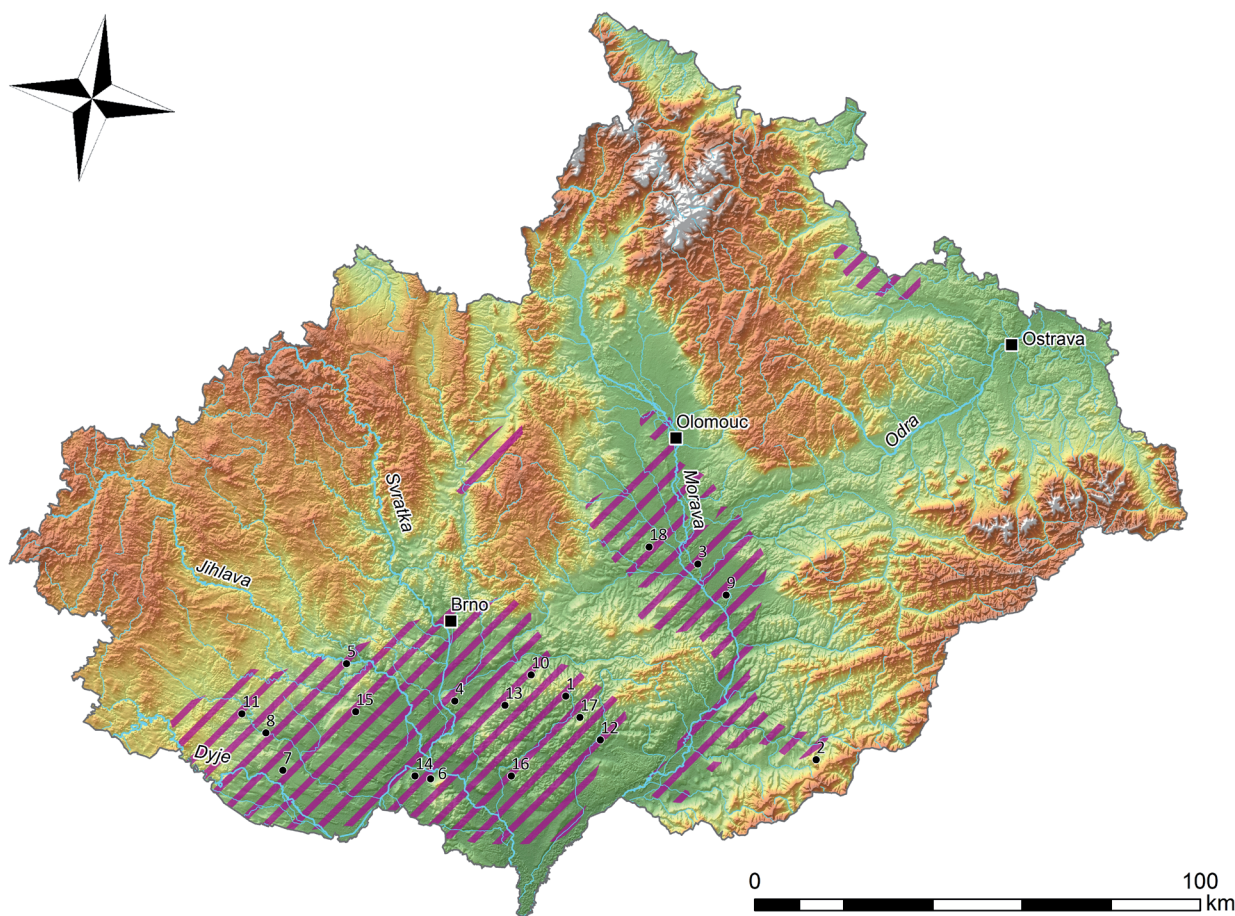
Map 7. Moravia. Settlement area of the Proto-Únětice culture with the localities of the chipped stone industries: 1 – Bedřichovice, Brno-venkov district; 2 – Blučina, Brno-venkov district; 3 – Božice, Znojmo district; 4 – Bratčice, Brno-venkov district; 5 – Jiříkovice, Brno-venkov district; 6 – Ledce, Brno-venkov district; 7 – Marefy, Vyškov district; 8 – Moravská Nová Ves-Hrušky, Břeclav district; 9 – Opatovice u Rajhradu, Brno-venkov district; 10 – Otnice, Vyškov district; 11 – Pavlov, Břeclav district; 12 – Plaveč, Znojmo district; 13 – Rybníky, Znojmo district; 14 – Slavkov u Brna, Vyškov district; 15 – Syrovice, Brno-venkov district; 16 – Šardičky, Vyškov district; 17 – Šlapanice, Brno-venkov district; 18 – Určice, Prostějov district; 19 – Vyškov, Vyškov district.

Mapa 8. Morava s nálezy kamenné štípané industrie únětické kultury: 1 – Bedihošť, okr. Prostějov; 2 – Blučina, okr. Brno-venkov; 3 – Bolelouc, okr. Olomouc; 4 – Braniškovice, okr. Znojmo; 5 – Bratčice, okr. Brno-venkov; 6 – Brno-Černá Pole, okr. Brno-město; 7 – Brno-Medlánky, okr. Brno-město; 8 – Brno-Slatina, okr. Brno-město; 9 – Brno-Staré Brno, okr. Brno-město; 10 – Brno-Židenice, okr. Brno-město; 11 – Čejč, okr. Hodonín; 12 – České Křídlovice, okr. Znojmo; 13 – Dambořice, okr. Hodonín; 14 – Holubice, okr. Vyškov; 15 – Hradčany, okr. Prostějov; 16 – Koběřice, okr. Prostějov; 17 – Kobylí, okr. Břeclav; 18 – Královopolské Vážany, okr. Vyškov; 19 – Křenovice, okr. Vyškov; 20 – Křepice, okr. Břeclav; 21 – Křižanovice-Marefy, okr. Vyškov; 22 – Kubšice, okr. Znojmo; 23 – Kunovice, okr. Hodonín; 24 – Kyjov, okr. Hodonín; 25 – Kyjovice, okr. Znojmo; 26 – Lovčice, okr. Hodonín; 27 – Marefy, okr. Vyškov; 28 – Medlice, okr. Znojmo; 29 – Miroslav, okr. Znojmo; 30 – Modřice, okr. Brno-venkov; 31 – Morašice, okr. Znojmo; 32 – Moravská Nová Ves-Hrušky, okr. Břeclav; 33 – Moravský Krumlov, okr. Znojmo; 34 – Němčice nad Hanou, okr. Prostějov; 35 – Oblekovice, okr. Znojmo; 36 – Odrovice, okr. Brno-venkov; 37 – Opatovice, okr. Brno-venkov; 38 – Pavlov, okr. Břeclav; 39 – Plenkovice, okr. Znojmo; 40 – Pohořelice, okr. Břeclav; 41 – Prušánky, okr. Hodonín; 42 – Přibice, okr. Brno-venkov; 43 – Rajhrad, okr. Brno-venkov; 44 – Rebešovice, okr. Brno-venkov; 45 – Skoronice, okr. Hodonín; 46 – Slavkov u Brna, okr. Vyškov; 47 – Sobotovice, okr. Brno-venkov; 48 – Syrovce, okr. Brno-venkov; 49 – Šaričky, okr. Vyškov; 50 – Šatov, okr. Znojmo; 51 – Šebetov, okr. Blansko; 52 – Šlapanice, okr. Brno-venkov; 53 – Těšetice, okr. Znojmo; 54 – Troskotovice, okr. Znojmo; 55 – Tvarožná, okr. Brno-venkov; 56 – Uherský Brod, okr. Uherské Hradiště; 57 – Újezd u Brna, okr. Brno-venkov; 58 – Vážany nad Litavou, okr. Vyškov; 59 – Velké Němčice, okr. Brno-venkov; 60 – Velké Pavlovice, okr. Břeclav; 61 – Vícemilice, okr. Vyškov; 62 – Vrbovec, okr. Znojmo. Podle Kopacz, Šebela 2006.

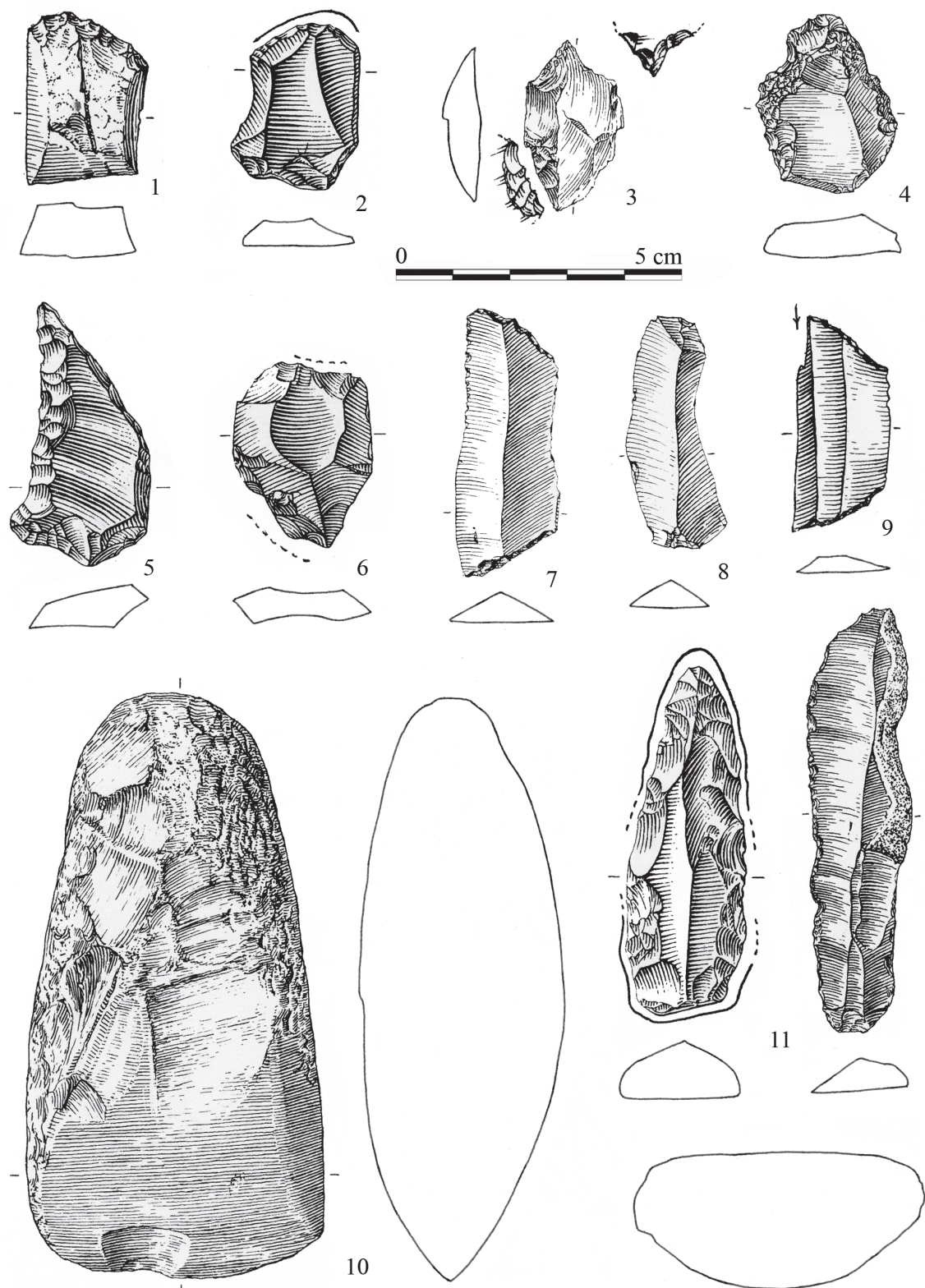
Map 8. Moravia with the finds of the chipped stone industry of the Únětice culture: 1 – Bedihošť, Prostějov district; 2 – Blučina, Brno-venkov district; 3 – Bolelouc, Olomouc district; 4 – Braniškovice, Znojmo district; 5 – Bratčice, Brno-venkov district; 6 – Brno-Černá Pole, Brno-město district; 7 – Brno-Medlánky, Brno-město district; 8 – Brno-Slatina, Brno-město district; 9 – Brno-Staré Brno, Brno-město district; 10 – Brno-Židenice, Brno-město district; 11 – Čejč, Hodonín district; 12 – České Křídlovice, Znojmo district; 13 – Dambořice, Hodonín district; 14 – Holubice, Vyškov district; 15 – Hradčany, Prostějov district; 16 – Koběřice, Prostějov district; 17 – Kobylí, Břeclav district; 18 – Královopolské Vážany, Vyškov district; 19 – Křenovice, Vyškov district; 20 – Křepice, Břeclav district; 21 – Křiž-

novice-Marefy, Vyškov district; 22 – Kubšice, Znojmo district; 23 – Kunovice, Hodonín district; 24 – Kyjov, Hodonín district; 25 – Kyjovice, Znojmo district; 26 – Lovčice, Hodonín district; 27 – Marefy, Vyškov district; 28 – Medlice, Znojmo district; 29 – Miroslav, Znojmo district; 30 – Modřice, Brno-venkov district; 31 – Morašice, Znojmo district; 32 – Moravská Nová Ves-Hrušky, Břeclav district; 33 – Moravský Krumlov, Znojmo district; 34 – Němčice nad Hanou, Prostějov district; 35 – Oblekovice, Znojmo district; 36 – Odovice, Brno-venkov district; 37 – Opatovice, Brno-venkov district; 38 – Pavlov, Břeclav district; 39 – Plenkovice, Znojmo district; 40 – Pohořelice, Břeclav district; 41 – Prušánky, Hodonín district; 42 – Přibice, Brno-venkov district; 43 – Rajhrad, Brno-venkov district; 44 – Rebešovice, Brno-venkov district; 45 – Skoronice, Hodonín district; 46 – Slavkov u Brna, Vyškov district; 47 – Sobotovice, Brno-venkov district; 48 – Syrovice, Brno-venkov district; 49 – Šaričky, Vyškov district; 50 – Šatov, Znojmo district; 51 – Šebetov, Blansko district; 52 – Šlapanice, Brno-venkov district; 53 – Těšetice, Znojmo district; 54 – Troskotovice, Znojmo district; 55 – Tvarožná, Brno-venkov district; 56 – Uherský Brod, Uherské Hradiště district; 57 – Újezd u Brna, Brno-venkov district; 58 – Vážany nad Litavou, Vyškov district; 59 – Velké Němčice, Brno-venkov district; 60 – Velké Pavlovice, Břeclav district; 61 – Vícemilice, Vyškov district; 62 – Vrbovec, Znojmo district. Podle Kopacz, Šebela 2006.

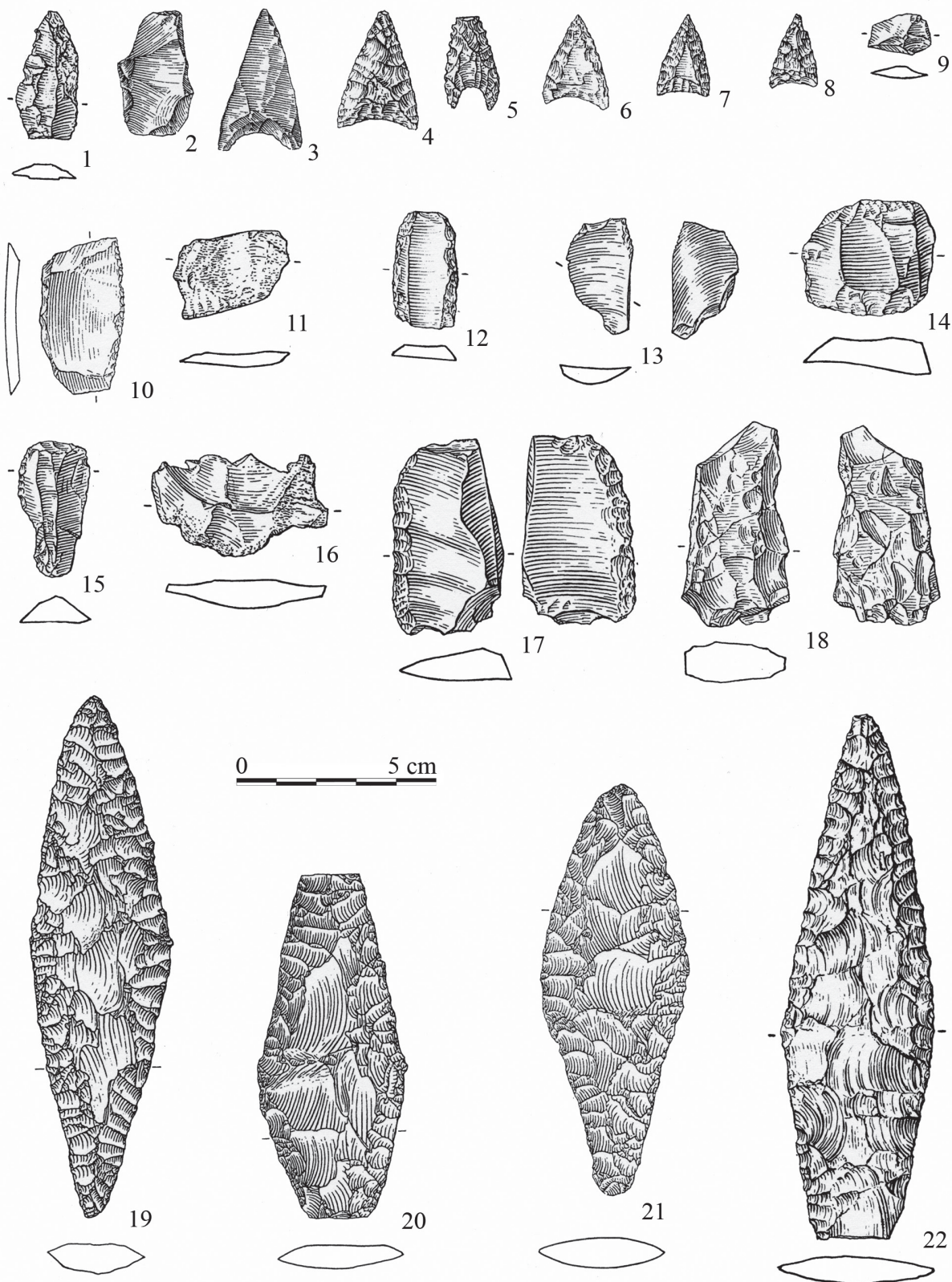
Mapa 9. Morava s nálezy kamenné štípané industrie věteřovské skupiny: 1 – Archlebov, okr. Hodonín; 2 – Bánov, okr. Uherské Hradiště; 3 – Bezměrov, okr. Kroměříž; 4 – Blučina, okr. Brno-venkov; 5 – Budkovice, okr. Brno-venkov; 6 – Dolní Věstonice, okr. Břeclav; 7 – Hodonice, okr. Znojmo; 8 – Horní Dunajovice, okr. Znojmo; 9 – Hulín, okr. Kroměříž; 10 – Kobeřice, okr. Vyškov; 11 – Křepice, okr. Znojmo; 12 – Kyjov, okr. Hodonín; 13 – Lovčičky, okr. Vyškov; 14 – Mušov, okr. Břeclav; 15 – Šumice, okr. Znojmo; 16 – Velké Pavlovice, okr. Břeclav; 17 – Věteřov, okr. Hodonín; 18 – Žešov, okr. Prostějov. Podle Kopacz, Šebela 2006.

Map 9. Moravia with the finds of the chipped stone industry of the Věteřov group. 1 – Archlebov, Hodonín district; 2 – Bánov, Uherské Hradiště district; 3 – Bezměrov, Kroměříž district; 4 – Blučina, Brno-venkov district; 5 – Budkovice, Brno-venkov district; 6 – Dolní Věstonice, Břeclav district; 7 – Hodonice, Znojmo district; 8 – Horní Dunajovice, Znojmo district; 9 – Hulín, Kroměříž district; 10 – Kobeřice, Vyškov district; 11 – Křepice, Znojmo district; 12 – Kyjov, Hodonín district; 13 – Lovčičky, Vyškov district; 14 – Mušov, Břeclav district; 15 – Šumice, Znojmo district; 16 – Velké Pavlovice, Břeclav district; 17 – Věteřov, Hodonín district; 18 – Žešov, Prostějov district. After Kopacz, Šebela 2006.

Obr. 10. Nitranská kultura. Holešov. Pohřebišť. 1 – hrob 269; 2, 9 – hrob 321; 3 – hrob 84; 4 – hrob 146; 5 – hrob 347; 6 – hrob 350; 7 – hrob 46; 8 – hrob 42; 10 – hrob 68; 11 – hrob 346; 12 – hrob 68. Podle Ondráček, Šebela 1985.

Fig. 10. Nitra culture. Holešov. Cemetery. 1 – Grave 269; 2, 9 – Grave 321; 3 – Grave 84; 4 – Grave 146; 5 – Grave 347; 6 – Grave 350; 7 – Grave 46; 8 – Grave 42; 10 – Grave 68; 11 – Grave 346; 12 – Grave 68. After Ondráček, Šebela 1985.

Obr. 11. Protoúnětická kultura. 1, 22 – Vyškov, hrob 1; 2, 3 – Blučina, hrob 1; 4, 11, 14, 18, 20 – Rybníky, hrob 3; 6-9, 12, 13, 17, 19 – Rybníky, hrob 2; 5, 10, 15 – Šardičky, hrob 4; 16 – Šlapanice, hrob 1; 21 – Šlapanice, hrob 6. Podle Kopacz, Šebela 1998.

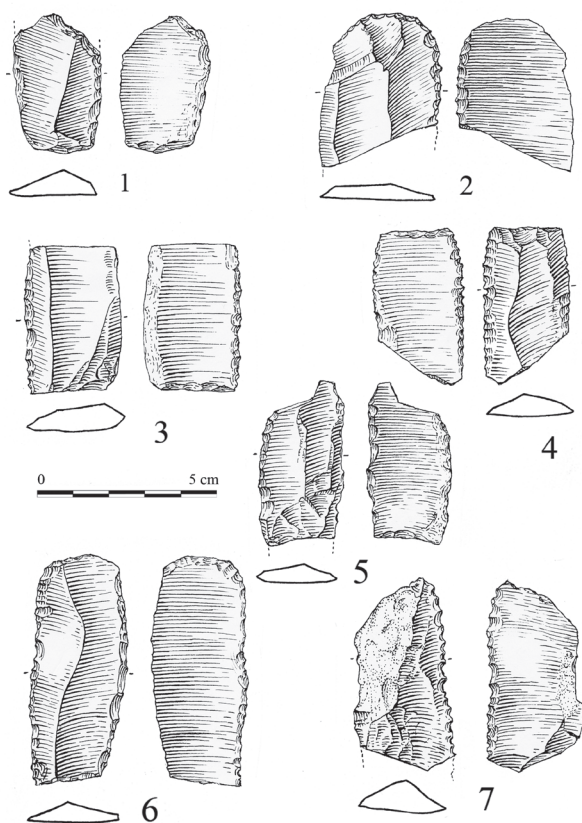
Fig. 11. Proto-Únětice culture. 1, 22 – Vyškov, grave 1; 2, 3 – Blučina, grave 1; 4, 11, 14, 18, 20 – Rybníky, grave 3; 6-9, 12, 13, 17, 19 – Rybníky, grave 2; 5, 10, 15 – Šardičky, Grave 4; 16 – Šlapanice, Grave 1; 21 – Šlapanice, Grave 6. After Kopacz, Šebela 1998.

Hodonínska, dále pak na východ až do povodí Nitra na jihozápadním Slovensku. Na této jižní cestě se skupina či též kultura Chłopice-Veselé pak transformovala v nitranskou kulturu. Jak kultura Chłopice-Veselé, tak nitranská kultura jsou součástí epišňůrového přikarpatského kulturního komplexu. Jeho součástí je na území Polska mierzanowická kultura. Ta vznikla ze stejného kulturního základu jako kultura nitranská. Kulturu Chłopice-Veselé chápeme jako samostatnou jednotku. Polští badatelé ji považují za nejstarší fázi mierzanowické kultury (tzv. Proto-Mierzanowice Phase: Kadrow, Machnik 1997, 13–28). Štípaná industrie je reprezentována silicovitými šipkami a retušovanými čepelemi (Kadrow, Machnik 1997, ryc. 2, 3). Na Moravě ji snad můžeme doložit dvěma šipkami z Předmostí u Přerova (Kadrow, Peška 1999, Abb. 4: 11, 12) – jedná se však o nejistý nálezový celek, a na jihozápadním Slovensku čepelí ve tvaru plápolajícího ohně v hrobě 9 z Cifer-Pácu (Kopacz, Šebela 2000, Tabl. 1: 4).

Nejdůležitější lokalitou epišňůrového přikarpatského kulturního komplexu na Moravě je prozatím pohřebiště v Holešově (okr. Kroměříž). I když novými záchrannými archeologickými výzkumy na východní Moravě v oblasti Přerovska (Přáslavice; Přerov, k. ú. Předmostí a Dluhonice; Osek nad Bečvou – Horní Újezdy: Kadrow, Peška

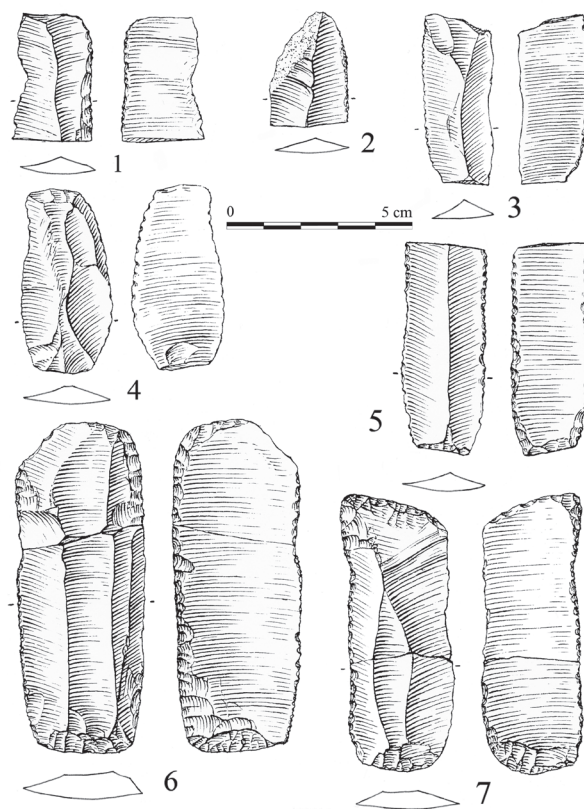
1999; Kadrow, Peška, Vitula 2000; Peška, Tajer 2014), Kroměřížska (Holešov – Na větráku; Hulín – U Isidorka a U Potůčka: Šmíd 2013; Peška 2012, Šebela 2014c, 29–30, obr. 30) a Hodonínska (Hroznová Lhota: nepublikováno, informace J. Šmerdy z Masarykova muzea v Hodoníně) byly odkryty nové lokality (sídliště i pohřebiště), které prozatím nebyly souborně zpracovány.

Holešovské pohřebiště, největší na Moravě, čítá 420 hrobů (Ondráček, Šebela 1985). Najdeme tu celou vývojovou sekvenci od fáze s keramikou typu Chłopice-Veselé přes vlastní nitranskou kulturu až do pozdní fáze, která koresponduje s expanzí nositelů únětické kultury na východní Moravu. Z pohřebiště pochází kolekce 343 kusů kamenné štípané industrie, zhotovené hlavně z glaciálních sedimentů a radiolaritu, v menším měřítku z rohovců krakovsko-čensterochovské jury, rohovců typu Krumlovský les a moravských jurských rohovců (Přichystal 1985, obr. 1). Z pohledu technologie a typologie můžeme materiál z Holešova uznat jako modelový typ pro štípanou kamennou industrii celého epišňůrového přikarpatského kulturního komplexu (srov. Kopacz, Valde-Nowak 1987; Valde-Nowak 1988, 40–41, Tabella 1). Nepotvrdil se závěr Jiřího Svobody (1985, 182), že nitranský materiál z pohřebiště v Holešově má „podstatně bližší vztahy k tech-

Obr. 12. Únětická kultura. Zelená Hora. Sídlištní objekt. 1-7 – silicitové štípané artefakty (segmenty). Podle Kopacz, Šebela 2006.

Fig. 12. Únětice culture. Zelená Hora. Settlement structure. 1-7 – chipped stone artifacts (segments). After Kopacz, Šebela 2006.

Obr. 13. Věteřovská skupina. Šumice. Objekt 3. 1-7 – depot štípaných artefaktů (segmenty). After Kopacz, Šebela 2006.

Fig. 13. Věteřov Group. Šumice. Structure 3. 1-7 – depot of the chipped stone artifacts (segments). After Kopacz, Šebela 2006.

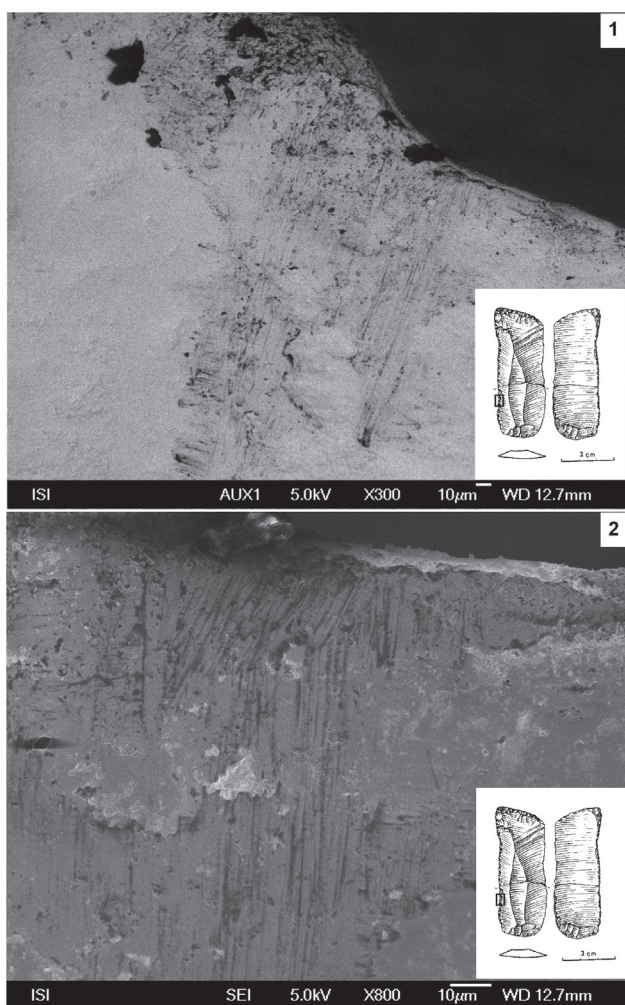
nologii předchozí šňůrové kultury, než je tomu u mierzanowické kultury v Polsku“. Vykazuje totiž shody jak s kolekcemi kamenné štípané industrie z nitranských pohřebišť na jihozápadním Slovensku (Branč, Výčapy-Opatovce a Ludanice-Mýtná Nová Ves; Kopacz, Šebela 1998, 79, 81, Fig. 8), tak i mierzanowické kultury (Kopacz 1989, 380). Kamenná štípaná industrie je založena na úštěpové technice štípání, v malé míře byla použita i čepelová technika štípání. Nástroje jsou často tvarovány bifaciální retuší. Převažují typologické nástroje. Mezi nimi zaujmají dominantní postavení různé tvarované šipky (obr. 10: 2–6), nože (obr. 9: 16; 10: 5), drásadla (obr. 9: 15), škrabadla (obr. 10: 1, 2), vrtáky-dírkovače (obr. 9: 14; 10: 3, 11), odštěpovače (obr. 9: 1, 7) a v menší míře i retušované čepele (obr. 9: 18; 10: 11). Vyskytly se i kombinované nástroje – např. škrabadlo/drásadlo (obr. 9: 19; 10: 4). Objevily se i dvě čepele s příčnou retuší (obr. 10: 7, 9), z nichž jedna má na pracovní hraně zachovaný lesk. Unikátem je

malý bifaciálně retušovaný hrot se (záměrně?) ulomenou špičkou (obr. 9: 12) a hlazená masivní silicitová sekera (obr. 10: 10).

Jak již bylo vzpomenuáno, na přelomu doby kamenné a doby bronzové se na jižní Moravě začala formovat únětická kultura. Její počáteční fázi (protoúnětickou kulturu) registrujeme na 64 lokalitách podle katastru obcí. Známe ji pouze z pohřebišť. K analýze štípané industrie byl shromážděn soubor čítající 169 kusů z 59 hrobů na 18 lokalitách (mapa 7). V produkci kamenné štípané industrie dominují lokální suroviny, a to rohovce typu Krumlovský les (cca 38 %). V menší míře jsou pak využívány silicity z glaciálních sedimentů a moravské jurské rohovce (Kopacz, Šebela 1998, 45, Table II). Z pohledu použité technologie můžeme štípanou industrii charakterizovat jako typicky úštěpovou (139 ks), čepelová technika byla aplikována u 10 předmětů. Ve zbývajících případech se jedná o techniku redukce suroviny a o odštěpovou techniku. Typologické nástroje jsou zastoupeny sekerami, šípkami (obr. 11: 3–8), škrabadly (obr. 11: 15), drásadly (obr. 11: 10) a nožovitými nástroji (obr. 11: 17). Zvláštní pozornost se zasluhují silicitové dýky bez rukojeti (obr. 11: 19–22), zhotovené z velmi kvalitní suroviny, pravděpodobně ze západního pobřeží Baltu. Tyto vysoce prestižní předměty byly importovány na Moravu cestou podél Odry, přes Kladsko a Malou Hanou, nebo eventuálně přes Králický Sněžník (Šebela 1997–1998, 214). Prozatím můžeme vyloučit cestu přes Moravskou bránu, která byla v té době obsazena lidem kultury Chłopice-Veselé. Je nutné podotknout, že z území Čech jsou známy dýky, které nebyly zhotoveny z téhož materiálu, ale z bavorského plattensilexu a tzv. čokoládového silicitu (Šebela, Přichystal 2014, obr. 5: 1ab, 3), jejichž zdroje jsou ve východní části střední Evropy. Na Moravě byly dýky z bavorských surovin objeveny nedávno při zpracování starších fondů archeologického materiálu (hradisko Starý Zámek u Jevišovic: Šebela *et al.* 2015, Plate III: 8; XXIII: 7, 8; Lesná: Šebela, Přichystal, Hetfaiš 2015, obr. 3). Na závěr je nutné se zmínit o funkčních nástrojích a odštěpovačích.

Dynamický rozvoj únětické kultury proběhl ve starší době bronzové (starší až poklasická fáze). V mladším únětickém období (klasická a poklasická fáze) pronikají její nositelé na východní Moravu a dále pak až na jihozápadní Slovensko, kde v tom čase zaujímá místo po nitranské kultuře. Skupiny únětického lidu rovněž migrují na sever, na území českého Slezska (Juchelka 2009), kde zaniká epišňůrový příkarpatský kulturní okruh. Na konci starší doby bronzové se únětická kultura transformuje do větrovské skupiny.

Pramennou základnu štípané industrie únětické kultury tvoří nálezy jak ze sídlišť, tak i z pohřebišť. Podařilo se shromáždit kolekci 780 kusů, která pochází ze 73 lokalit na katastru 63 moravských obcí (mapa 8). Kolekce větřovské skupiny je vytvořena výlučně sídlištními nálezy, čítá 642 kusů, které byly nalezeny na 18 katastrech obcí

Obr. 14. Věteřovská skupina. Šumice. Objekt 3. 1, 2 – mikrosnímek utilizačních stop na artefaktu s inv. č. A 31218/128/3/97. Podle Kopacz, Šebela 2006.

Fig. 14. Věteřov Group. Šumice. Structure 3. 1, 2 – the microscopic photograph of utilization traces on artifact with inv. no. A 31218/128/3/97. After Kopacz, Šebela 2006.

(mapa 9). Štípaná industrie únětické kultury stejně jako věteřovské skupiny byla produkována z lokálních surovin. Nečastěji byly využívány rohovce typu Krumlovský les. V mladším období únětické kultury, rovněž i ve věteřovské skupině, jsou hojně zastoupeny ještě rohovcové brekcie, vyskytující se taktéž v oblasti Krumlovského lesa (mapa 2). V menším měřítku byly využívány rohovce typu Stránská skála a moravské jurské rohovce. Malá kolekce silicitových dýk s rukojetí (jedná se většinou o ojedinelé nálezy) byla zhotovena z velmi kvalitního silicitu z glaciálních sedimentů (event. severského pazourku). Tyto artefakty můžeme klasifikovat jako vzácné importy z dalekého severu (Šebela 1997–1998, 216; Šebela, Přichystal 2014), neboť zde se nacházejí primární zdroje jak použité suroviny, tak i jejich výrobní centra (Apel 2001, 31, 32, Fig. 2: 2; 304–305, Fig. 9: 17). Na území České republiky se dostaly s doznívajícím výměnným obchodem. Mohou dokládat přítomnost severských kupců na výšinných hradiscích starší doby bronzové, která byla středisky dálkového obchodu (Šebela 1997–1998, 216; Šebela, Přichystal 2014), kde se často nacházejí ve fragmentárním stavu.

V únětických i věteřovských souborech štípané industrie, v protikladu k protoúnětickým, registrujeme značný podíl forem zhotovených z čepelí. Námi studovaný materiál dokumentuje sporadické využití úštěpové techniky. Nástroje jsou podobné s jejich protějšky z dřívějších období, dominují však nástroje netypologických forem (tzv. funkční nástroje). Mezi typologickými nástroji zasluhují zvláštní pozornost segmenty, které je možné považovat za emblematické formy starší doby bronzové na Moravě (Kopacz, Šebela 2006, 63–70). O jejich významu v praktickém životě pravěkého člověka žijícího ve starší době bronzové svědčí dva soubory, které klasifikujeme jako depoty. První je datován do mladšího úseku únětické kultury a byl nalezen v zásypu objektu v sondě na hradisku v Zelené Hoře (obr. 12) a čítá 7 kusů. Druhý soubor je ze Šumic, váží se k věteřovské skupině, zahrnuje 5 artefaktů (z toho dva nebyly klasifikovány jako segmenty, ale mohly plnit jejich funkci; obr. 13). Segmenty v obou kolekcích jsou zhotoveny z regulérních čepelí.

Provedenou analýzou nebyly zjištěny významné rozdíly mezi segmenty únětické kultury a věteřovské skupiny (Kopacz, Šebela 2006, Tabela 6). K jejich výrobě byl využíván převážně rohovec typu Krumlovský les, variety I. U únětických forem bylo zjištěno i užití variety II. Rohovcová brekcie se objevuje v obou nálezových souborech, častěji u nálezů věteřovské skupiny. Jisté rozdíly jsou ve tvaru studovaných artefaktů. Zaoblené formy jsou doloženy v souborech únětické kultury, zatímco pro věteřovskou skupinu jsou charakteristické trapezovité formy. Segmenty únětické kultury mají hrubší zoubkování řezné hrany než je tomu u věteřovských forem. Při makroskopickém studiu povrchu těchto artefaktů byly zaznamenány stopy opotřebení, nejčastěji ve formě tzv. srpového lesku (*the sickle gloss*). Z tohoto důvodu byly dva předměty prohlédnuty pod elektronovým mikroskopem. Mikroskopické

kým pozorováním byla prokázána přítomnost paralelních linií orientovaných kolmo nebo téměř kolmo k řezné hraně nástroje (obr. 14). Zjištěné rýhy prokazují pohyb nástroje spíše kolmo než šikmo k jeho podélné ose (Kopacz *et al.* 2006, 97–110, Table 3; Fig. 4, 5; Kopacz, Šebela 2006, 65–69, Tabl. LXXII–LXXV).

6. Shrnutí výsledků

Počátky kulturní transformace můžeme na Moravě pozorovat v mladém eneolitu, kterým končí vývoj domácího eneolitu. V archeologickém materiálu ho reprezentují tři kulturní jednotky, mezi nimiž byly z pohledu použité techniky zjištěny rozdíly. Nositelé jevišovické kultury využívali především regulérní čepelové formy, které navazovaly na produkci kamenné industrie předcházejícího období, zatímco u tvůrců kultury kulovitých amfor, kde hlavní roli sehrávaly drobné polotovary, zaujímá významné postavení úštěpová technika. Techniku bošácké kultury, i když disponujeme malou kolekcí, můžeme charakterizovat jako „mikrolitickou, spíše čepelového charakteru“.

V souborech jevišovické a bošácké kultury se objevují první rysy terminální produkce kamenné štípané industrie, které jsou reakcí na vývoj v Karpatské kotlině. Projevují se v upřednostnění surovin z nedalekých zdrojů a ve vysokém zastoupení funkčních nástrojů. Zde musíme jmenovat segmenty, objevující se v souborech pozdní fáze jevišovické kultury v prostoru na západ od Brna (Ostopovice u Brna, Ivančice – hradisko Réna). Dokládají možný kontakt s lidem kultury zvoncovitých pohárů, neboť v jeho prostředí nacházíme archetypy k tomuto nástroji (Marefy), který sehrál důležitou roli i ve starší době bronzové.

Kulturní vývoj mladého eneolitu byl ukončen invází nositelů kultury se šňůrovou keramikou. Záhy po jejich příchodu se v produkci keramiky projevují vlivy z Karpatské kotliny a severního Balkánu. Díky těmto podnětům se vytvořila moravská kultura se šňůrovou keramikou (náleзовá skupina III). Kamenná štípaná industrie staršího období (podskupina IIIa a IIIb) je neoliticko-eneolitického charakteru s čepelovou technikou (významné postavení zaujímají *Flammförmigemesser*). Pro mladší období (podskupina IIIc) je charakteristické využívání surovin z blízkého okolí a úštěpové techniky. Jako nový typ nástroje se objevují odštěpovače. Tyto změny v produkci kamenné štípané industrie jsou dokladem nastupující „terminální“ štípané industrie.

Kultura se šňůrovou keramikou zaniká pod náporom lidu kultury zvoncovitých pohárů, který na Moravě po jeho odchodu z pravlasti na Pyrenejském poloostrově vytvořil druhotné centrum. V produkci kamenné štípané industrie přinesl do střední Evropy bifaciální retuš a úštěpovou techniku, důležitou pro výrobu silicitových šipek. Obnovil těžbu silicitu v Krumlovském lese.

V mladším období začal produkovat nový multifunkční nástroj – segment, které se stal vůdčím nástrojem ve starší době bronzové v oblastech obývaných lidem únětické kultury a věteřovské skupiny.

Na konci eneolitu pronikají z českého Slezska do oblastí na východ řeky Moravy nositelé kultury Chłopice-Veselé, kteří nezanechali na Moravě výrazných stop. Transformovali se do nitranské kultury, která je součástí epišňůrového přikarpatského kulturního okruhu. Kamenná industrie tohoto kulturního komplexu je úštěpová a je produkována z lokálních silicitů, což je charakteristické pro „terminální“ industrie.

V oblastech na západ od řeky Moravy se v závěru pozdní doby kamenné pod vlivem kultury zvoncovitých pohárů a impulsů vyzařujících z karpatské kotliny formuje protounětická kultura, která se rozvíjí v nastupující době bronzové. V mladším úseku starší doby bronzové expanduje do českého Slezska a na východní Moravu, kde zaniká epišňůrový přikarpatský kulturní okruh. Sama se na závěr starší doby bronzové transformuje do věteřovské skupiny.

Štípaná industrie časné fáze únětické kultury, reprezentovaná na Moravě protoúnětickou kulturou, je založena na úštěpové technice a silicitových surovinách z blízkého okolí. V dalších fázích vývoje únětické kultury zde dochází k zásadním změnám. Překvapujícím zjištěním je návrat čepelové techniky, aplikované jak v únětické kultuře, tak i ve věteřovské skupině. Soudíme, že její návrat byl vyvolán zvýšenou potřebou vhodných polotovarů určených k výrobě segmentů. Pokud bychom chtěli vystopovat původ starobronzové čepelové techniky, musíme svoji pozornost obrátit ke kultuře zvoncovitých pohárů. Čepel v jejích souborech vycházejí spíše z lokálního substrátu než ze znalostí štípaní kamenné industrie, které si její tvůrci přinesli z pravlasti. V úvahu přichází kontakty lidu kultury zvoncovitých pohárů s dožívajícími nositeli jevišovické kultury na jihozápadní Moravě, v jejichž souborech se projevuje vysoké procento čepelové techniky a jako nový typ nástroje se tu objevují v pozdní fázi segmenty.

Jak únětická kultura, tak i věteřovská skupina vykazují shodu v obecné rovině s epišňůrovým přikarpatským kulturním okruhem. Projevuje se ve využívání lokálních surovin, vyznívání dálkového obchodu se severem jak s artefakty, tak i se surovinami, a vysokém podílu bezúčelových nástrojů. Rozdíly jsou v čepelové technice štípaní, která je v epišňůrovém přikarpatském kulturním okruhu zanedbatelná, zatímco na Moravě v prostředí únětické kultury a věteřovské skupiny zaujímá významné postavení. Segmenty, jež jsou charakteristické pro obě posledně jmenované kulturní jednotky, se v epišňůrovém světě (Malopolsko, jihozápadní část Ukrajiny) nevyskytují. Jsou však doloženy v karpatské kotlině v prostředí csepelské skupiny KZP a v časné nagyrevské kulturní vrstvě v Tószegu. Další vazby potvrzuje nález *Krummesseru* na únětickém sídlišti v Šatově.

Zjištěné shody v časně bronzových souborech štípaných industrií na území Moravy i Maďarska souvisí s tím, že obě oblasti byly osídleny lidem kultury zvoncovitých pohárů.

Shrnutím poznatků můžeme konstatovat, že komplikovaný průběh kulturní transformace na Moravě na přelomu III. a II. tisíciletí před Kristem, navzdory zdánlivému chaosu, byl ve své podstatě sekvencí logických a na sebe navazujících událostí. Na konci tohoto procesu se objevují v západní části karpatské zóny nové civilizační jednotky doby bronzové.

7. Závěrečná úvaha

Kamenný inventář, obzvláště zhotovený technikou štípaní, není nejdůležitějším pramenem pro zkoumání období, která jsou pozdější než paleolit a mezolit. Především nemůže být považován za precizní kulturní determinant. Vychází to z faktu, že stejně jak použitá surovina (v daném případě silicity), tak i způsob jeho zpracování nebyly nakloněny vysoké standardizaci výroby. Je to obzvláště patrné u štípaných industrií z konce doby kamenné a počátku starší doby bronzové, pro které v polské literatuře byl zvolen název *krzemieniarstwo schyłkowe* (cf. Kopacz 2012).

Předložená práce neměla za cíl podat podrobnou prezentaci různorodých aspektů produkce štípané industrie kultur z období našeho zájmu – z hlediska surovin, technologie, typologie či funkčnosti. Tyto otázky jsou v podstatě předmětem opracování v užším chronologickém a prostorovém rámci. Naproti tomu badatel zaměřený na prehistorické problémy se snaží především pochopit ne pouze materii samu, ale to, co je ve studovaném procesu pro něho významné. V našem případě to byl proces deintegrace starých společensko-ekonomických kvalit a pozvolné formování nových, v již změněných podmínkách.

Práce vznikla s podporou Programu výzkumné činnosti Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. na léta 2012 – 2017.

Anglické resumé svým rozsahem odpovídá cizojazyčné verzi autoreferátu ke skončenému habilitačnímu řízení. Je v něm citována pouze literatura z pera autora.

Literatura

- Apel, J. 2001:** *Daggers Knowledge & Power. The Social Aspects of Flint – Dagger Technology in Scandinavia 2350 – 1500 cal BC*. Uppsala: Department of Archaeology and Ancient History Uppsala University.
- Buchvaldek, M. 1986:** *Kultura se šňůrovou keramikou ve střední Evropě I. Skupiny mezi Harcem a Bílými Karpaty*. Praehistorica XII. Praha: Univerzita Karlova.
- Dvořák, P. 1989:** Die Glockenbecherkultur in Mähren. In: M. Buchvaldek, E. Pleslová-Štiková (Hrsg.): *Das Äneolithikum und die früheste Bronzezeit (C¹⁴ 3000 – 2000 b. c.) in Mitteleuropa: kulturelle und chronologische Beziehungen. Acta des XIV. Internationalen Symposiums Prag - Liblice 20. – 24. 10. 1986*. Praehistorica XV. Praha: Univerzita Karlova, 201–205.
- Furestier, R. 2005:** *Les industries lithiques campaniformes du sud-est de la France. I–III*. Rkp. disertační práce. Uloženo: Université Aix-Marseille-Université de Provence, Aix-en-Provence.
- Grepl, E. 1973:** Šipky tzv. štramberského typu. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín* 12, 39–41.
- Hlas, J. 2015:** Opava (k. ú. Vávrovice, okr. Opava). *Přehled výzkumů* 56(1), 170–171.
- Janák, V. 2007:** Příspěvek neolitické a eneolitické štípané kamenné industrie k poznání sociálních a hospodářských poměrů své doby na příkladu horního Poodří. In: E. Kazdová, V. Podborský (eds.): *Studium sociálních a duchovních struktur pravěku*. Brno: Masarykova univerzita, 137–179.
- Juchelka, J. 2009:** Únětická kultura na Opavsku? Nové nálezy ze starší doby bronzové z českého Slezska. *Pravěk NŘ* 18/2008, 321–326.
- Kadrow, S., Machnik, J. 1997:** *Kultura mierzanowicka – chronologia, taksonomia i rozwój przestrzenny*. Kraków: Polska akademie Nauk, Oddział w Krakowie.
- Kadrow, S., Peška, J. 1999:** Älteste frühbronzezeitliche Siedlungen in Mähren und der Anfang des Epischnerkeramischen karpatenländischen Kulturkreis. In: J. Batora, J. Peška (Hrsg.): *Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei*. Nitra: Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften Nitra, Institut für archäologische Denkmalpflege Olomouc, 33–40.
- Kadrow, S., Peška, J., Vitula, P. 2000:** Siedlung des Epischnerkeramischen karpatenländischen Kulturkreises. In: S. Kadrow (ed.): *A Turning of Ages. Jubilee Book Dedicated to Professor Jan Machnik on his 70th Anniversary*. Kraków: Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences, Cracow Branch, 301–312.
- Kopacz, J. 1976:** Wstępna charakterystyka technologiczno-typologiczna wczesnobronzowego przemysłu krzemieniarskiego z Iwanowic, woj. Kraków. *Archeologia Polski* 21(1), 85–107.
- Kopacz, J. 1987:** Krzemieniarstwo kultury trzcinieckiej na przykładzie wybranych inwentarzy krzemiennych z terenu Krakowa-Nowej Huty. In: P. Poleska, J. Ryzewski (red.): *Kultura trzciniecka w Polsce (Materiały z Sympozjum)*. Kraków: Akademia Górniczo-Hutnicza im. S. Staszica, 171–180.
- Kopacz, J. 1989:** Studie Muzea Kroměřížska '85, Gottwaldow 1985 [recenzje]. *Sprawozdania Archeologiczne* 40, 377–380.
- Kopacz, J. 2001:** *Początki epoki brązu w strefie karpackiej w świetle materiałów kamiennych*. Kraków: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk Oddział w Krakowie.
- Kopacz, J. 2011:** *Krummesser – peripheries des industries lithiques taillées. Acta Archaeologica Carpathica* 46, 61–82.
- Kopacz, J. 2012:** Koncepcja krzemieniarstwa schyłkowego na przykładzie eneolitu Moraw. *Przegląd Archeologiczny* 60, 25–47.
- Kopacz, J., Matějka, F., Matějková, J., Přichystal, A., Škrdla, P., Šebela, L. 2006:** Chipped Stone Industry of the Moravian Early Bronze Age – Typological Consideration. *Acta archaeologica Opaviensia* 2, 95–117.
- Kopacz, J., Přichystal, A., Šebela, L. 2009:** *Lithic Chipped Industry of the Bell Beaker Culture in Moravia and its East-Central European Context*. Brno, Kraków: Polska Akademia Umiejętności w Krakowie, Archeologiczny ústav AV ČR, Brno.
- Kopacz, J., Přichystal, A., Šebela, L. 2014:** *Lithic Chipped Industry of the Young Eneolithic in Moravia and Czech Silesia*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 46. Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno.
- Kopacz, J., Přichystal, A., Šebela, L. 2015:** L'industrie lithique taillée campaniforme dans son milieu oriental. La Moravie, la Bohême et la question du „reflux migratoire“. *Acta Archeologica Carpathica* 50, 33–67.
- Kopacz, J., Šebela, L. 1992a:** Analyse der Spaltindustrie und ihr Beitrag zur chronologischen Gliederung der mährischen Schnurkeramik. *Praehistorica* 19, 109–116.
- Kopacz, J., Šebela, L. 1992b:** Chipped Stone Industries of the Moravian Corded Ware Culture. *Przegląd Archeologiczny* 39, 67–85.

Kopacz, J., Šebela, L. 1998: Chipped Stone Material of the Moravian Proto-Únětice Culture. *Przegląd Archeologiczny* 46, 35–57.

Kopacz, J., Šebela, L. 2000: Morawy na przełomie epok kamienia i brązu w świetle materiałów kamiennych. *Pravěk NŘ* 10/2010, 216–285.

Kopacz, J., Šebela, L. 2006: *Kultura unietycka i grupa wietrzowska na Morawach na podstawie materiałów krzemieniarskich*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności w Krakowie.

Kopacz, J., Šebela, L. 2010a: Krzemieniarstwo kultury jęwiszowskiej na Morawach. In: S. Czopek, S. Kadrow (red.): *Mente et rutro. Studia archaeologica Johanni Machnik viro doctissimo octogesimo vitae anno ab amicis, collegis et discipulis oblata*. Rzeszów: Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, 105–131.

Kopacz, J., Šebela, L. 2010b: Lithic Chipped Industry of the Jevišovice Culture in Moravia. An Introductory Study. *Přehled výzkumů* 51, 69–96.

Kopacz, J., Valde-Nowak, P. 1987: Episznurowy przykarpacki krąg kulturowy w świetle materiałów kamiennych. *Archeologia Polski* 32, 55–92.

Lech, J. 1982/1983: Flint Work of the Early Farmers. Production trends in Central European Industries from 4500 – 1200 BC. An Outline. *Acta Archaeologica Carpathica* 22, 5–63.

Lech, J., Piotrowska, D. (red.) 1997: *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Materiały z sympozjum zorganizowanego w Warszawie 2-22 października 1994 r.* Warszawa: Wydawnictwo naukowe PAN.

Libera, J. 2001: *Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza)*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Matějčíková, A. 2009: Lithic Chipped Industry from the Cemetery of the Bell Beaker Culture in Hoštice-Heroltice, Vyškov district. In: J. Kopacz, A. Přichystal, L. Šebela (eds.): *Lithic chipped industry of the Bell Beaker culture in Moravia and its East-Central European context*. Brno, Kraków: Polska Akademia Umiejętności w Krakowie, Archeologický ústav AV ČR, Brno.

Medunová-Benešová, A. 1964: Eneolitické výšinné sídliště Staré Zámky u Líšně (výsledky výzkumů v letech 1953–1959). *Památky archeologické* 55, 91–155.

Medunová-Benešová, A. 1972: *Jevišovice-Starý Zámek, Schicht B. Katalog der Funde*. Fontes Archaeologiae Moravicae 6. Brno: Archeologický ústav Československé akademie věd v Brně.

Medunová-Benešová, A. 1973: *Grešlové Mýto, äneolitische Höhensiedlung „Nad Mírovcem“*. Fontes Archaeologiae Moravicae 7. Brno: Archeologický ústav Československé akademie věd v Brně.

Medunová-Benešová, A. 1977a: *Jevišovická kultura na jihozápadní Moravě*. Studie Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně 5/3. Praha: Academia.

Medunová-Benešová, A. 1977b: „Palliardiho hradisko“, eine äneolitische Höhensiedlung bei Vysočany, Bez. Znojmo. *Katalog der Funde*. Fontes Archaeologiae Moravicae 9. Brno: Archeologický ústav Československé akademie věd v Brně.

Medunová-Benešová, A., Vitula, P. 1994: *Siedlung der Jevišovice-Kultur in Brno-Starý Lískovec (Bez. Brno-město)*. Fontes Archaeologiae Moravicae 22. Brno: Archeologický ústav Československé akademie věd v Brně.

Ondráček, J., Šebela, L. 1985: Pohřebiště nitranské skupiny v Holešově (katalog nálezů). In: Z. Fišer (ed.): *Studie Musea Kroměřížska '85*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska v Kroměříži, 2–130.

Ondráček, J., Dvořák, P., Matějčíková, A. 2005: *Siedlungen der Glockenbecherkultur in Mähren. Katalog der Funde*. *Pravěk Supplementum* 15. Brno: Ústav archeologické památkové péče Brno.

Pavelčík, J. 2004: Stratigrafická situace výšinné osady Bánov-Hrad. In: B. Hänsel, E. Studeníková (Hrsg.): *Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit. Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavúková*. *Studia Honoria* 21. Rahden/Westf.: Verlag Marie Leidorf, 251–270.

Peška, J. 2011: Nové poznatky o jevišovickém osídlení v regionu střední Moravy. In: M. Popelka, E. Schmidtová (eds.): *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník k 28. zasedání badatelů pro výzkum neolitu a eneolitu (nejen) Čech, Moravy a Slovenska, Mělník 28. 9. – 1. 10. 2009*. *Praehistorica* 29. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 297–322.

Peška, J. 2012: Frühbronzezeitliche Gräberfelder von Hulín in Ostmähren (Tschechische Republik). In: D. Bérenger, J. Bourgeois, M. Talon, S. Witth (Hrsg.): *Gräberlandschaften der Bronzezeit – Paysages funéraires de l'âge du Bronze. Internationales Kolloquium zur Bronzezeit Herne, 15-18 Oktober 2008*. *Bodenaltertümer Westfalens* 51. Münster: LWL-Archäologie für Westfalen, 487–498.

Peška, J. 2013: Morava na sklonku eneolitu. Olomouc: Akademické nakladatelství CERM.

Peška, J., Tajer, A. 2014: Osek nad Bečvou 1 – epišňurová osada ze starší doby bronzové v Moravské bráně. In: M. Bém, J. Peška (eds.): *Ročenka 2013*. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc, 134–145.

Přichystal, A. 1984: Petrografické studium štípané industrie. In: E. Kazdová (ed.): *Těšetice – Kyjovice I. Starší stupeň kultury s moravskou malovanou keramikou*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Brno, 205–212.

Přichystal, A. 1985: Petroarcheologický rozbor štípané a broušené industrie z pohřebiště nitranské skupiny a kultury zvoncovitých pohárů v Holešově. In: Z. Fišer (ed.): *Studie Musea Kroměřížska '85*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska v Kroměříži, 185–187.

Přichystal, A. 2009: *Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy*. Brno: Masarykova univerzita.

Přichystal, A. 2013: *Lithic raw materials in prehistoric times of Eastern central Europe*. Brno: Masarykova univerzita.

Přichystal, A., Šebela, L. 2004: Silicite Axes of Central Poland Provenience in Moravia. *Acta Archaeologica Carpathica* 39, 5–23.

Přichystal, A., Šebela, L. 2013: The Bell Beaker culture in Eastern Central Europe and silicite (flint) Axes. In: P. Prieto Martínez, L. Salanova (coords.): *Current researches on Bell Beakers. Proceedings of the 15th International Bell Beaker Conference: From Atlantic to Ural. 5th - 9th May 2011 Poio (Pontevedra, Galicia, Spain)*. Santiago de Compostela: Galician Archaeoposts, 163–176.

Svoboda, J. 1985: Štípaná industrie nitranské skupiny v Holešově. In: Z. Fišer (ed.): *Studie Musea Kroměřížska '85*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska v Kroměříži, 180–185.

Šebela, L. 1990: Postavení kultury se šňurovou keramikou v moravském eneolitu a její vztah k vývoji v Karpatské kotlině (autoreferát kandidátské disertace). *Přehled výzkumů 1987*, 116–121.

Šebela, L. 1993: Lid se šňurovou keramikou. In: V. Podborský a kol.: *Pravěké dějiny Moravy*. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, svazek 3. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 204–218.

Šebela, L. 1997-1998: Äneolithische und altbronzezeitliche Silexdolche in Mähren. *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 6/7, 199–226.

Šebela, L. 2014a: Cemetery in Opava-Kylešovice and the Question of its Chronology. In: J. Kopacz, A. Přichystal, L. Šebela: *Lithic Chipped Industry of the Young Eneolithic in Moravia and Czech Silesia*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 46. Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno, 152–166.

Šebela, L. 2014b: *Pravěké a časně historické nálezy z katastrálního území Hulína*. In: O. Fiala (et al.): *Hulín. Město na křižovatkách*. Hulín: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 15–72.

Šebela, L. 2014c: *Settlement of the Jevišovice Culture at Ostopovice, Brno-venkov District*. In: J. Kopacz, A. Přichystal, L. Šebela: *Lithic Chipped Industry of the Young Eneolithic in Moravia and Czech Silesia*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 46. Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno, 134–151.

Šebela, L. v přípravě: Silicite axes on the territories of the Moravia, Czech and Czech Silesia.

Šebela, L., Přichystal, A. 2014: Siliciteové dýky na území České a Slovenské republiky. Předběžná studie. *Studia Archaeologica Brunensia* 19(1), 67–94.

Šebela, L., Přichystal, A. v přípravě: Eneolitické výšinné sídliště v Brně-Maloměřicích a jeho přínos pro poznání jevišovické kultury.

Šebela, L., Přichystal, A., Hetfaiš, R. 2015: Lesná (k. ú. Lesná u Znojma, okr. Znojmo). *Přehled výzkumů* 56(1), 167.

Šebela, L., Přichystal, A., Humpolová, A., Prokeš, L. 2015: Eneolithic hillfort Starý Zámek near Jevišovice. A contribution to lithic chipped industry research in southwestern Moravia. *Přehled výzkumů* 56(1), 59–117.

Škrdla, P., Šebela, L. 1997: Pozdně eneolitické složené dýky na Moravě. *Přehled výzkumů 1993–1994*, 77–86.

Šmíd, M. 2013: Sídlíště ze starší doby bronzové v průmyslové zóně u Holešova. *Pravěk NŘ* 20, 15–34.

Šutéková, J. 2008: *Bošácká skupina a jevišovická kultura na Slovensku*. Rkp. disertační práce. Uloženo: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, Bratislava.

Šutéková, J. 2010: Ein Einblick in die post-Badener Epoche in der Westslowakei. In: J. Šutéková, P. Pavúk, P. Kalábková, B. Kovár (eds.): *PANTA RHEI. Studies on the Chronology and Cultural Development of South-Eastern and Central Europe in Earlier Prehistory Presented to Juraj Pavúk on the Occasion of his 75 Birthday*. *Studia Archaeologica et Mediaevalia* 11. Bratislava: Comenius University in Bratislava, 469–489.

Valoch K., Šebela L. 1995: Eneolitické výšinné sídliště v Brně-Maloměřicích. *Acta musei moraviae, Scientiae sociales* 80, 45–77.

Valde-Nowak, P. 1988: Zabytki kamienne w grobach grupy nitrzańskiej. *Acta Archaeologica Carpathica* 27, 31–59.

Valde-Novak, P. 2000: Flammförmige Messer der Schnukeramikkultur. In: S. Kadrow (ed.): *A Turning of Ages. Jubilee Book Dedicated to Professor Jan Machnik on his 70th Anniversary*. Kraków: Institute of Archaeology and Ethnology PAN, Cracow Branch, 467–479.

Vencl, S. 1964a: K otázce datování osídlení temene vrchu Kotouče ve Štramberku. *Časopis Moravského muzea, vědy společenské* 49, 49–60.

Vencl, S. 1964b: K otázce patinace postpaleolitických sílexových industrií. *Sborník geologických věd Antropozoikum*, řada A, sv. 2, 113–130.

Zezulová, M., Šedo, M. 2008: *Archeologické polykulturní naleziště Vávrovice - U palhanské cesty: pramenný fond k výzkumu v sezónách 2001-2003 [CD-ROM]*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.

Resumé

The request for initiating the habilitation procedure is based on a series of works focused on the transition from the Stone Age to the Bronze Age in the East-Central Europe (Šebela 1997–1998, 2014a, 2014b, 2014c; Šebela, Přichystal 2014; Kopacz, Šebela 1992a, 1992b, 1998, 2006, 2010a, 2010b; Kopacz, Přichystal, Šebela 2009, 2014; Přichystal, Šebela 2004, 2013; Kopacz *et al.* 2006; Škrdla, Šebela 1997; Valoch, Šebela 1995). The center of my interest is focused on Moravia, a region located between the Carpathians and the Bohemian Massif, and between the Danube valley to the south and vast Central European Plain to the north (map 1). Due to its unique location, Moravia played an important role in prehistoric times, including during the transition from the Stone Age to the Bronze Age. Moravia was a carrefour of multidirectional cultural contacts. Therefore, events observed in Moravia are also relevant to adjacent territories – the Weinviertel region in Lower Austria, eastern Bohemia, Silesia (especially Upper Silesia) and Lesser Poland. In relation to the period of my interest it can be said that Moravia was a pivoting point of epochal transformations that took place in many parts of East-Central Europe. Consequently, Early Middle Eneolithic agrarian communities were transformed into „Proto-Bronze groups”, diverse in culture, social stratification and ethnicity. Conflict prevailed during the initial stage. This is reflected by archaeological evidence for site abandonment

and cessation of cultural contacts, emergence of identities referred by archeologists as cultures or cultural groups (often very localized), appearance of fortified settlements, deposits of precious objects, etc.

Reconstructing cultural changes on the territory of our interest follows the chronological scheme developed by Moravian archeologists, which can also be applied in adjacent territories. They are:

- (1) Young Eneolithic (ca. 2900 – 2700 BC);
- (2) Late Eneolithic (ca. 2700 – 2200 BC);
- (3) Final Eneolithic (ca. 2200 – 2000 BC);
- (4) Early Bronze Age (ca. 2000 – 1500 BC).

Each of the periods of the chronological scheme contains specific archaeological content. Throughout the time one can observe increasing cultural differentiation of archaeological identities in terms of origin, settlement, cultural relations, etc. Acceleration of the transformation processes is visible not only within individual Eneolithic periods, but also within the same units, e.g. the Moravian Corded Ware culture, the Moravian Bell Beaker culture, and particularly in the Únětice-Věteřov sequence. To reconstruct this process all available evidence should be utilized. For studying cultural development, the evolution of pottery is a traditional departure point. This issue has been discussed in all my works related to the transitional period from the Stone Age to the Bronze Age, even those focused on other issues.

Transformations between the Stone and Bronze Ages should be framed into a well established chronological scheme. Moreover, our studies should take into account other questions, such as influence from other milieux, migrations of people, acculturation, and socio-economic processes. The latter, and wealth inequality in particular, are characteristic for early stages of the new epoch, symbolized by bronze. However, before this metal attained great importance (in the Middle Bronze Age), it played a major role in conflict.

In studying cultural transformations, my focus tends to be on lithic chipped materials. The current evidence provides important data which is relevant to more than just technological and typological issues. They reflect broader economic and social processes. During the period in question, lithic assemblages gradually become less standardized and they lose their role as cultural markers. They also ceased playing the role of exchangeable items. Instead, they bear witness to times of conflict during periods of cultural transformations. Moreover, they provisioned everyday needs, self-efficiency and trade in small communities and individual settlements, etc. The appearance of stone implements used as symbols of prestige rather than for utilitarian purposes (*Krummesser*, *Flammförmigemesser*, monolithic or segmental daggers, arrowheads of specific forms) is noteworthy. It is evident that many of them were inspired by metal archetypes. The fact that they were usually imported from great distances into the Moravian milieu augmented their symbolic value.

My publication record has references to all Moravian cultural periods identified from the Young Eneolithic through to the Early Bronze Age – from the Jevišovice, Bošáca to the Věteřov and Nitra cultures. It is significant that the latter unit (Holešov, cemetery of the Nitra culture: Ondráček, Šebela 1985), was the first that attracted my attention prior to my CSc. degree, while the first named unit (Jevišovice) came as the last (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014). It shows that the route leading to a scientific objective may not be straightforward. Nonetheless, cultural transformations in Moravia should be presented in an chronological order, beginning from the Young Eneolithic.

The Young Eneolithic – the final period of development of the local Eneolithic tradition, is represented in Moravia and Czech Silesia by three cultural identities: the Jevišovice, the Bošáca and the Globular Amphorae (map 3). The first unit on the list – the Jevišovice culture, developed on the Baden culture substratum, encompassed southern and central Moravia to the west of the Morava River, and also adjacent territories of Lower Austria and southwestern Slovakia. Recent research indicates that the Slovak enclave was linked with migrations of the Jevišovice people from Lower Austria, through the Bratislava Gate to the right-hand basin of the Váh River.

The Jevišovice culture is known from both upland settlements (Jevišovice-Starý Zámek, Vysočany-Paliardího hradisko, Grešlové Mýto-Nad mírovcem, Brno-Maloměřice; cf. Valoch, Šebela 1995; Kopacz, Přichystal, Šebela 2014) and from lower lying locations (e. g. Brno-Starý Lískovec: Kopacz, Přichystal, Šebela 2014). On the basis of a rich material culture (especially pottery), a chronological sub-division of the unit in question has been proposed. Thus, the materials from Grešlové Mýto would represent the Proto-Jevišovice stage and those from Vysočany the Old-Jevišovice. The young phase is best documented by materials from Layer B on the Starý Zámek site near Jevišovice. Presently, on the basis of the settlement site in Brno-Starý Lískovec, the most recent phase is also being identified (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, 5; Šebela 2014c, 141).

Chronological differentiation of the Jevišovice culture is also indicated by the lithic material. Traditions of the earlier periods are visible in early assemblages, e. g. tanged arrowheads similar to the so-called Štramberk type (Fig. 1: 2), generally linked with the Funnel Beaker culture (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, 33). Traditional tool types (retouched blades, endscrapers, burins) are accompanied by diverse forms manufactured from non-siliceous rocks, such as tools of the *Krummesser* type (Fig. 1: 16, typical for the so-called Transition Period in Romania (they appear for the first time in the recent Coțofeni and in the Pit Grave culture). They can be interpreted as „fore-runners“ of the new epoch. Bifacially retouched segments from the Réna site near Ivančice (1: 12) and from Ostopovice near Brno are also remarkable (Fig. 1: 6; Kopacz,

Přichystal, Šebela 2014, 34; Šebela 2014a, 140). Forms of that type would become more frequent in a later phase of the Moravian Bell Beaker culture (Fig. 6: 1–4, 6–9). Therefore, the presumption that those two units had some connection (Šebela 2014a, 141) seems to be justified. It has also been observed that the late Jevišovice lithic assemblages are dominated by local rocks which gradually replaced „traditional“ raw materials (e. g. silicites from glacial sediments). Such a tendency is typical for all lithic industries from the Stone/Bronze Ages transition (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, 36–37).

Territories east of the Morava River were the domain of the Bošáca culture people during the Young Eneolithic (map 3) concentrated mainly between the middle Váh, upper Nitra and Žitava Rivers. In Moravia the most important sites of this unit are the upland settlements Bánov-Hrad and Hlinsko. Finds from Brno-Líšeň and Hrubčice (Prostějov district) probably mark a diffusion route of the Bošáca people to western Bohemia (Obědovice).

On the basis of pottery material from Bánov, a chronological division of the Bošáca culture in Moravia (by Jiří Pavelčík) has been attempted. Two phases were distinguished – the early (with sub-phases Ia and Ib) and late (II). However, this proposition has not been taken up by other specialists. It is also not corroborated by lithic assemblages which a few in number. They are dominated by blade technology. The presence of polished axes made of both non-siliceous and siliceous rocks is remarkable. Among the latter, one artifact found in Bánov (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, Plate III: 2) was made on Jurassic silicite (flint) from the Cracow-Częstochowa Upland, variety G (from the central part of that region). It is not the only example of use of Polish rocks in the Moravian Eneolithic. In fact, 28 similar cases have been recently registered (Přichystal, Šebela 2004). They are a testament to the intensive contacts between Moravia and southern Poland.

Northern Moravia and Czech Silesia were settled by people of the Globular Amphora culture during the Young Eneolithic, who originated from the Central European Plain. Presently, artifacts of the Globular Amphora culture are known from about 50 sites in Czech Silesia and adjacent parts of Moravia. The idea that the Silesian-Moravian settlement is linked with a younger phase of the Globular Amphorae prevails in literature.

Lithic artifacts are few in number for the culture in question. The most common forms are endscrapers on blades. Occasional burins and boring tools are also present. Unique yet emblematic artifact is the tanged arrowhead found in Opava-Kylešovice (Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, Plate XXVIII: 11; Šebela 2014b, 157). Axes from banded silicite of the Krzemionki Opatowskie type (Fig. 2) imported from the Globular Amphora milieu in central Poland hold a special place in lithic assemblages of the Moravian Young Eneolithic. As singular objects they were

utilized also by people of other cultures, e. g. Jevišovice (Fig. 2: 4; Přichystal, Šebela 2004, 9–11, 19, Fig. 4, 7: 3; Kopacz, Přichystal, Šebela 2014, 35).

Evolution of the Local Eneolithic in Moravia was interrupted by people of the Corded Ware culture who arrived from Upper Silesia. Their arrival coincides with disintegration of upland settlement of the Jevišovice culture between the Svratka, Svitava, and Dyje rivers (map 4). Research to date suggests that the Corded Ware culture in Moravia is known from 327 burials of which 102 are under barrows. Although inhumations were most common, cremations are also recorded.

Territory of Moravia marks the southern peripheries of the extent of the Corded Ware culture. For that reason the Moravian „Corded“ people were subjected to strong influences from other cultural centers, especially from the Carpathian Basin and the northern Balkans. Retaining their traditional funerary rites they enriched their ceramic inventory by new forms unknown elsewhere. For that reason the Moravian group is referred to in literature as the Moravian Corded Ware culture.

Chronological sub-division of the Moravian Corded Ware culture, based on pottery evolution, is similar to that elaborated by M. Buchvaldek for Bohemian assemblages. Three phases have been distinguished (I-III). The youngest phase (III) appears as strictly a local manifestation of the Corded Ware group. It is distinguished by a variety of jars that replaced traditional amphorae and cups. The evolution of jar forms was adopted as the basis for subdividing this phase into three sub-phases – IIIa, IIIb and IIIc (cf. Kopacz, Šebela 1992a, 1992b).

The Corded Ware culture in Moravia lasted longer than in most other Corded milieux. It is believed that its first manifestation occurred during the younger stage of the Jevišovice culture (Layer B in Jevišovice-Starý zámek), and petered out during the formation of the Proto-Únětice culture. In Czech Silesia where the Corded Ware culture petered out earlier than in Moravia, the Chłopice-Veselé culture appeared.

Chronological differentiation of the Moravian Corded Ware culture is based mainly on lithic material. Assemblages from subphases IIIa and IIIb are based on silicites from glacial sediments. They display elements of the Neolithic tradition, both in technological aspects (the blade technique) and in tool types (e. g. siliceous axes, endscrapers, retouched blades, etc; see Fig. 6). In contrast, local raw materials, often of inferior quality, start to dominate during sub-phase IIIc (cherts of the Krumlovský les and Stránská skála types, Moravian Jurassic cherts, etc.). The blade technique was replaced by simple flake technology, while tools were losing their typological features. Moreover, shafted axes from non-siliceous rocks and silicite axes disappeared (Kopacz, Šebela 1992a, 1992b).

The Moravian Corded ware culture finally disappeared in the Late Eneolithic. The Bell Beaker culture which originated in the Iberian Peninsula appears during this period. As a result of these migrations and assimilation processes, a secondary Bell Beaker center was formed in Moravia, becoming the largest in Central Europe (the material culture is known from at least 350 Moravian sites; localities with the finds of the chipped stone industry – see map 5). The Bell Beaker culture expanded into the adjacent territories – Silesia, Lesser Poland, southwestern Slovakia, and especially Bohemia (map 6).

The Bell Beaker culture in Moravia is known mainly from funerary finds, although recently, remains of settlements have also been identified (cf. Šebela 2014c). The chronological sequence has been divided on the basis of pottery into several stages or „groups of finds“, usually four – I, I/II, II and III. Beakers are the most distinct feature of this culture and they are not present in the last phase (III).

Evolution of the Moravian Bell Beaker culture is reflected in its lithic assemblages. During earlier phases (I and I/II), arrowheads dominate (Kopacz, Přichystal, Šebela 2009, Plates XXV: 4, 5; XXVI: 3; XXXIV: 5). They are usually manufactured from imported lithics (Jurassic silicites from the Cracow-Częstochowa Upland, silicites from glacial sediments) as well as from local raw materials (cf. Kopacz, Přichystal, Šebela 2009, 109, 128). Characteristic elements of the lithic industry include flat invasive retouch applied to arrowheads and a flake reduction technique which already appears during the final stage of the Moravian Corded Ware culture. They would later be continued in the Proto-Únětice culture and in the Epi-Corded Cultural group (east of Morava River).

In contrast to the earlier stages, the lithic industry in the later stages of the Moravian Bell Beaker culture utilized mainly local rocks. The presence of „traditional forms“ (endscrapers, retouched blades, truncated blades; Kopacz, Přichystal, Šebela 2009, 100–105) made from laminar blanks and the silicite axes in Bohemia are noteworthy features (Přichystal, Šebela 2013, Figs. 1–4). Some of the artifacts are probably reused finds from earlier periods. Such a practice well comply with the rule of optimization which dominated economic life at the time. An example of an „optimized“ behavior includes intentional use of remains from earlier occupations. Trapezoid and rectangular segments shaped by bifacial retouch no doubt represent local production (Kopacz *et al.* 2006, 98–99, Fig. 1, 2ab, 3ab; Škrdla, Šebela 1997, 77–80, obr. 1). They were employed as cutting bits in composite tools, including the so-called segmental daggers (Fig. 6, 7).

The Bell Beaker people spread copper metallurgy throughout Central Europe. The copper artifacts include daggers that became archetypes for siliceous daggers, including segmental daggers. Regardless of the material used, these artifacts were more symbolic than utilitarian – they served as markers of times of rapid transformations.

Towards the very end of the Eneolithic, a cultural identity subsumed by the term Únětice complex was forming in south Moravia. New influences arrived from the north with distinctive pottery referred to as the Chłopice-Veselé type. They began spreading down the left-hand bank of the Morava River and up to the Nitra River basin in southwestern Slovakia. During this southward drive the material culture changed to a culture categorized archaeologically as the Nitra culture. Both the Chłopice-Veselé culture (or group) and the Nitra culture have been included in the Epi-Corded Culture group, with one element being the Mierzanowice culture.

The most important site of the Epi-Corded Cultural group in Moravia is the Holešov cemetery (Kroměříž district) numbering 420 burials (Ondráček, Šebela 1985). A whole sequence of this group has been identified there – from the Chłopice-Veselé pottery phase, through to the Nitra stage and up to the period corresponding to expansion of the Únětice culture in eastern Moravia. There is a collection of 343 lithic artifacts, most made on silicites from glacial sediments and radiolarites. The Holešov assemblage is technologically and typologically a model-type inventory for the entire Epi-Corded Culture group (Fig. 9–10).

As already mentioned, the Únětice culture appeared in southern Moravia during the transition of Stone/Bronze Ages. Its initial stage (Proto-Únětice) has been recorded at 64 localities (map 7). Local rocks are most frequently used in its flake-dominated lithic industry. Typological analyses reveal the presence of arrowheads, functional tools, splintered pieces and a variety of indistinctive forms (Fig. 11; Kopacz, Šebela 1998, 45, 48, 50–52). Siliceous daggers with no distinctive handle and made from high quality raw material, probably from the western Baltic region, are a noteworthy feature (Šebela 1997–1998, 210). These prestigious objects were imported to Moravia probably down the Odra River, the Kłodzko Basin and the Malá Haná corridor, or alternatively, via Králický Sněžník (Šebela 1997–1998, 216–217). We can exclude the Moravian Gateway route as it was occupied at the time by the Chłopice-Veselé culture people. Daggers made of similar material, as well as from Bavarian Plattensilex and the so-called chocolate flint, are also known from Bohemia (Šebela, Přichystal 2014, 72–75, obr. 5: 1ab; 3).

Dynamic development of the Únětice culture took place during the Early Bronze Age. During younger phases (Classic and Post-Classic), the Únětice settlement encompassed eastern Moravia up to southeastern Slovakia, replacing the Nitra culture. Some groups moved northwards. Towards the end of the Early Bronze Age the Únětice culture transformed into the so-called Věteřov group.

Lithic industries of the Únětice culture and the Věteřov group (see maps 8–9 for lists of sites) rely entirely on local raw material sources. Cherts of the Krumlovský les type were most common. In later stages chert breccia,

also obtained in the Krumlovský les area, became significant. Moravian Jurassic cherts were also used but on a smaller scale (Přichystal, Šebela, Kopacz 2004, 127–130, obr. 3a, b – 5a, b). A few finds of siliceous daggers with distinctive handles should be interpreted as long-distance imports from the north (Šebela 1997–1998, 210; Šebela, Přichystal 2014, tab. 3).

In the Únětice and Věteřov assemblages (in contrast to those of the Proto-Únětice group) laminar forms are frequent. Tools are similar to those from earlier periods, with „non-typological“ forms prevailing. Among „typological tools“ segments appear to be the most significant forms of the Moravian Early Bronze Age (Fig. 12–13; Kopacz, Šebela 2006). Their analogies are also known in Bohemia and Lower Austria.

At the beginning of the Bronze Age, Moravian territories remained in close contact with other cultural regions of the Carpathian zone – the Carpathian Basin (Csepel group, Nagyrév culture), and western Romania (Otomani culture). These connections are also reflected in the lithic material, e. g. the *Krummesser* type from the Únětice culture assemblage of the younger phase from Šatov (Kopacz, Přichystal, Šebela 2009).

In conclusion, the complex cultural transformations in Moravia at the turn of the 3rd and 2nd millennia BC were in fact a sequence of logical and interconnected events despite significant conflict. At the end of that process, new cultural identities of the Bronze Age appeared in the eastern part of the Carpathian zone.

Kontakt

Lubomír Šebela

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Čechyňská 363/19
CZ-602 00 Brno
sebela@arub.cz